

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ISTORIA ROMÂNIEI

CANCELARIA LUI MIRCEA CEL MARE (II)

DAMIAN P. BOGDAN

MIRCEA CEL BĂTRÎN ȘI MOLDOVA

CONSTANTIN REZACHEVICI

A FOST PIERDUTĂ DOBROGEA DE MIRCEA CEL BĂTRÎN?

RADU-ȘTEFAN GIOBANU

RELAȚIILE LUI MIRCEA CEL MARE (1386-1418) CU MEHMED I ÇELEBI
(1413-1421)

NAGY PIENARU

DOCUMENTAR

TUDOR VLADIMIRESCU ȘI REVOLUȚIA DIN 1821 ÎN CONȘTIINȚA
ROMÂNILOR DIN BANAT ȘI TRANSILVANIA

VIRGIL JOIȚA

P. S. AURELIAN - CĂLĂTORUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI AGRONOMIC RO-
MÂNESC

RADU-DAN VLAD

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

8

TOMUL 39

1986

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*), ION APOSTOL (*redactor șef adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE, LUDOVIG DÉMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VASILE LIVEANU, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, POMPLIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import presă P. O. Box 12-201. Telex 10376 prsfir — București, Calea Griviței nr. 64—66.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an

REVISTA DE ISTORIE

TOM 39, Nr. 8

August 1986

S U M A R

ISTORIA ROMÂNIEI

DAMIAN P. BOGDAN, Cancelaria lui Mircea cel Mare (II)	729
CONSTANTIN REZACHEVICI, Mircea cel Bătrîn și Moldova	746
RADU-ȘTEFAN CIOBANU, A fost pierdută Dobrogea de Mircea cel Bătrîn?	764
NAGY PIENARU, Relațiile lui Mircea cel Mare (1386—1418) cu Mehmed I Çelebi (1413—1421)	774

DOCUMENTAR

VIRGIL JOIȚA, Tudor Vladimirescu și Revoluția din 1821 în conștiința românilor din Banat și Transilvania	795
RADU-DAN VLAD, P. S. Aurelian — ctitor al învățămîntului agronomic românesc	802

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Simpozionul științific al cadrelor didactice, cercetătorilor și studenților dedicat celei de a 65-a aniversări a făuririi Partidului Comunist Român (<i>Ion Apostol</i>); Simpozionul organizat la Rădăuți în cinstea celei de a 65-a aniversări a Partidului Comunist Român (<i>Constantin Mocanu</i>); Sesiune de comunicări științifice la Lugoj dedicată aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român (<i>Dan Popescu</i>); Turcologia și cel de al V-lea Congres Internațional de Turcologie (<i>Mustafa Ali Mehmet</i>)	808
---	-----

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

RADU CONSTANTINESCU, <i>Vechiul drep! românesc scris. Repertoriul izvoarelor 1340—1640</i> , Direcția Generală a Arhivelor Statului din R. S. România. București, 1984, 311 p. (<i>Olimpia Guțu</i>)	814
CAROL GÖLLNER, PAUL ABRUDAN, <i>Francisc Rákóczi al II-lea (1704—1711)</i> , Edit. militară, București, 1983, 216 p. (<i>Eugen Denize</i>)	814
* * * <i>Indrumător în Arhivele Statului. Județul Mureș</i> , Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984, 391 p. (<i>Nicolae Szabó</i>)	816
STIG FÖRSTER, <i>Der doppelte Militarismus. Die deutsche Heeresrüstungspolitik zwischen Status-quo-Sicherung und Aggression. 1890—1913</i> , Stuttgart, 1985, XII + 322 p. (<i>Dan Berindei</i>)	817
HENRI BERNARD, ROGER GHEYSENS, <i>La bataille d'Ardenne. L'ultime Blitzkrieg de Hitler</i> , Éditions Duculot, Paris-Gembloux, 1984, 189 p. (<i>Florin Constantiniu</i>)	818
JASPI RIDLEY, <i>The History of England</i> , Macdonald and Co. Ltd., Sidney, London, 1983, 331 p. (<i>Ovidiu Bozgan</i>)	819

REVISTA DE ISTORIE

TOME 39, N° 8

Août 1986

SOMMAIRE

L'HISTOIRE DE ROUMANIE

DAMIAN P. BOGDAN, La chancellerie de Mircea le Grand (II)	729
CONSTANTIN REZACHEVICI, Mircea l'Ancien et la Moldavie	746
RADU-ȘTEFAN CIOBANU, Mircea l'Ancien a-t-il perdu la Dobroudja?	761
NAGY PIENARU, Les relations de Mircea le Grand (1386—1418) avec Mehmed I ^{er} Çelebi (1413—1421)	774

DOCUMENTAIRE

VIRGIL JOIȚA, Tudor Vladimirescu et la Révolution de 1821 dans la conscience des Roumains du Banat et de Transylvanie	795
RADU-DAN VLAD, P. S. Aurelian — fondateur de l'enseignement agronomique roumain	802

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

Le symposium scientifique des membres du corps enseignants, des chercheurs et des étudiants consacré au 65 ^e anniversaire de la création du Parti Communiste Roumain (<i>Ion Apostol</i>); Le symposium organisé à Rădăuți en l'honneur du 65 ^e anniversaire du Parti Communiste Roumain (<i>Constantin Mocanu</i>); Session de communications scientifiques à Lugoj dédiée au 65 ^e anniversaire de la création du Parti Communiste Roumain (<i>Dan Popescu</i>); La turcologie et le V ^e Congrès International de Turcologie (<i>Mustafa Ali Mehmet</i>)	808
---	-----

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

RADU CONSTANTINESCU, <i>Vechiul drept românesc scris. Repertoriul izvoarelor 1340—1640</i> (Le droit roumain ancien écrit. Le répertoire des sources 1340—1640), Direcția Generală a Arhivelor Statului din R. S. România, București, 1984, 311 p. (<i>Olimpia Guțu</i>)	814
CAROL GÖLLNER, PAUL ABRUDAN, <i>Francisc Rákóczi al II-lea (1704—1711)</i> (François Rákóczi II (1704—1711)), Edit. militară, București, 1983, 216 p. (<i>Eugen Denize</i>)	814

www.dacoromanica.ro

- * * * *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Mureș* (Guide des Archives de l'Etat. Département de Mureș), Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984, 391 p. (Nicolae Szabó) 816
- STIG FÖRSTER, *Der doppelte Militarismus. Die deutsche Heeresrüstungspolitik zwischen Status-quo-Sicherung und Aggression. 1890—1913*, Stuttgart, 1985, XII + 322 p. (Dan Berindei) 817
- HENRI BERNARD, ROGER GHEYSENS, *La bataille d'Ardenne. L'ultime Blitzkrieg de Hitler*, Éditions Duculot, Paris-Gembloux, 1984, 189 p. (Florin Constantiniu) 818
- ASPER RIDLEY, *The History of England*, Macdonald and CO. Ltd., Sidney, London, 1983, 331 p. (Ovidiu Bozgan) 819

CANCELARIA LUI MIRCEA CEL MARE (II)

DAMIAN P. BOGDAN

Geneza documentelor. — Cel dinîti stadiu în făurirea doc. în orice cancelarie, deci și a marelui Mircea — cum îl numește de pildă — pe deplin îndrituit — și eruditul ucrainian Ivan Ohienko — îl constituia cererea — *petiția (interventio, petitio)* — destinatarului, care solicita și i se acorda actul. Erau așadar două părți implicate în geneza unui document — *autorul* sau *emitentul* — persoana în numele căreia se dădea acesta, în cazul de față domnul țării și *destinatarul* — persoana în folosul căreia se forma, se scria și se valida doc.

Primind *petiția*, domnul delega un dregător — probabil în timpul lui Mircea cel Mare pe șeful cancelariei sale — cu realizarea actului. După ce logofătul în cauză efectua cuvenitele cercetări trebuitoare alcătuirii textului, comunica faptele domnului, care convoca sfatul. În cadrul acestuia șeful cancelariei — în timpul lui Mircea cel Mare — Baldovin — făcea un raport privind constituirea documentului, în fața părții care îl solicita. Domnul intra apoi în deliberare împreună cu sfetnicii lui care deveneau astfel martori ai celor stabilite. Deabia după pronunțarea hotărîrii se realiza juridic actul. Documentele erau elaborate numai în urma unor cereri, solicitanții prezentîndu-se personal, cînd era vorba de un boier sau de egumenul unei mănăstiri, care știau să-și susțină cauza sau în situații în care domnul acorda el însuși *privilegii*. În cazul doc. externe cererea era adresată de reprezentantul unui monarh sau al unor negustori.

După pronunțarea hotărîrii domnești se trecea la redactarea actului, șeful cancelariei însărcinînd în acest sens pe un scrib care era în temă cu conținutul ei. Acesta întocmea în românește un concept pe care apoi îl prezenta spre verificare lui Baldovin logofătul. Obținînd aprobarea sa grămăticul trecea la grafiera actului urmînd în acest sens unul din formularele existente în cancelarie, fie pentru tipul de hrisov solemn, fie pentru hrisovul simplu sau al unei scrisori.

Orice doc. intern româno-slav începea cu o cruce ortodoxă ce purta denumirea — ca formulă diplomatică — de *invocație simbolică (invocatio symbolica, monogramatica sau chrismo n)* și scîncheia — fapt atestat în acte pînă la 10 iulie 1464 — tot cu o reprezentare de acest fel, după practici împrumutate din cancelariile împăraților bizantini și ale patriarhilor ecumenici³⁴

Chrismonul figurat la sfîrșitul subserierii neumatografe domnești apare în același loc ca și în actele imperiale bizantine — în care, însă, subscrierea este autografă³⁵. Această cruce are o formă ductică specială, fapt pentru care editorii români și străini de doc. româno-slave din Țara Românească necunoscîndu-i sensul³⁶ nu au inserat-o în actele pe care le-au publicat. Apariția în 1931 a valorosului album al prestigiosului bizantinolog Franz Dölger, *Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden* (München) — despre care reuțații bizantiniști M. Lascaris, Louis R.P. Vitalien Laurent și

Germaine Rouillard au cuvinte de prețuire deplină³⁷, ne-a îngăduit să stabilim sensul și originea semnului în cauză, așa cum rezultă din cele ce am scris în câteva rânduri³⁸. Chrismonul acesta este constituit dintr-o hastă verticală superioară, avînd la bază, în dreapta, o buclă din care pornește spre stînga o linie curbă ce traversează de o parte și de alta hasta respectivă³⁹.

După semnul monogramatic de la începutul doc. urmează apoi *invocația verbală* (*invocatio verbalis*) cunoscută din două acte, unul din 1389 septembrie 4, unde cuprinsul este : *Vŭ ime O(t)ca i S(y)na i s(vě)t(o)go D(u)ha* = În numele Tatălui și al Fiului și al sfintului Duh, celălalt din 1403 (septembrie 23), aici formularea fiind : *Vŭ ime Božie istanŭ se ce* este o transpunere a celei latine cu caracter similar : *In nomine Domini amen*.

În doc. în care lipsește invocația verbală, formula următoare de după invocația simbolică este *intitulația*, care în primul hrisov al lui Mircea cel Mare are cuprinsul : *Ponež(e) azŭ iže vŭ H(ri)s(t)ja B(og)a bl(a)-gověrnyj Lo(annŭ) Mirča vovoda, m(i)l(o)stiję B(o)žieję g(o)s(podi)nŭ vsei Uggrovlahij* = Pentru că eu cel în Hristos Dumnezeu binecredincios, Ioan Mircea voievod, din mila lui Dumnezeu domn a toată Ungrovlahia. Analiza cuprinsului intitulației vădește folosirea unei formule dezvoltate sau a alteia redusă.

Cea mai amplă figurează în actul din <1404–1406>, al cărui conținut l-am prezentat la începutul acestui studiu. Aceiași dezvoltare, în ceea ce privește elementele : Ungrovlahia, Zaplaninski, Tatarski strany, Podunavie, Veliko More și Drŭstrŭ, apare în hrisoavele solemne din 1406 noiembrie 23, <1407–1418> și 1415 iunie 10. Mai puțin dezvoltată este formula în doc. din <circa 1406>, unde lipsește *Veliko More*, în cel din 1409 mai 11, din care lipsește *Tatarski strany*, în doc. din 1389 septembrie 4 sînt numai : *Ungrovlahia, Podunavia* și *Zaplaninski*, la fel și în cel din <1400–1403>, iar în doc. extern din 1413 august 6 nu figurează *Amlaš i Fagraš* și *Sŭverinsko Banstvo*.

Formula redusă evidențiată prin apariția numai a cuvîntului *Ungrovlahia* se întilnește în doc. din <circa 1392>, <1400–1418>, <circa 1400> (aici *Vŭngrovlahia*), <1402–1418>, <1407> și 1415 martie 28, pentru ca în actul din <1389–1400> octombrie să lipsească chiar și acest titlu.

În scrisoarea externă din <circa 1390> august 10, intitulația este deasemeni puțin dezvoltată astfel : *Ivan Mirča velikyj vovoda i samo-drŭžavnyj gospodar vŭsei Zemli Basarabskoj i Zapoloninski storonam i mnogym tŭrskim gorodovom gospodin(i)* = Ioan Mircea mare voievod și singur stăpînitor domn a toată Țara Basarabiei, al țărilor de peste munți și domn al multor cetăți turcești. În actul din 1403 (septembrie 23) formula e redusă la următorul conținut : *My Ivan Mirča, B(o)žiję m(i)l(o)sti vovoda veliki gospodarŭ Zemle Besarabiskoę* = Noi Ioan Mircea, din mila lui Dumnezeu mare voievod, domn al Țării Basarabiei. În actele externe scrise în latină intitulația transpune uneori în mare parte formula dezvoltată din doc. interne ale emitentului, dar cu unele transformări cum e de pildă în cel din 1390 ianuarie 20, unde cuprinde următoarele : *Mircius, Dei gratia voywoda Transalpinus, Ffogoras et Om'as dux, Severini comes, terrarum Dobroticiŭ despotes et Tristri dominus* = Mircea, din mila lui Dumnezeu, voievod al Țării Românești, duce al Făgărașului și al Amlașului, comite al Severinului, despot al ță-

rilor lui Dobrotici și domn al Durătorului. Iar de exemplu în actul din 1409 formula e simplă în următoarea alcătuire: *Nos Mirche voivoda Transalpinus, dux de Fugarus et Omlas* = Noi Mircea voievod al Țării Românești, duce al Făgărașului și al Amlașului.

Precizăm aici că în hrisovul solemn datat <circa 1400> intitulată apare după *arenga* (*prologus, proemium, exordium*).

Formula următoare este *inscriptia* (*inscriptio, adrese*) intitulată în scrisoarea dată prin <1407> în acest cuprins: *Pišet(ŭ) g(ospod)stvo mi vŭsem selom(ŭ) ŝto ste pod(ŭ) oblasti monastiu Tismenŭstij velikyjm(ŭ) že i malym(ŭ) vŭkupe* = Serie domnia mea tuturor satelor care sînteți sub stăpînirea m-rii Tismana, mari și mici împreună.

Urmează *arenga* ce apare numai în hrisovul solemn din <circa 1400>, unde vine imediat după primul *chrismon*, în conținutul următor: *Vŭ zakone povelĕ G(ospod)ŭ B(og)ŭ s(y)nomĭ Iŝr(ailo)vom(ŭ) da na vŭsĕko lĕto dešetstvovati, elika ašte stežeť(ŭ). I se vĕdešte Ap(osto)li, s(ve)tiĭ i B(o)gonosniĭ o(t)i ci sŭvĕštaŝo na pomošt(i) i na bl(a)godĕtel(i)stvo d(u)ŝamĭ našim(ŭ) i pŕĕdaše nam(ŭ) poslĕdnujm(ŭ) ĕĕdom(ŭ) iħĭ ovi m(o)l(i)tvoo i bdĕniemĭ i postom(ŭ) ovi m(i)l(o)stynĕĭ i pokaanienĭ, ogrebatĭ se ot(ŭ) vŭsekyihĭ zli sŭ vŭsekoĭ vĕroĭ i utvrŭzĕdeniemĭ da gotovi bĕdemĭ uslyšati onĭ glas : „Priĭdĕte kŭ Mnĕ vŭsi truĕzdaešteĭ se i obrĕmenenĭ j Azi upokoĭ vy; vŭzmĕte igo Moe na sebě j nauĕjte se ot(ŭ) Mene jako krotokĭ Esmĭ j smerĕnĭ sr(ŭ)dcem(i), j obrĕštete pokoj d(u)ŝamĭ vaŝim(i), igo bo Moe bl(a)go e j brĕme Moe legŭko est(ŭ). Priĭdĕte bl(a)goslovenij Ot(i)ca Moego i naslĕdujte ugotovannoe vam(ŭ) ĕar(u)stvo ot(ŭ) složenĭa miru, vŭŝialkah(ŭ) bo se j daste mĭ jastĭ, vuĕdo se j napoiste me, stranĕnĭ bĕh(ŭ) j vŭvedoste me, nagŭ i odĕaste me, bolenĭ i posĕtiste mene, vŭ temnicĭj bĕh(ŭ) j priĭdoste kŭ mnĕ* = În lege a poruncit Domnul Dumnezeu fiilor lui Israel: ca în fiecare an să dea zeciuială din cîte vor agonisi. Și știind aceasta Apostolii, sfinții și purtătorii de Dumnezeu părinți, ne-au sfătuit întru ajutorarea și binefacerea sufletelor noastre și ne-au lăsat nouă moștenire, celor din urmă copii ai lor, ca unii prin rugăciune și prin veghere și post, alții prin milostenie și pocăință, să ne ferim de toate relele, ca cu toată credința și întărirea să fim gata a auzi, acel glas: "Veniți la Mine toți cei ce vă trudiți și cei împovărați și Eu vă voi odihni; luați asupra voastră jugul Meu și învățați-vă de la Mine, că Sint blînd și smerit cu inima și veți afla pacea sufletelor voastre, căci jugul Meu este bun și povara Mea este ușoară. Veniți binecuvîntații Tatălui Meu și moșteniți împărăția gătită vouă de la întemeierea lumii, căci am fost flămînd și mi-ați dat să mănînc, am fost însetat și mi-ați dat să beau, am fost străin și m-ați primit, gol și m-ați îmbrăcat, bolnav și m-ați căutat, în temniță am fost și ați venit la Mine.

Precizăm însă că există și partea a doua a formulei *arenga*, aceasta urmează după intitulăție în următorul cuprins: *Revnuĕ poslĕdstvovati drevnijmĭ ĕ(a)r(i)emĭ i gospodam(ŭ), eže zemnaa vŭ bl(a)godĕtel(i)stvo mĭrnĕ pŕĕprovodiŝe j n(e)b(e)snomu ĕ(a)r(i)stoviju spod(o)bjŝe se. Vĕmŭ ze jako ljubeŝtĭjmĭ B(o)ga vŭse pospĕt se vŭ bl(a)go, moĕdrosti bo plŭtĭskaa s(ŭ)mr(ŭ)ti, a moĕdrosti d(u)hovnaa ŝivot(ŭ) i mirĭ. Sĭja že vŭspomĕne g(ospod)st(vo) mĭ i slovo D(a)ve(j)ĕdu pror(o)ka j ĕ(a)r(i)ĕ gl(agole)ŝte : „Bl(a)ženij jm(ŭ)že ot(ŭ)pustiŝo se bezakonja j jm že pŕikryŝe s(e) grĕŝj, bl(a)ženĭ moĕŝŭ, emu že ne vŭmĕnit(ŭ) B(og)i grĕha”. J paky : „Im(ŭ)že obrazom(ŭ) ŝelaeti eleni najŝtoĕnika vodnyĭ, sice ŝelaeti d(u)ŝa moa k Tebe B(o)že* = Rîvnind a urma vechilor împărați și

domni, care cele pămîntești le-au cirmuit pașnic în facere de bine și s-au învrednicit de împărăția cerului. Știu că pentru cei care iubesc pe Dumnezeu toate le izbîndesc în bine, căci înțelepciunea trupească este moarte, iar înțelepciunea sufletească — viață și pace. De acestea îmi amintesc domnia mea și de cuvîntul lui David proroc și împărat care spune: „Fericiți cei cărora li s-au iertat fărădelegile și cărora li s-au acoperit păcatele, fericit bărbatul căruia Dumnezeu nu-i socotește păcatul”. Și iarăși: „În același chip cum cerbul dorește izvoarele de apă, așa dorește sufletul meu către Tine Dumnezeule”.

Formula *promulgației* (*promulgatio, notificatio*) — ce urmează după *intitulație* — nu este întîlnită decît în foarte puține acte externe, în acest sens cităm de pildă doc. din 1403 (septembrie 23) unde conținutul ei este următorul: *Jzűevem(ű) j osvďcaju tym(ű) listom(ű)* = Fac cunoscut și înștiințez prin această carte.

În ceea ce privește formula *intervenției* (*intervencio, peticio*) — legată de dispoziție, ea nu constituie un element organic al formularelor cancelariilor din Țara Românească și Moldova, deoarece este întîlnită doar în cîteva cazuri. Astfel în hrisovul solemn din 1409 mai 11 se arată că este dat pentru: *M(o)lenia radj i prošenija neprėzrėhpočtannyė bolėre g(ospo)ds(t)va mj log(o)řeta Baldovina j řupana řerbanu j Radula Stanova* = La rugămîntea și cererea cinstitilor și nu trecuților cu vederea boierilor domniei mele: Baldovin logofăt, jupan řerban și Radul al lui Stan. Cităm și conținutul formulei din actul extern cu data 1413 august 6: *I isplűnih(ű) prošenje prűgarem(ű) brařovskym(ű), poneře. prosihø g(ospo)ds(t)vo mj, jako da ponovjm(ű) j da utvrűdim(ű) zakonj řto se jmůj ot(ű) prėroditelj g(ospo)ds(t)va mj za kuř[merki]* = Și am împlinit cererea pîrgarilor brașoveni, căci au rugat pe domnia mea, ca să înnoim și să întărim legile, ce au avut de la strămoșii domniei mele pentru vamă.

Formula *narației* (*narratio*) apare în hrisovul solemn din 1387 iunie 27 după *intitulație* legată de aceasta și în următorul cuprins: *Vű B(o)godarovananag(o) mj g(os)p(o)ďstva, obrėtoħ(ű) vű zemj g(ospo)ds(t)va mj na mėstė rekomeď(ű) Tismėna monastir(ű), egoř(e) s(ve)topočiřsij roditel(ř) g(ospo)ds(t)va mj Io(annű) Ra(ď)ul(ű) voevoda ot(ű) osnovanie vűzviř(e) i s(ve)topočiřsij brat(ű) g(ospo)ds(t)va mj Io(annű) Dan(ű) voevoda mnodzėmj veř(ř)mj pokrėpj* = La începutul domniei mele, dăruită de Dumnezeu, am aflat în țara domniei mele, la locul numit Tismana o mănăstire, pe care sfintrăposatul părinte al domniei mele, Ioan Radul voievod, a ridicat-o din temelie și sfintrăposatul frate al domniei mele, Ioan Dan voievod a întărit-o cu multe lucruri.

Dar tot narație este și textul inclus în dispoziție, ce-l redăm cu începutul acesteia: *Seo bl(a)goizvoli g(ospo)ds(t)vo mj, jakoř(e) j g(ospo)ds(t)vu, sice j semu vűsprjemnikű byti, obnoviti ubo pomėňű roditelė moego i brata, řivota ř(e) radi gos(po)ds(t)va mj j sp(a)senija* = Pentru aceasta, a binevoit domnia mea ca să le fiu urmaș, precum în domnie și în aceasta, așa dar a înnoi, pentru viața și mîntuirea domniei mele pomana părintelui meu și a fratelui. Aceleași componente ale formulei apar și în doc. din <circa 1392> ca și în cel din <1400—1418> — date tot m-rii Tismana. În actul din <1404—1406> formula se află după *clauza prohibitivă* și în cadrul dispoziției, cuprinsul ei fiind: *Poneř(e) davat(ű) g(ospo)ds(t)vo mj na oħabø, da est(ű) za zdravija i za d(ű)řø g(ospo)ds(t)va*

mj = Pentru că domnia mea le dă de obabă, să fie pentru sănătatea și pentru sufletul domniei mele.

Formula *dispoziției* (*dispositio*) alcătuind temeiul însuși al doc. — obiectul — apare ca atare în toate actele româno-slave, implicit și ale lui Mircea cel Mare. Prin cuprinsul, care deseori este destul de întins, dispoziția din doc. marelui Mircea — dar și din celelalte — prezintă o importanță deosebită, atât din punct de vedere istoric, cât și din punct de vedere juridic. Astfel, în brisoavele de damii sau de întăriri de sate ori moșii către mănăstiri se arată numele, hotarul și întinderea proprietăților imobiliare respective, dările și prestațiile ce sînt obligați rumânii să le dea și să le execute, deasemeni slujbașii însărcinați cu perceperea și executarea lor. La fel, cînd e vorba de privilegiu vamale, se precizează localitățile de vamă, obiectul asupra căruia se va percepe taxa precum și cuantumul acesteia. În primul act de la Mircea cel Mare, după ce se interferează cu narația și cu prima parte a clauzei prohibitive și avînd pe *bl(a) goizvolj* = a binevoit, dispoziția cuprinde textul acesta: *Süj hramü Prës (ve)jtje Vl(a)d(y)č(j)ce B(o)g(oro)d(j)ce j pr(j)sno D(čv)y, Mariq, ukrčpjtj vsčkymi prilogj j dohodij j nedosüvrüšennoe jsplünjtj, ne tüčija ž(e) se nq j eljka prj rodjtelj moem(ü) j prj bratč prjložjšq s(e) monastjrju vsč potvrüditj j ukrčpjtj, slavy radi B(og)a moeg(o), v(ü) hvčlü ž(e) j čüst(i) Prčslavnijq Vl(a)d(ü)čjce moq j Prčs(ve)jtie B(ogoro)d(j)ce, jako da sie obrčšitü vü žjvodč g(ospod)j(s)t(va) moeg(o) krčpjtčlč j pomoštjnč(q), vü strašnčj ž(e) d(i)nü säda, žjznj vččniq hodetajč(q). Prčvčč potvrüždem(ü) prjloženaa otü s(ve)topočjvšag(o) roditelč g(ospo)ds(t)va mj Io(anna) Radul(a) vovoda: selo Kumanskyj Brod(u) sü polovinom(ü) Toporna j blato Bistrec(ü), ot(ü) Topol(ü)ca do Bruzago Grüla, vyš(e) Kovačjce, sü selom(j) rekomčm Hrusomajncj j Tismenü, po oboju stranu, eliko bč Ligaččsko j Ruščško j žjto ot(ü) Žalešskog(o) sqđstva 400 küblov(ü) na vsčto lčto. J kto bode küblari, o tom(ü) da ne vü prašat(ü) g(ospod)ds(t)vo mj, nq da otpravlet(ü) tu tako u monastir(ü). Po sem(ü) potvrüžda g(ospo)ds(t)vo mj elika s(ve)topočjvšjčj brat(ü) g(ospo)ds(t)va mj, Io(annü) Dan(ü) vovoda prjložj, orčšie, eliko est(ü) drčvje na Žalešj, u Dübüččstoh(ü). I otü doma g(ospo)ds(t)va mj, na vüščko lčto: deset(ü) mčhovü sjrenie, 10 sjrov(ü), 10 ložnik(ü), 10 postav(ü) guništ(ü) j 10 postav(u) holevü. Kü sim(ü) prjložj j g(ospo)ds(t)vo mj prčdrecčnomu monastir(u) Prčs(ve)jtie B(ogorodi)čq selo zovomoj Zarkovc j seljštč Stančjs [t]or(ü) na blatč Bistrčcj, na bdčlč što e inogda bylo...⁴⁰ i obe Varovnič j Prilepec(i) j Petrovjc(a) j Vrübic(a). Kü sim(ü) potvrüžda g(ospo)ds(t)vo mj j elika s(ve)topočjvšjčj stricü g(ospo)ds(t)va mj, Vladislav(ü) vovoda prjložj s(ve)tomu Antoniju na Vodicej: selo Zjđvodštja s Potokom(ü) j ot(ü) srčdñij virü, na Dunavč ves(i) na Ljutčh(ü) j ot(ü) osmü vrüšjštü dohodük(ü) j Dunav(ü) ot(ü) Orčhovj Padinj do Gornego Mostjšta j Golčma Vodica, po oboju stranu sü orčšiem(ü) j s livadamj, sü Bohñjna seljšta j vodčñjca u Bjstrčcj i acjganč 40 čelčdj...⁴¹ Sia vi se prčloga j potvrüžda g(ospo)ds(t)vo mj sü vsčkym(ü) povčlčniem(ü) j uterü ždčniem(ü) da bqdqt(ü) nepodvjžna j neprdložna. Takožde j sela svobodna ot(ü) vüščkih(v) rabot(ü) j dan(i)kov(č) j dohodok(ü) g(ospo)ds(t)va mj =*

= Acest hram al Preasfintei Stăpîne Năseătoare de Dumnezeu și pururea Fecioarei Maria, a-l întări cu toate darurile și veniturile și cele nedesăvirșite a le împlini, nu numai aceasta, ci și cîte s-au dăruit mănăstirii sub tatăl meu și sub fratele meu, pe toate a le întări și a le împuternici,

pentru mărirea Dumnezeului meu, întru lauda și cinstea Preaslăvitei mele Stăpîne și Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, ca s-o aflu întări-toare și ajutătoare în viața domniei mele, iar în cumplita zi a judecării, mijlocitoare pentru viața veșnică. Mai întii întăresc cele dăruite de sfînt-răposatul părinte al domniei mele, Ioan Radul voievod : satul Vadul Cumanilor cu junătațe Toporna și balta Bistreț de la Topolița pînă la Bîrzogîrla, mai sus de Covacița cu satele numite : Hîrsomuinți și Tismana, pe amîndouă părțile, cît a fost Ligăcească și Rușcească și 400 de găleți de grîu din județul Jaleșului, în fiecare an. Și cine va fi găletar să nu întrebe pe domnia mea despre aceasta, ci să-l trimită așa acolo la mănăstire. După aceea întărește domnia mea cîte a dăruit sfîntrăposatul frate al domniei mele, Ioan Dan voievod, nucetul, cîți copaci sînt pe Jaleș, în Dăbăcești. Și din casa domniei mele, în fiecare an : zece burdufuri de brînză, 10 cașcavale, 10 pături, 10 postavuri pentru mantale și 10 postavuri pentru încălțăminte. La acestea, a dăruit și domnia mea mai sus zisei mănăstiri a Prasfintei Născătoare de Dumnezeu satul numit Jarcovi și seliștea Stancișor pe balta Bistrăț, pe dealul unde a fost cîndva...⁴² și amîndouă Varovnicele și Prilepeț și Petrovița și Virbița. La acestea, a întărit domnia mea și cîte a dăruit sfîntrăposatul unchi al domniei mele, Vladislav voievod, sfîntului Antonie de la Vodița : sa-tul Jidovștița cu Potocul și viltoarea de la mijloc, la Dunăre, toată, la Cazane⁴³, și venitul de la opt pescării și Dunărea de la Padina Orehova pînă la Mostiștea de Sus și Vodița Mare, pe ambele părți, cu nucetul și cu livezile, cu seliștea Bahnci și moara de apă în Bistrița și 40 sălașe de țigani...⁴⁴ Toate acestea le-a dăruit și le-a întărit domnia mea, cu toată porunca și întărirea, să fie nestrămulate și neschimbate. De asemenea și satele (să fie) slobode de toate muncile și dările și venitul domniei mele.

Cît privește prima parte a clauzei prohibitive aceasta urmează după *utovrūždeneim(ū)* - se leagă de începutul frazei : *Sia vūšē* și are drept cuprins : *du bodot(ū) nepodvižne j nepreložne*. Partea a doua a aceleiași clauze are următorul conținut : *Kū sim(ū), povčlevat(ū) g(ospo)ds(t)vo mj samovlastnom(j) bytj vū oboju monastjr(ahū) jnokom(ū) j po s(ū)mr(ū)tj načelstvauštag(o) jm(ū) načelnjka njkto da ne postav-let(ū) <jm(ū) drugago načelnika>, niž(e) az(ū) sam(ū) vovoda Mjr'ca, nj jn(ū) kto ot(ū) jh(ū) že po mnē, tūđija ego ž(e) samj bl(a)govolet(ū), niž(e) da ne razorjt(ū) čjn(ū) <i> prėdanie Njkkodjmovo j noe povčlenie* = La aceasta, poruncește domnia mea ca să fie călugării din ambele mănăstiri de sine stătători și după moartea celui care i-a cîrmuit, să nu le pună nimeni (alt cîrmuitor), nici eu însumi, Mircea voievod, nici nimeni dintre cei de după mine (ei) numai ei înșiși, pe cine-l vor binevoi, nici să nu se nimicească orînduiala și datina lui Nicodim și porunca mea.

Spre deosebire de intitulăție, dispoziția se prezintă numai în formă mai mult sau mai puțin dezvoltată.

Astfel cea mai amplă formulare a *dispoziției*, cu referire la dări și prestații, o are actul dat prin <1407—1418> m-rii Snagov unde cuprinsul e următorul : ...*selo zovomoe Čuljnica... da est(ū) vu ohabo tomuzj monastjrju j vūsem(u) bratijam(ū) za zdravija g(ospo)ds(t)va mj tělesne ž(e) j d(u)ševne; pačež(e) ot(ū) vūšēkyo služby j dažbj j podanj veljkyo j malyo, elika ž(e) se nahodēt(ū) vū samodrūžavnoj zemj j oblastj g(ospo)ds(t)va mj, počevšj ot(ū) ovčiego vama, ot(ū) svjniego vama ot(ū) pčelarstva, ot(ū) kyblarstva, ot(ū) vjnarstva, ot(ū) globo, ot(ū) povoza, ot(ū) podvodo, ot(ū) sēna, ot(ū) sirenja j ot(ū) d(u)šegubina*

j ot(ũ) jnyh(ũ) vŕsŕh(ũ) rabot(ũ), razvŕ edno veliko vojsko, da stroot(ũ) g(ospo)ds(t)va mj, a jno nŕsto po mnogo. A eže jnyo vuse sluŕbŕ da rabotaot(ũ) monastjru g(ospo)ds(t)va mj ot(ũ) Sndgov(ũ) do ŕjvota g(ospo)ds(t)va mj j do ŕjvota s(y)na g(ospo)ds(t)va mj, Io(anna) Mj-hajla voevodŕ = ... satul numit Ciulniŕa... sã fie de ohatã acestei mãnãstiri ŕi tuturor fraŕilor, pentru sãnãtatea trupeascã ŕi sufleteascã a domniei mele, de asemenea de toate slujbele ŕi dãjdiile ŕi dãrile mari ŕi mici, cite se aflã în țara de sine stãtãtoare ŕi stãpinirea domniei mele începînd de la vama oilor, de vama porcilor, de albinãrit, de gãletãrit, de vinãrici, de gloabe, de cãrãturi, de podvoade, de fin, de caŕcavale ŕi de duŕegubinã ŕi de toate celelalte munci, afarã de singurã oastea cea mare, sã organizeze pentiu domnia mea, iar altceva nimic mai mult. Iar toate celelalte slujbe sã le munceascã pentru mãnãstirea domniei mele de la Snagov, în viața domniei mele ŕi în viața fiului domniei mele, Ioan Mihail voievod.

În dispoziția actului din 1389 septembrie 4, prin care se acordau imunitãți unor laici, nu figureazã însã termenii: *pčelarstvo, kũblarstvo, ŕeno* ŕi *d(u)ŕegubina*, dar apare în schimb *ŕjtarstvo* = jitarit.

În hrisovul datat <circa 1392> formula este aceiaŕi ca în doc. din 1387 iunie 27.

În ce priveŕte hrisovul din <1400—1403> dat unor laici, fațã de cel din <1407—1418> lipsesc dãrile: *kũblarstvo, ŕeno* ŕi *dũsegubina, vojsko* nu are precizarea *veliko*, dar în plus figureazã *ŕjtarstvo*.

Tot un conținut mai mult sau mai puțin dezvoltat al dispoziției este întilnit ŕi în actele din 1409 mai 11 ŕi 1415 iunie 10.

Formula *sanctiunii* (*sanctio*) este compusã din *pedeapsa materialã sau pecuniarã* (*pœna materialis* sau *pœcuniae*) ŕi *pedeapsa spiritualã* (*pœna spiritualis*).

Pedeapsa spiritualã comportã ca ŕi intitulãția o formã dezvoltatã ŕi una redusã, formula apãrînd dupã *clauza prohibitivã*.

Primul hrisov solemn în care figureazã forma dezvoltatã este cel datat <circa 1392>, unde apare dupã *clauza prohibitivã*, în urmãtorul cuprins: *Kto lj drŕznet(ũ), makar(ũ) j samo g(ospo)ds(t)vo mj jlj ot(ũ) s(j)nove g(ospo)ds(t)va mj jlj kto ot(ũ) g(ospo)d(ũ) jŕ(e) hoŕtet(ũ) nastãtj po moem(u) tregu, j poŕŕtet(ũ) razorjtj sie poterũŕdenie j pœve-ŕnie g(ospo)ds(t)va mj j ŕjŕ(ũ) j prŕdanie Nikodjmovu, takovago da ȓorazjt(ũ) G(ospod)ũ B(og)ũ straŕnjm(u) j pravcdnym(ũ) svojm(ũ) sũdom(ũ) j da mu est(ũ) s(ũ)postat(inica) Prŕs(ve)taa Vl(adjčj) ca B(ogoro)d(j)ca j da est(ũ) proklet(ũ) oi(ũ) s(ve)lyh(ũ) vŕselenskyjh(ũ) 7 sũbor(ũ) j da e prjčten(ũ) Judŕe j Arju j vsŕm(u) otrckŕjm(ũ) ŕe G(ospod)a j prŕdãsvjŕm(ũ) Tcgo na s(ũ)mr(ũ)jt(j) =* Cice ar îndrãzni, mãcar ŕi însuŕi domnia mea sau dintre fiii domniei mele sau altcineva dintre domnii care vor sta pe urma mea ŕi va cãuta a nãmici accastã întãrire ŕi poruncã a domniei mele ŕi rînduiala ŕi datina lui Niccdim, pe acela sã-l nimiceascã Domnul Dumnezcu ȓinã cumplita ŕi drcapta sa judecatã ŕi sã-i fie potrivnicã Preasfinta Nãscãtoare de Dumnezcu ŕi sã fie blestemat de sfintele 7 soboare ecumenice ŕi sã fie socotit cu Iuda ŕi cu Arie ŕi cu toți cei care s-au lepãdat de Domnul ŕi l-au dat pe El mortii.

Cea mai amplã este formula din actul datat <1400—1403>, unde apare ŕi termenul *zaklinãtj* = a. blestemã; conținutul ei fiind acesta: + *Eŕte zaklinãt(ũ) g(ospo)ds(t)vo mj, j pœ s(ũ)mr(ũ)tj g(ospo)ds(t)va*

onj, kogo olbereti G(ospod)u B(og)u bytj g(ospo)d(j)ni Vuggrovlaškoj Zemlj, jlj ot(ũ) sũrodnik(a) g(ospo)ds(t)va mj, jlj ot(ũ) jnoplemenjk(a), ašte, početet(ũ) j sũhranjt(ũ) j ponovjt(ũ) sij hrjsovol(ũ) g(ospo)ds(t)va mj Bateevem(ũ) sjnovom(ũ), Komanu j Nanulu, Stančjulu j Batju, togo G(ospod)u B(og)u da početet(ũ) j da sũhranjt(ũ) zde j vũ bõdõštj(m)ũ) vèce j d(u)šep j telom(ũ); ašte lj poperet(ũ) j posramjt(ũ) j ne ponovjt(ũ) sij hrjsovol(ũ) g(ospo)ds(t)va mj, a togo G(ospod)u B(og)u da posramjt(ũ) j da porazjt(ũ) j da ubjet(ũ), telom(ũ) zde j d(u)šepže vũ bõdõštom(ũ) vècej da est(ũ) prjčesnik(ũ) Jjudẽ j Arjj sũ onẽmj rekše judej eže na H(rist)a S(pa)sa našego: „Krũv(i) Ego na nas(ũ) j na čedẽh(ũ) našjh(ũ), jakož(e) est(ũ) j bõdet(ũ) vũ vẽky, amin(ũ) = + Încã blestemã domnia mea și dupã moartea domniei mele, pe cine va alege Domnul Dumnezeu a fi domn al Țării Ungrovlahiei sau din rodul inimii domniei mele sau din rudele domniei mele sau din alt neam, dacã va cinsti și pãzi și înnoi acest hrisov al domniei mele fiilor lui Batea, Coman și Nanul, Stanciul și Batea, pe acela Domnul Dumnezeu sã-l cinsteascã și sã-l pãzeascã aici și în veacul viitor, și cu sufletul și cu trupul; dacã va cãlea și va batjocori și nu va înnoi acest hrisov al domniei mele, iar pe acela Domnul Dumnezeu sã-l batjocoreascã și sã-l nimizeascã și sã-l ucidã, aici cu trupul și cu sufletul, în veacul viitor și sã fie pãrtaș cu Iuda și cu Ario și cu acei iudei care au strigat asupra lui Hrislos Mîntuitorul nostru: „Sîngele Lui asupra noastrã și asupra copiilor noștri”, precum este și va fi în veci, amin.

În hrisovul datat <1400—1418> blestemul are un conținut asemãnãtor ca în cel citat mai sus.

În actul din <1404—1406> nu sînt amintite cele 7 concilii ecumenice, dar figureazã în plus: *da est(ũ) otločen(ũ) tẽla j krũva H(rjsto)va =* = sã fie lipsit de trupul și sîngele lui Hristos.

Formula redusã a *pedepsei spirituale* este întilnitã în actul din 1387 iunie 27, unde reproduce cuprinsul aceleia din hrisovul lui Dan I, dat în 1385 octombrie 3⁴⁵, și anume: *Kto lj drũznet(ũ) ot(ũ) sjh(ũ) vsẽh(ũ) čto razorjtj jlj prẽložjtj zle da e proklet(ũ) ot(ũ) G(ospod)a B(o)ga vũsedrũžjtelẽ j ot(ũ) Prẽč(j)stie B(ogoro)d(j)ce j <ot(ũ)> vũsẽh(ũ) s(vẽ)tjh(ũ) j da e prjčten(ũ) vsõm(ũ) otrekšjm(ũ) se G(ospod)a j prẽdavšjm(ũ) Tog(o) na s(ũ)mr(ũ)t(i) =* Cine ar îndrãzni sã nimizeascã ceva dintre toate acestea sau sã schimbe în rãu, sã fie blestemat de Domnul Dumnezeu atotștiitorul și de Preacurata Nãscãtoare de Dumnezeu și de toți sfinții și sã fie pãrtași tuturor care s-au lepãdat de Domnul și l-au dat pe El morșii.

Și mai restrînsã este formularea în hrisovul din <1389—1400> octombrie, ca și în cel din <1402—1418>. De asemenea în actele datate <circa 1400>, <circa 1406>, în hrisovul dat la 1406 noiembrie 23 și în cel din 1415 martie 28 — unde pedeapsa spiritualã apare într-un concept redus la minimum.

Cit privește hrisovul simplu din <1389—1400> octombrie, acesta are dupã blestem adaosul: *ot(ũ) vũseh(ũ) s(vẽ)tjh(ũ) =* și de toți sfinții, iar apoi este: *po tom(ũ) j ot(ũ) g(ospo)ds(t)va mj =* apoi și de domnia mea. Cit despre sorisoarea din <1407>, în aceastã nu ființeazã pedeapsa spiritualã.

Pedeapsa materialã apare pentru prima oarã în actul din <circa 1400> unde urmeazã *pedepsei spirituale* în urmãtorul cuprins: *K tomu j ot(ũ) g(ospo)ds(t)va mj da prijmat(ũ) veljko zlo j orgio =* pe lîngã

aceasta și de la domnia mea să primească mare rău și urgie. În hrisovul din <1400—1403> formula se încadrează în clauza prohibitivă, după ea urmînd și sfîrșitul dispoziției. Iată-i conținutul: *takovy jmat(ŭ) prjetj orgje j nakaz(ŭ) ot(ŭ) g(ospo)ds(t)va mj* = acela va primi urgie și pedeapsă de la domnia mea.

După aceasta este înserată partea finală a dispoziției: *no da jm(ŭ) e ohaba* = ci să le fie ohabă. Actul datat <1402—1418> are formula la fel ca în hrisovul din <circa 1400>, fiind situată la mijlocul dispoziției. În hrisovul din <1404—1406> conținutul acesteia este asemănător, dar ea se află la sfîrșitul clauzei prohibitive. În cel din 1415 martie 28 *pedeapsa materială* se situează după blestem fiind numai *orgija*. În scrisoarea datată <1407> ea apare la sfîrșitul clauzei prohibitive în următorul cuprins: *Koj lj bj pristopjl(ŭ) posrd(ŭ) vas(ŭ) ot(ŭ) bolr(ŭ) g(ospo)ds(t)va mj eže vŭšetj, jlj <na> jnyh(ŭ) raboti da vy razvaždati, udrte vŭ glavq vŭsckogo* = Cine ar umbla printre voi, dintre boierii domniei mele, ca să vă ia sau să vă tragă la alte munci, dați-i în cap oricui.

Formula *coroborației* (*corroboratio*) se întilnește numai în actele externe, cel dintîi fiind actul din 1403 (septembrie 23), unde cuprinsul este acesta: *A na krēpostj j na veljkoe potveržene dalj esmy našj listŭ j pečat(i), esmŭ našju kazalj zavēsjtj* = iar spre putere și o mai mare întăriri am dat cartea noastră și am poruncit ca să se atîrne sigiliul nostru.

Formula datei (*datum*), constituită din elementele cronologice principale adică: an, lună și zi, urmează după martori — cînd bineînțeles aceștia apar — și înainte de subscrierea neautografă fiind prezentă în următoarele doc. ce le-am înfățișat mai sus sub titlul: *Numărul și rezumatele documentelor* și anume cele de sub nr. 1, 2, 4, 8, 17, 20, 22—24 și 25 — deci din totalul de 25 acte, numai 10 au data completă, însoțită în cele de sub nr. 1, 2, 4, 17, 20, 22 și 23—25 de localitatea unde s-au emis acestea.

Două doc. cunosc numai anul și sărbătoarea. Cităm astfel actul dat la Lemberg în 1391, sărbătoarea fiind sf. apostoli Petru și Pavel ce am inclus-o în rezumat (nr. 6) prin: (29 iunie), la fel cel din 1403, dat în Giurgiu, unde sărbătoarea este Duminica Sf. Matei, redată de noi prin (septembrie 23), în rezumat sub nr. 14. Un doc. are doar anul și localitatea (nr. 21), iar două cunosc numai luna și ziua (nr. 3 și 5). Iată formula în cel mai vechi hrisov solemn ce a ajuns pînă la noi de la marele Mircea: *+ Sia vŭsē zapisa še s(e) u Appjš(j), povljenjem(ŭ) g(o)s-(po)d(j)na voevod(y) Io(anna) Mirča, v lēt(o) 6895, jndjktjon(a) 10, m(ē)s(e)ca iunia 27 d(i)nj* = + Toate acestea s-au scris în Argeș, din porunca domniei mele, în anul 6895 <1387>, indictionul 10, luna iunie, 27 zile. În actul din 1389 septembrie 4 localitatea apare după *dispoziție* și înainte de martori. Data actului din 1406 noiembrie 23 cuprinde și un eveniment politic, conținutul fiind acesta: *J se byst(ŭ) v lēt(o) 6915-jend(jktjona) 15, grēdoštumj g(ospo)ds(t)vu mj kŭ Siverjnu, da se sŭstano s kralemŭ, ta dojdoh(ŭ) vŭ monastjrŭ, m(ē)s(e)ca noevrjija 23 d(i)ni.* = Și aceasta a fost în anul 6915 <1406>, indictionul 15, mergînd domnia mea spre Severin, să mă întilnesc cu craiul, astfel am ajuns la mănăstire, în luna noiembrie a 23-a zi. Dar nu credem că domnitorul a și emis actul solicitat chiar în ziua cînd a ajuns în mănăstire, 23 noiembrie, poate cînd s-a întors de la Severin, căci data e clară, ea privind timpul sosirii lui Mircea cel Mare la Tismana, nu și cel al emiterii hri-

sovului. Cît despre persoana craiului, acesta este regele Sigismund de Luxemburg al Ungariei. Aceiași îndoială în ceea ce privește data o pro-voacă și cea din hrisovul din 1415 martie 28, cuprinsul acesteia fiind : <J az(ü) > Mihajlū logofetū jspisah(ü), egda dohodj Io(annū) Mirča voevoda vū mona<stj>hū, vū Kozio, vū Veljky Post(ü), m(ě) s(e)ca martja 28, vū lēt(o) 6923, endjktjon(a) 8 = (Și eu) Mihail logofăt, am scris, în mănăstire la Cozia, în Postul Mare, în luna martie 28, în anul 6923 <1415>, indictionul 8. Data privește timpul cînd domnitorul a ajuns la mănăstire și nu neapărat momentul emiterii actului în cauză. Ultimul hrisov solemn al marelui Mircea, cel din 1415 iunie 10, cuprinde informația — la sfîrșitul elementelor de datare — că actul s-a scris : vū vrēmē egda pride Mustafa Čelapj = în vremea cînd a venit Mustafa Celapi. Este vorba de unul dintre numeroșii fii ai sultanului otoman Baiazid, supranumit pentru vitejia lui *Ildîrîm* = Trăsnetul, învins de hanul mongol Timur Lenk (Timur cel Șchiop), luat apoi prizonier și mort în captivitate. Mustafa Celapi venise la Mircea cel Mare ca să obțină ajutor să ocupe tronul Sublimei Porți, sprijin pe care domnul i l-a acordat.

Cît despre cronologia anului, aceasta era stabilită de la crearea lumii și anume pornind de la era grecească sau constantinopolitană, ce începea la 1 septembrie 5509, socotind astfel că de la crearea lumii pînă la era noastră au trecut 5508 ani. Dar acest calcul se folosea pentru actele interne și externe scrise în slavonește, cu excepția doc. din 1403 (septembrie 23), căci pentru cele latine a fost adoptată datarea de la era noastră.

Formula martorilor — ce sporește autenticitatea și valoarea doc. — apare în cîteva hrisoave interne, prima oară în cel din 1389 septembrie 4, fiind înserată după localitatea unde s-a dat actul și înainte de pedeapsa spirituală. Martorii, numiți în pluralul *svědjetlīmj* — sînt fețe ecleziastice, după care urmează laicii denumiți *županj*, primul fiind un vornic. Aceștia ființează apoi și în următoarele hrisoave : <1389—1400> octombrie, 1409 mai 11, 1415 martie 28 și 1415 iunie 10. Așadar lipsesc în șapte acte interne din totalul de 16.

Ultima formulă ce face parte de asemenea din validarea doc. este subscrierea neautografă (*subscriptio non manu propria*). Ea încheie textul oricărui doc. În primul act de la marele domn are următorul cuprins : + Io(annū) M(j)rča voevoda, m(j)l(o)stjō B(o)žjō g(o)s(po)d(j)nī + = + Ioan Mircea voievod, din mila lui Dumnezeu domn +. Precizăm că primele trei cuvinte se scriau la o anumită distanță de următoarele spre a lăsa între ele spațiu pentru sigiliu.

Ultimul fapt din validarea doc. îl constituie fixarea sau aplicarea sigiliului. Sigiliul în sine este o amprență, într-o substanță lichidă a unei matrice lucrată dintr-un material dur : piatră, aliaj metalic — acesta din urmă caracterizează matricea doc. domnești din evul mediu românesc⁴⁶ — sau numai dintr-un singur metal⁴⁷. Matricea și sigiliul folosite în cancelaria lui Mircea cel Mare erau mari, mijlocii sau ovale și mici. Din păcate nici unul dintre doc. interne nu mai păstrează acest ultim sistem de validare. Sigiliul mare se vede că era atîrnat de hrisov printr-un șnur de mătase, iar matricea sigiliului mijlociu și mic era aplicată direct pe doc. Avem un exemplu de cum a dispărut sigiliul mare al primului act de la Mircea cel Mare. Astfel un doc. a lui Mihai Viteazul din 1594 ianuarie 4 relatează în text slav, ce îl dăm în transpunere românească, următoarele : „pentru — că a venit înaintea domniei mele, egumenul

Serghie și cu toți călugării de la sfânta mănăstire Tismana, care este mai sus zisă și așa au spus și au mărturisit înaintea domniei mele cum au trimis un călugăr de la sfânta mănăstire cu acele amândouă hrisoave (e vorba și de un act al lui Radu cel Frumos din 1464 iulie 10, D.P.B.), mai înainte vreme, înaintea lui Alexandru voievod, fiul lui Bogdan voievod (este vorba de Alexandru cel Rău, D.P.B.), pentru o piră. Astfel într-acea cale niște făcători de rele și oameni tîlhari au întîlnit pe acel călugăr și l-au prins și l-au chinuit și l-au despuiat și i-au luat atunci amândouă sigiliile de la ambele hrisoave⁴⁸. Aceste matrice și sigilii domnești aveau o emblemă — tipul heraldic —, reprezentat printr-un scut în cîmpul căruia se afla o acvilă cu capul întors spre stînga și ținînd în cioc o cruce (acvila cruciată, *aquila valahica*)⁴⁹ (ce în vremea lui Matei Basarab e numită corb), acostată la dreapta sau la stînga de un soare și apoi la stînga sau la dreapta de un crai nou. Tipul heraldic aparține matricei și sigiliului mare. Există apoi un al doilea tip, ce l-am numit al majestății⁵⁰, format din două capete încoronate, afrontate și avînd între ele o ramură — emblemă ce aparține matricei și sigiliului mijlociu (oval) și mic⁵¹. Pornind din marginea dreaptă, continuînd cu cea stîngă și sfîrșind în partea superioară lingă o cruce — ce marchează începutul textului — este înserată inscripția sau legenda matricei și a sigiliului. Redăm — în ordine cronologică — inscripțiile matricelor și sigiliilor mari, mijlocii sau ovale și mici așa cum acestea sînt citite de I. Bogdan (DȚRB, p. LV—LVI). Astfel actele externe din 1390 ianuarie 20 și 1391 (iunie 29) au sigiliul mare cu următorul text: + S. + MIRCZE WAIWODA TRANSALPIN. BAN. DE CZWRINIO + MIRCZE WAIW. = + S(igiliul) + lui Mircea voievod Transalpiniei, Banatului de Severin + Mircea voi(evod). De cele patru părți ale scutului, cu emblema Țării Românești sînt inițialele chirilice — MIRČA — I și R în ligatură.

Actul din 1411 mai 17 are tot sigiliul mare cu textul: + S. MIRCHE VOIVODE TRANSALPINI. BANI SEVERINIENSIS. DUCIS DE FUGARIS E. T. (= et cetera = + S(igiliul) lui Mircea voievod al Transalpiniei, al Banatului de Severin, duce de Făgăraș etcetera. De cele patru laturi ale scutului cu emblema sînt inițialele chirilice: MRČA. În doc. din 1403 (septembrie 23) sigiliul este oval cu următoarea legendă: + MIR + CHE VOIVOD(Ė), iar în actul din 1413 august 6 sigiliul este mic, inscripția fiind: + MERCHE + VOEVODE. Specificăm că numai doc. din 1403 (septembrie 23) și 1413 august 6 sînt în slavă, celelalte — în latină. Remarcăm după I. Bogdan (DȚRB, p. LXX—LXXI) că actul din 1411 mai 17 are pe lingă sigiliul mare cu legendă latină și sigiliul mic cu inscripție chirilică, ambele atîrnate de pergamentul actului, textul inscripției fiind: + IO(annū) MIRČA VELIKI VOEVODA (textul la I. Bogdan, DȚRB, p. LV—LVI).

Originea elementelor componente ale formularelor din cancelaria lui Mircea cel Mare își are sorgintea în creații autohtone dar și în împrumuturi din afara Țării Românești. Astfel în intitulăție sînt creații ale epocii marelui Mircea următoarele elemente: *Tatarskye strany, Velikoe More, Oba pol(a)*, legate de *Podunavie* — de origine sîrbă —, *vladalec(i), obladatj, gospodstvovatj, Božie darovanie*⁵², *Terrarum Dobroticii Despotus*. Tot autohtone sînt și elementele componente ale formulei *arenga*⁵³. *Narația* este deasemeni o creație băștinașă⁵⁴. În *dispoziție*, dările din: oi și porci ca și: jîtăritul, albinăritul, găletăritul, vinăriciul,

cașcavalele, cărăturile și dușegubina sînt creații ale imunității feudale din vremea lui Mircea cel Mare.

Formula dezvoltată a *pedepsei spirituale* din unele hrisoave ale voievodului aparține tot timpului marelui Mircea. Elementele secundare ale *pedepsei materiale* ca și *nakază* — ca element principal —, au aceeași origine, dar *orgija* este de proveniență bizantină, termen receptat prin filieră bulgară. De la sîrbi provine formularea *Podunavie*, din cancelaria latino-maghiară s-au împrumutat prin transpunere: *Zaplanisky* — latin: *Transalpinus*; *Hercegü* — maghiar *herceg*, ce la rîndul său e din germană, *Herzog*; *Severinsko Banstvo* — latin. *banus de Zewerino*. Tot din latină s-a transpus și *Drăstră* — *Durostorum*⁵⁵. Elementele componente ale *intitulației* doc. externe sînt o parte luate din actele interne, parte făurite de reprezentanții destinatarilor. *Promulgația* este de asemenea opera reprezentanților destinatarilor doc. externe, la fel și *coroborația*. Probabil o origine apuseană are *intervenția*, ca și prezența martorilor. Notăm că în ceea ce privește titlul *županü*, acesta este de origine dacogetică, cum a arătat acad. A. I. Sobolevski în *Tri slova tjurko-bolgarskoj nadpisi* din „Doklady AN SSSR” (Moscova, 1929, p. 75).

Cîteva cuvinte se impun și în ceea ce privește lucrătura matricelor sigiliilor unor acte externe de la marele domnitor. Aceste matrice sînt executate de meșteri străini care se aflau în cadrul cancelariei lui Mircea cel Mare. Numai așa se pot explica unele forme greșite din inscripțiile latine ale matricelor. Astfel sînt: CZWRINIO — în actele din 1390 ianuarie 20, 1391 (iunie 29); MIRCHE și FUGARUS — în act. din 1411 mai 17; MIRCHE — în act. din 1403 (septembrie 23) și MERCHE — în act. din 1413 august 6, în loc de formele corecte: MIRCZE, SEVERI-NIENSIS și *Fogoras*.

Referitor la constituirea formularelor cancelariilor slave din Țara Românească, cum arătam în 1938, acestea în *totalitatea și armonizarea lor, sînt un produs propriu spiritului românesc al epocii, impregnat de mediul slav, elementele componente importate din mediul bizantin prin intermediul sud-slav, sau din mediul apusean, prin intermediul sîrb sau ungaro-latin, modelîndu-se după nevoile cancelariei slavo-muntene*⁵⁶. La cele scrise cu 48 de ani în urmă, astăzi adăugăm că elementele bizantine puteau ajunge și direct și anume prin legăturile ce existau între biserica Țării Românești cu patriarhia ecumenică a Constantinopolului cît și cu cancelariile împăraților bizantini cum ne-o dovedește de pildă forma ductică, specială a *chrismonului* bizantin de la sfîrșitul subscrierii neautografe prezentă încă în hrisovul lui Vladislav I. Toate cele înfățișate cu privire la alcătuirea formularelor sînt valabile din plin și pentru cancelaria lui Mircea cel Mare.

Să revenim însă la *Geneza documentelor* și anume la *Grafia documentelor*. După ce se revizua bruionul actului, unul dintre scribii cancelariei marelui domnitor primea sarcina de a-l scrie. Tipurile grafice folosite erau variate. Astfel unciala diplomatică de tip I⁵⁷ este utilizată în inițialele tuturor doc. româno-slave și în subscrierea neautografă⁵⁸ deci și în cele ale marelui Mircea — cu excepția hrisovului din 1406 noiembrie 23 unde subscrierea este în minusculă diplomatică veche⁵⁹, în aceeași grafie fiind mai toate actele slave ale voievodului⁶⁰. În semiuncială diplomatică sînt doc. externe din <circa 1390> august 10 și 1403 (septembrie 23), dar în aceste texte semiunciala este de tip ucrainean cu elemente

unciale, minuscule și cursive ⁶¹ — cu excepția subscrierii neautografe ce aparține grafiei actelor interne emise de marele Mircea ⁶².

Grafia doc. slave interne ale cancelariei sale ca și cea a hrisovului extern dat negustorilor brașoveni cunoaște mai toate genurile de abrevieri ce caracterizează paleografia româno-slavă ⁶³ și anume prin : *siglă* (*suspensie* sau *trunchiere*) — tipul II ⁶⁴; *contractie* — toate trei tipurile ⁶⁵, ce uneori apare în combinație cu *ligatura* (*îmbinarea*) ⁶⁶, ca de pildă în *G(o)s(po)đ(j)nĭ* din subscrierea neautografă, unde bara grafemului *N* este formată din două trepte — adoptată din paleografia bizantină — această formă pentru *N* apare încă în hrisovul lui Vladislav I, acolo este prezentă în subscrierea neautografă alături de forma ductică a chrismonului bizantin ce urmează cuvintului specificat; *suprasciere* (*cat*) ⁶⁷ — toate trei tipurile — sistem de prescurtare cel mai frecvent din paleografia româno-slavă, întâlnit mai ales în doc.; *ligatura* — toate trei tipurile ⁶⁸ — tipurile II și III caracterizând grafia subscrierii neautografe ⁶⁹; *monograma* ⁷⁰ — în acest sens fiind : *M(j)l(o)stiq B(o)žiq* din subscrierea neautografă ⁷¹ și *pseudomonograma* ⁷² — ce apare în *voevoda* din subscrierea citată ⁷³.

Grafia doc. latine ale lui Mircea cel Mare este *gotică* ⁷⁴.

Pergamentul și hîrtia ca material grafic se aflau în cancelaria domnească de unde îl achiziționau destinatarii laici, căci mănăstirile își aveau rezervele lor proprii fiind centre de cultură preocupate cu redactarea și copierea manuscriselor. Pentru scris se folosea cerneala neagră, dar pentru doc. din <circa 1390> august 10, 1415 martie 28 și 1415 iunie 10 subscrierea neautografă s-a lucrat în chinovar — o înrîurire a cancelariilor împăraților bizantini.

Faza următoare în *Geneza documentelor* o constituie fixarea sau aplicarea sigiliului de către șeful cancelariei domnești.

Pentru crearea actelor se percepeau anumite taxe atât pentru plata scribului, cât și pentru autoritatea supremă a cancelariei domnești care efectua sigilarea doc. Însă emitentul actului — domnul — prin dreptul său de „dominium eminens” era beneficiarul unor importante venituri. Și acest fapt îl aflăm în mijlocul *dispoziției* din hrisovul dat la 1415 iunie 10, în care scrie următoarele : *J dădoše g(ospo)ds(t)vu mj I kon(ĭ) j I čaša =* Și au dat (destinatarii hrisovului, D.P.B.) domniei mele un cal și o cupă.

Presupunem că tot o taxă au plătit atât pîrgarii brașoveni cât și negustorii lioveni, nu însă și mănăstirile destinate, unde „se efectuau rugi pentru iertarea păcatelor emitentului” și care își cereau răsplata prin scutirea de taxă.

Prin achitarea taxelor de către destinatarii laici se încheia ultima fază din *Geneza documentelor* și anume *Înmînarea documentului*.

Stadiul de dezvoltare al cancelariei. Cele exprimate mai sus dovedesc că din totalul de 16 documente interne, emise de cancelaria lui Mircea cel Mare, numai 4 acte au *intitulația* dezvoltată, iar într-unul este atât de restrînsă încît lipsește chiar numele țării; 6 doc. au *pedeapsa spirituală* redusă, în scrisoare din <1407> lipsind cu totul; *pedeapsa materială* nu figurează în 5 acte, iar în alte 6 nu are o poziție fixă în formular; *data* completă adică de an, lună și zi este prezentă doar în 6 doc.; *martorii* apar în 5 acte; șeful cancelariei este prezent în 3 doc. ca și scribul lor. Toate aceste remarci atestă că instituția cancelariei lui Mircea cel Mare se afla într-un proces continuu de dezvoltare.

Caracterul itinerant al cancelariei. Din *Numărul și rezumatele documentelor* vedem că 3 acte s-au dat în Argeș — unul fiind extern, tot atâtea s-au emis în Giurgiu — două fiind externe, cite un doc. s-a scris în Râmnicu Vilcea, în m-riile Tismana și Cozia, cit și în Cîmpulung. Aceste fapte dovedesc și caracterul itinerant al cancelariei lui Mircea cel Mare, domnitorul deplasându-se cu sfetnicii săi și în alte localități unde s-au elaborat acte, decît în cele de reședință.

Limba cancelariei. Limba documentelor româno-slave „era o limbă moartă, literară, o limbă a scrisului, pentru că limba curentă (la românii din sec. XIV—XVI — D.P.B.) a fost totdeauna cea română”, arăta neuitatul A. J. Jacimirski⁷⁵ — român după mamă. Cam în același sens se exprimau și prestigioșii Constantin Jireček, A. J. Sobolevski și A. A. Šahnatov⁷⁶. Despre limba ce o numim *româno-slavă*, scriam în 1968 că „se compune din elemente aparținînd slavei vechi, medio-bulgare, cit și altor limbi slave, însă totul marcat de influențe românești. Evoluția istorică și spiritul creator al poporului român au condus la formarea unei limbi proprii a vechilor texte, adaptată exigențelor culturale românești. Eminentul erudit Jagić a avut o intuiție perfectă a fenomenului cînd, la sfîrșitul ultimului veac a designat limba slavonă a scrierilor vechi românești în termenii următori: «tipul moldo-vlah al slavonei bisericesti»⁷⁷. Iar în 1969 precizam că româno-slava continuînd mai, îndelungi tradiții din aria sud-est europeană: „reflectă rolul slavei vechi, medio-bulgare, neo-bulgare, sirbo-croatei, rusei, ucrainenei” și românei, oglindind astfel „un fenomen de o complexitate deosebită”⁷⁸. Așadar româno-slava este și limba doc. slave interne și a actului extern dat pîrgarilor brașoveni, limbă împregnată de elemente slave vechi, medio-bulgare, neo-bulgare și românești, acestea din urmă exprimate prin următoarele antroponime și toponime: *Albul* (în act. din 1389 septembrie 4), *Barbul* (în doc. din <1389—1400> octombrie), *Popșor* și *Albul* (în act. din 1415 martie 28), *Stanciș[ț]or* (în doc. din 1387 iunie 27), *Salcișor* și *Aniniș* (în actul din <circa 1392>), *Salcișor*, *Trufești* și *Piatra* (în doc. din <1400—1418>), *Nucet* și *Săpatul* (în act. din <1404—1406>), *Genune* (în doc. din 1415 martie 28), apoi *Turci* și *Tîrgșor*, (în text Trügșor(ü) (în act. din 1413 august 6).

Cît despre limba celor două doc. slavone destinate Poloniei și scrise la Giurgiu, aceasta este ucraineana folosită în cancelaria regatului polon textul actelor în cauză fiind redat de scribul care a venit de acolo împreună cu reprezentantul destinatarilor doc. Scribi pentru doc. latine presupunem că n-au existat în cancelaria lui Mircea cel Mare, actul extern din 1409 alcătuit în Argeș s-ar putea datora unui știutor de limbă latină ce l-a însoțit în Țara Românească pe reprezentantul destinatarilor privilegiului vamal.

Înriurirea cancelariei lui Mircea cel Mare asupra unor cancelarii domnești din Moldova.

Vel'kj, samoderžavnŭj, m(j)lostj B(o)žj g(ospodj)nŭ = Marele, singur stăpînitor, din mila lui Dumnezeu domn, din actul lui Roman Mușat, dat în 1392 martie 30⁷⁹, sînt elemente împrumutate din *intitulația* hrisovului lui Mircea cel Mare din 1389 septembrie 4. *Dispoziția* actului lui Alexandru cel Bun din 1415 aprilie 13⁸⁰ începe cu *b(la)goproizvolj g(ospod)stvo mj*, ca în actul voievozului Țării Românești, datat <circa 1406>.

Conținutul dezvoltat al *pedepsei spirituale* din actele lui Alexandru cel Bun emise la 1400 august 4⁸¹ și 1407 martie 8⁸² s-a împrumutat

din doc. cancelariei lui Mircea cel Mare, aceeași proveniență avînd în *blestem* și următoarele elemente: *Domnul Dumnezeu, Iuda și Arie*. În aceeași ordine a expunerii remarcăm în final că actul mitropolitului Iosif Mușat, dat împreună cu domnitorul Alexandru cel Bun în 1407 ianuarie 7⁸³ este scris de un muntean — *Gîrd* — „dar nu numai atît ci chiar caracterul grafiei și formularul acestui doc. este pe de-a întregul muntean — o expresie, două — ca de pildă *my*, datorite celui care a dispus scrierea actului — nu reușesc să întrecă școala în care s-a format diacul⁸⁴ și anume, în cancelaria lui Mircea cel Mare.

Drept încheiere la cele afirmate în acest capitol se pot susține următoarele: Mircea cel Mare a purtat cea mai bogată titulatură dintre toți domnii medievalității românești, în acest sens nu l-a întrecut nici un precursor sau din cei care i-au urmat. Titulatura în spe a fost o creație a lui. Din cancelaria voievodului au ajuns pînă la noi 25 de acte autentice, ce dovedesc o puternică dezvoltare a *ohabei*, adică a imunității feudale din Țara Românească. Doc. externe emise de Mircea cel Mare stau mărturie temeinicelor relații ce le-a avut cu Polonia, mai puțin cu Ungaria. Un act atestă că la curtea sa își găsisese adăpost și Mustafa, unul dintre numeroșii fii ai sultanului osman Baiazid Ildîrim. Principele Țării Românești a introdus în formularul doc. noi elemente ce lipsesc în acelea — cite ni s-au păstrat — de la voievozii anteriori și anume: *martorii*, *mențiunea șefului cancelariei domnești* și a *scribului*. Nu poate fi trecută cu vederea nici influența cancelariei lui Mircea cel Mare asupra acelorora a lui Roman Mușat și Alexandru cel Bun.

NOTE

⁸⁴ V. pe larg despre cele scrise mai sus, D. Bogdan, DSR, p. 32—41 și D. Bogdan, DSR I, p. 32/30—36/34.

⁸⁵ V. D. Bogdan, DSR, p. 153—155; *idem*, *O vizantinismah v slavjano-rumynskih tekstah*, în „Vizantiskij vremennik”, Moskova, XXIII, 1963, p. 66—67.

⁸⁶ De pildă I. Bogdan, DTRB, p. XXIX, credea că e „un semn ce seamănă citcodată cu *d cursiv sîrbesc*”.

⁸⁷ V. la D. Bogdan, PRS I, p. 55 n. 3.

⁸⁸ V. cele ce am remarcat în RIR, II (1932), p. 416—417; III (1933), p. 290; *idem*, *L'influence byzantine dans les textes slavo-roumains*, în „Actes du VIe congrès international d'études byzantines”, Paris 27 Juillet — 2 Août 1949”, t. I, Comité français des études byzantines, Paris, 1950, cap. IV: *Litterature-Philologie*, p. 384 și *idem*, *O vizantinismah v slavjano-rumynskih tekstah*, în „Vizantijskij vremennik”, Moskova, XXIII, 1963, p. 66—67 și *idem*, PRS I, p. 51 și 257.

⁸⁹ V. D. Bogdan PRS I, p. 282.

⁹⁰ V. D. Bogdan, PRS I, p. 282.

⁹¹ V. cele notate mai sus privind falsificarea acestui act — prima falsificare

⁹² V. referirile din nota de mai sus — a doua falsificare — ce s-a făcut în act.

⁹³ V. nota 40 de mai sus.

⁹⁴ Am tradus pe *Ljutěh* prin *Cazane* fiindcă acolo este partea cea mai îngustă a strîmtorii de la Dunăre din hotarul Țării Românești, unde sînt cele mai puternice vârtejuri de apă.

⁹⁵ V. nota 41 de mai sus.

⁹⁶ V. facs. actului lui Dan I, de pildă la D. P. Bogdan, *Tri drevnejših slavjano-valašskih gramoty*, pl. <2> dintre p. 256 și 257, studiu citat mai sus.

⁹⁷ V. pe larg despre o matrice a lui Alexandru cel Bun—Damian P. Bogdan, *O străveche matrice de pecete românească* în „Studii și materiale de istorie medie”, Bucurști, I, 1956, p. 248—263.

⁹⁸ V. D. Bogdan, DSR I, p. 143/141 și 146—144.

⁹⁹ V. D. Bogdan, DSR, p. 37, n. 2.

¹⁰⁰ V. Const. Moisil, la D. Bogdan, DSR, p. 154 și n. 1.

⁵⁰ Denumire ce și-a Insușit-o prof. Constantin Moisil — prețuitul nostru dascăl de la Școala de Arhivistică, v. studiul său *Șigiliile lui Mircea cel Bătrîn*, în „Revista Arhivelor”, București, VI, 2 1945, p. 28.

⁵¹ V. D. Bogdan, DSR, p. 154.

⁵² V. D. Bogdan, DSR, I, p. 83/81.

⁵³ V. D. Bogdan, DSR, I, p. 89/87.

⁵⁴ V. D. Bogdan, DSR, I, p. 97/95.

⁵⁵ V. D. Bogdan, DSR, I, p. 83/81.

⁵⁶ V. D. Bogdan, DSR, p. 161.

⁵⁷ V. pentru unciala diplomatică de tip I, D. Bogdan, PRS I, p. 196—201.

⁵⁸ V. D. Bogdan, PRS I, p. 201.

⁵⁹ V. facs. la Sacerdoțeanu și Bogdan, pl. 7.

⁶⁰ V. D. Bogdan, PRS I, p. 224.

⁶¹ V. D. Bogdan, PRS I, p. 201 202 și p. 217.

⁶² V. D. Bogdan, PRS I, p. 217.

⁶³ V. D. Bogdan, PRS I, p. 257 275.

⁶⁴ V. D. Bogdan, PRS I, p. 260.

⁶⁵ V. D. Bogdan, PRS I, p. 261.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ V. D. Bogdan, PRS I, p. 261—263.

⁶⁸ V. D. Bogdan, PRS I, p. 268—271.

⁶⁹ V. D. Bogdan, PRS I, p. 270.

⁷⁰ V. D. Bogdan, PRS I, p. 273.

⁷¹ V. D. Bogdan, PRS I, p. 272.

⁷² V. D. Bogdan, PRS I, p. 273.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Studii temeinice despre grafia *gotică* au dat la noi de pildă Constantin I. Andreescu, *Manual de paleologie latină*, p. 70—75 și p. 80—81, unde este vorba și de actul din 1391 (iunie 29) (p. 81), apoi Sigismund Jakó și Radu Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*, București, 1971, p. 131, iar despre grafia în Moldova și Țara Românească cităm contribuția lui Radu Manolescu, în *op. cit.*, p. 134—137.

⁷⁵ V. la D. Bogdan, DSR I, p. 66/64 și 67/65.

⁷⁶ V. la D. Bogdan, DSR I, p. 67/65, nota 1.

⁷⁷ Damian P. Bogdan, « *Lectopiseful de la Bistrița* » la plus vieille des *chroniques roumaines* — *sa langue*, în „Revue des études sud-est européennes”, Bucarest, VI, 3, 1968, p. 523—524.

⁷⁸ Idem, *Liens de la linguistique et de la codicologie slavo-roumaines* în „Byzantinoslavica”, Praga, XXX, 1, 1969, p. 43.

⁷⁹ Orig. în ASB, Peceți, nr. 111. Facs. Ioan Bogdan, *Album paleografic moldovenesc. Documente din secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea, adunate de + Ioan Bogdan și publicate cu o introducere și rezumat de N. Iorga* (titlul și în limba franceză), a fost creat de N. Iorga, căci a lui I. Bogdan era : *Documente și peceti moldovenesti în facsimile (sec. XIV—XVI)*, 92 de planșe, acestea (planșele) fiind tipărite la Moscova în 1908—1911, v. D. Bogdan, PRS II, p. 3—4), București, 1925, pl. 2 (= I. Bogdan, *Album*); Sacerdoțeanu și Bogdan, pl. 4; DIRA I, p. 431; *Istoriia Moldavii*, Chișinău, I, 1931, sub redacția lui A. D. Udalcov și L. V. Čerepnin, p. 93 și Iorga, IR II, p. 356, fig. 112. Editat întâi de B. P. Hasdeu în AIR, ultima ediție excelentă au dat-o medievistii ieșeni : C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, I, București, 1975 (= DRHA), nr. 2.

⁸⁰ Orig. în ASBDI, LXXXV—41. O fotocopie la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, Fotografii II—97. Editat întâi de neuitatul medievist Mihai Costăchescu, *Neamul lui Oană dvornic de Suceava și satele lui* în „Cercetări istorice”, Iași, V—VII (1929—1931), p. 51—53.

⁸¹ Actul în ASBDI, CXXXIV—46. Fotocopii la : BARF, XXXIII—1, Arhivele Statului din Iași, MXXXVIII—2 și Institutul „A. D. Xenopol” din Iași, Fotografii, II—193. Facs. la Damian, P. Bogdan, *Acte false atribuite lui Alexandru cel Bun*, în RA, București, VIII, 2, 1965, p. 55. Editat întâi de Mihai Costăchescu, *Două urice, din primul an de domnie a lui Alexandru cel Bun*, în „Buletinul Ioan Neculce”, Iași, 6 (1926—1927), p. 354—356 și apoi în DRH A, sub nr. 11.

⁸² Orig. în Biblioteca Centrală Științifică din Kiev, secția manuscrise, Fond V, nr. 3592. Fotografii în : BARF, XXXV—2 și la Institutul „A. D. Xenopol” din Iași, Fotografii II—88; o litocopie a primelor 5 rânduri din doc. la Murzakevič, pl. IXC. Editat de Murzakevič, I (1844), p. 346 apoi în DRH A, sub nr. 22.

⁸³ Orig. la ASB, M-rea Sf. Sava — Iași CIV—1. Fotografii la : BARF, LXXXVIII—2 și Institutul „A. D. Xenopol”, Fotografii II—87, a și b. Facs. I. Bogdan, *Album*, pl. 11; Sacer-

•doțcanu și Bogdan, pl. VIII; DIRA I, p. 95—96; D. Bogdan, DSR I, fig. 3. Editat întâi de B. P. Hășdeu în AIR, I, 1, p. 140—141 apoi în DRHA, sub nr. 21.

⁸⁴ V. Damian P. Bogdan, *Contribuții la studiul diplomatiei vechi moldovenesti*, extras din RIR (1934), București, 1935, p. 17, nota 5.

LA CHANCELLERIE DE MIRCEA LE GRAND (II)

Résumé

Un sous-paragraphe est constitué par la *Genèse des documents* qui inclut également les formules diplomatiques et les formulaires existant à l'époque. On présente ensuite les documents : *Le stade de développement de la chancellerie* — qui n'a réusit pas atteint à sa plénitude ; *La langue de la chancellerie* — le roumano-slave — et *L'influence exercée par la chancellerie de Mircea le Grand sur certaines chancelleries princières de Moldavie* — ou il s'agit de la présence de certains éléments des formulaires de Mircea le Grand dans la chancellerie de Roman Mușat et d'Alexandre le Bon ainsi que de l'influence de la graphie slave au temps du prince Mircea.

En conclusion on souligne entre autres le puissant développement de *l'ohaba* — imunité féodale de Valachie — sous le règne de Mircea le Grand, les durables rapports du même prince avec la Pologne — sur la demande du roi de cette dernière — l'appui prêté par Mircea à l'un des fils du sultan Bajazid Ildirim pour occuper le trone de son père, ainsi que l'introduction par Mircea le Grand dans les formulaires de sa chancellerie des témoins du chef de la chancellerie et des copistes des documents.

MIRCEA CEL BĂTRÎN ȘI MOLDOVA

CONSTANTIN REZACHEVICI

Un aspect esențial al politicii interromânești a lui Mircea I-a constituit desigur legătura sa cu domnii Moldovei contemporani lungii sale domnii de peste trei decenii. Aceasta însă n-a fost doar urmarea unor desfășurări obiective, ci chiar rezultatul a ceea ce am putea numi, fără teamă de exagerare, un adevărat „program politic”, evidențiat limpede prin însăși remarcabila sa constanță în aplicare. Ca atare, relațiile lui Mircea cu domniile românești de la răsărit de Carpați, de la Petru I la Alexandru cel Bun au fost de regulă nu numai prietenești, ci chiar de strinsă colaborare, cu evidente implicații în realizările sale politico-militare.

Cu toate acestea, sub aspectul cunoașterii istoriografice, pînă acum ele au împărtășit în general soarta obișnuită a relațiilor medievale interromânești: *admise ca ceva de la sine înțeles*, ele au reținut atenția literaturii noastre istorice într-o măsură mult mai mică decît ne-am fi putut aștepta, în parte și datorată puținității izvoarelor *păstrate*. Simple mențiuni în unele lucrări generale¹, amintite tot astfel în capitolele privitoare la politica externă a lui Mircea din lucrări cu caracter monografic dedicate acestuia², trecute cu vederea chiar în studii închinete politicii sale externe³, pomenite incidental în unele lucrări privitoare la domniile contemporani din Moldova⁴, relațiile lui Mircea cu aceștia nu au beneficiat de o cercetare anume. Chiar P.P. Panaitescu, deși remarcase că „cea mai interesantă latură a „politicii românești” a lui Mircea o formează relațiile Țării Românești cu Moldova în aceea vreme”⁵ s-a limitat la a prezenta doar *Primele legături ale lui Mircea cu Moldova și Polonia*, corespunzător domniilor lui Petru I și Roman I și înlocuirea din scaun a lui Iuga, subordonînd, după tendința generală a literaturii noastre istorice, tratarea relațiilor lui Mircea cu Moldova, celor ale acestuia cu regatul polon⁶. Un interes mai mare par să fi stîrnit problemele legate de hotarul comun al celor două țări românești, îndeosebi înțelegerea privitoare la acesta dintre Mircea și Alexandru cel Bun⁷.

Deși ambele state feudale românești de la sud și răsărit de Carpați s-au format în luptă cu tendințele de expansiune ale regatului maghiar angevin⁸, condițiile externe deosebite în care acest proces a avut loc la distanță de aproape jumătate de veac, a făcut ca ele să se integreze diferit în sistemul relațiilor internaționale. În vreme ce Moldova apărută mai recent, a continuat *pînă spre sfîrșitul secolului XIV* să fie ținta încercărilor lui Ludovic de Anjou, și apoi ale succesorului în timp al acestuia, Sigismund de Luxemburg, de a reimpune suzeranitatea maghiară, înțeleasă ca o stăpînire efectivă, fapt care l-a determinat pe Petru I să ceară în 1387 sprijinul și protecția Poloniei, în schimbul depunerii omagiului, potrivit practicilor obișnuite în acea vreme, care însă nu afecta cu nimic libertatea țării sale, cealaltă țară românească n-a fost nevoită să adopte un astfel de sistem de alianță. Biruința categorică a lui Basarab I asupra oștilor rega-

tului maghiar în 1330, victoria asemănătoare dobândită de Vlaicu în 1368, în sfârșit puternica personalitate a lui Mircea cel Bătrîn, au imprimat orientării politicii sale externe un alt curs.

Într-o vreme cînd relațiile dintre state, mai bine zis între conducătorii acestora, erau orînduite în chip firesc după principii suzerano-vasalice, cînd suverani (și suzerani) erau doar regii și împărații dispunînd de forțe corespunzătoare, aflați în virful piramidei feudale, Mircea sparge aceste tipare ale vremii, sale, încheind încă de la început tratate *numai la nivel de egalitate*. Pentru a înțelege deplin semnificația acestui act trebuie să amintim că aceste tratate domnul român le-a încheiat cu Vladislav Jagiello regele Poloniei și marele cneaz al Lituaniei⁹ și cu Sigismund de Luxemburg regele Ungariei, care n-a renunțat pînă la moarte la pretențiile de suzeranitate asupra Moldovei și Țării Românești, doi dintre cei mai puternici stăpînitari ai timpului. Mai mult chiar, tratatul la nivel de egalitate, în fapt o alianță militară, încheiat cu Sigismund la Brașov în palatul regelui sau la reședința comitelui de aici, la 7 martie 1395, a fost redactat de diecii regelui în vreme ce Mircea era pribeag¹⁰, ceea ce sporește semnificația actului. În fapt, ca domn al Țării Românești, Mircea nu s-a încadrat în lunga sa domnie nici unei ierarhii feudale, putînd fi socotit pe drept cuvînt un conducător neatîrnat.

Obținerea unor astfel de rezultate încă din prima treime a domniei nu poate fi însă explicată doar prin puternica personalitate a lui Mircea cel Bătrîn. El a avut abilitatea diplomatică de a adera la acel „bloc românesc” inițiat după părerea lui N. Iorga¹¹, de mai vîrstnicul Petru I (c. 1375—1392)¹² și care ar fi ființat vreme de cîțiva ani sub conducerea acestuia. Chiar dacă nu îi spun astfel, ci „alinieră a forțelor, pentru a stăvili asaltul otoman”¹³ și chiar „front antiotoman”¹⁴, istoricii ulteriori au atribuit primei alianțe moldo-muntene atestate documentar un caracter anti-otoman pe care nu l-a avut, transpunînd în trecut o realitate ulterioară epocii lui Mircea.

Nu știm exact cînd s-a constituit alianța lui Mircea cel Bătrîn cu Petru I, desigur însă înainte ca ea să fie documentată în 1389. Este sigur însă că la baza ei, ca *factor politic*, a stat amenințarea care o reprezenta pentru ambii domni români planurile afișate de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg (1387—1437), chiar dinaintea încoronării sale, de a impune suzeranitatea maghiară în sensul moștenit de la Angevini al unei domnii efective asupra țărilor lor.

După moartea lui Ludovic I de Anjou în 1382, tînărul Sigismund s-a impus cu greu pe tronul Ungariei, unde abia la 17 martie 1387 a fost încoronat. A înfruntat răscoala provinciilor balcanice din sud și intervențiile unor pretendenți angevini¹⁵, nobilimea din Polonia Mică l-a îndepărtat cu hotărîre de la succesiunea coroanei polone, care în cele din urmă a revenit la începutul anului 1386 marelui cneaz al Lituaniei Jogailas (în polonă Jagiello), creștinat *ad-hoc* sub numele de Vladislav¹⁶. Ca atare, încă din vremea cînd era „căpitan” (palatin, guvernator) al regatului, pentru Sigismund principala preocupare a constituit-o înfrîngerea nobililor rebeli și redobîndirea provinciilor altădată aflate sub stăpînirea regatului, între care el a socotit întotdeauna, *fără a ține seama de realitate*, Moldova și Țara Românească¹⁷. Chiar în toamna anului 1390 oastea sa era concentrată, urmînd să pornească asupra Moldovei, și dacă această proiectată expediție ne este cunoscută printr-o mențiune întîmplător păstrată¹⁸, este foarte probabil ca astfel de pregătiri amenințătoare pen-

tru țările române și îndeosebi pentru Moldova, să fi fost făcute și în anii trecuți.

În aceste condiții nu e de mirare că în toamna anului 1387, după ce din iarnă pînă în vară o armată polonă, condusă simbolic de regina Jadwiga fiica lui Ludovic I de Anjou, alungase stăpînirea maghiară din Rusia Haliciului, realipind-o coroanei polone ¹⁹, restabilind astfel vecinătatea nemijlocită a Poloniei cu Moldova, Petru I s-a înfățișat la Liov depunînd omagiul de credință regelui și coroanei spre a dobîndi sprijin și protecție împotriva noului rege al Ungariei, încoronat în primăvara aceluiași an.

Motivarea acestui act a dat naștere unei întregi literaturi istorice ²⁰, părerea cea mai elaborată, acceptată și în istoriografia polonă, fiind cea legată în principal de interese economice ²¹, care, logic socotind, ar fi putut fi luate în considerare de către domnul Moldovei. Pînă acum se cunoșteau doar conținutul actului de consemnare a depunerii omagiului de către Petru I înaintea perechii regale, și a jurămîntului de credință, după ritualul ortodox înaintea mitropolitului ortodox de Kiev Ciprian, act redactat la 26 septembrie 1387 (*care nu este ziua depunerii omagiului cum se credea pînă acum*), și mărturia din aceeași zi a celor cinci „sfetnici de frunte” (*supremi consiliarij*) ai domnului ²², ambele documente dovedind prin însăși existența lor că, potrivit mentalității vremii, Petru I era socotit un principe de vază ²³.

Un nou izvor, o cronică inedită a Moldovei, cuprinzînd răstimpul din secolul XIII pînă la începutul secolului XVII, pe care am aflat-o în Polonia, aduce precizări interesante legate de actul lui Petru I, cu atît mai mult cu cît cunoaște și citează după originale păstrate în arhiva coroanei și cele două documente de mărturie amintite, din 26 septembrie 1387. Conform acestui izvor: „În vremea interregnelui (din Polonia: 1382—1384 — n.a.) după moartea lui Ludovic, răposat în 1382 ²⁴, Moldova se despărți de Ungaria, căci Petru crezînd că Vladislav Jagiello rege al Poloniei sau mai degrabă soția sa Hedviga, fiica lui Ludovic, s-ar face rege al Ungariei prin dreptul de moștenire, se supuse în 1386 lui Vladislav și reginei Hedviga și urmașilor lor din regatul Poloniei și depuse omagiul la Liov în 1387 în ziua de Înălțarea Sfintei Cruci (14 septembrie — n.a.)” ²⁵.

Știm acum așadar, data exactă a depunerii omagiului de către Petru I, 14 septembrie 1387, cu aproape două săptămîni înainte de redactarea amintitelor acte de consemnare a acestuia ²⁶. Este foarte probabil, în lipsa altor informații documentare, că în perioada tulbure de după moartea lui Ludovic I de Anjou, domnul Moldovei să fi rupt relațiile și *formal*, nu numai *în fapt* cu coroana ungară, iar în cursul anului 1386, după căsătoria reginei polone Jadwiga (1384—1399), fiica lui Ludovic, cu Vladislav Jagiello (18 februarie 1386) ²⁷, cînd Ungaria era practic fără rege (regina Maria, sora Jadwigăi fiind capturată de nobilii croați răsculați (iulie 1386 — iulie 1387), iar Sigismund viitorul ei soț era doar „căpitan” (guvernatorul regatului) ²⁸, Petru I să fi negociat noua alianță cu Polonia, pecetluită ulterior, prin actul de la Liov din 14 septembrie 1387. E greu de crezut, și împotriva practicilor vremii, că Petru I ar fi luat contact cu Vladislav Jagiello doar în septembrie 1387, în zilele cînd a depus și omagiul, cum se interpretează în mod curent ²⁹. Este totodată interesant de observat că și Vlad I, domnul Țării Românești (1384/1385—1397), un alt inamic al lui Sigismund de Luxemburg, în omagiul depus.

la 28 mai 1396 aceleiași perechi regale din Polonia, s-a referit la aceasta ca moștenitoare legitimă a coroanei ungare ³⁰.

Actul lui Petru I din 14 septembrie 1387, oricum temeinic chibzuit în cadrul unui sfat al boierilor ³¹, care nu știrbea în fapt cu nimic independența țării ³², era legat practic de o singură obligație cuprinzătoare: ajutorarea regelui Poloniei în orice fel („*in omnibus fidelitatem seruare omnimodam atque puram*”). Desigur, în documentul de acceptare a omagiului de către rege, pierdut odată cu arhiva lui Petru I, se menționa după obicei clauza reciprocă a ajutorării domnului de către Vladislav Jagiello, cu care de altfel se înrudea prin soție³³, ajutorare care la acea dată nu putea sluji decât împotriva noului rege încoronat al Ungariei, Sigismund de Luxemburg.

În vremea când după cronică amintită a Moldovei Petru I trata noua legătură cu regele Poloniei, Țara Românească se afla în conflict deschis cu regatul Ungariei. În condițiile răscoalei nobilimii din provinciile balcanice ale regatului, reizbucnită în 1384, și care s-a întins pînă în nordul Dunării, la românii din jurul Timișoarei și din districtele de la vest de Cerna ³⁴, Dan I (c. 1383—1386), fratele și antecesorul lui Mircea, a pătruns, după 3 octombrie 1385 ³⁵ și înainte de 26 septembrie 1386, data morții sale ³⁶, „*cu puternica sa oștire*”, în partea apuseană a banatului de Severin, ocupată de regatul ungar, pînă „*în ținutul cetății noastre numită Mehadia*” ³⁷. Nu împlător baladele bulgărești îl numesc pe Dan „voievod” și „ban”, adică stăpînitor al întregului banat de Severin, de o parte și de alta a culoarului Timiș-Cerna ³⁸.

Mircea a moștenit desigur conflictul cu regele Ungariei pentru stăpînirea întregului banat de Severin, probabil și cel pentru feudele Anlaș și Făgăraș ³⁹. O ilustrare deosebit de semnificativă a felului cum era percepută de el amenințarea pe care o reprezenta în general pentru stăpînirile sale planurile lui Sigismund privitoare la acestea o reprezintă faptul că în alianța încheiată de Mircea cu Vladislav Jagiello în anii 1389—1391, regele Ungariei este înfățișat ca singurul agresor potențial împotriva căruia cei doi aliați erau obligați în mod expres să se ajute reciproc. Aceasta cu toate că Mircea înfruntase în 1388, chiar în ajunul începerii tratativelor cu regele Poloniei, expediția turcească condusă de vizirul Ali pașa Candarli ⁴⁰ care pustiise țaratul bulgar de Tirnovo pînă la Dunăre și la fosta posesiune a lui Dobrotici, Țara Cavarnei, aflată acum în stăpînirea domnului. Apare evident că Mircea socotea la sfîrșitul deceniului nouă și începutul celui următor amenințarea lui Sigismund mai periculoasă chiar decît cea turcească! Pentru înfruntarea ei Mircea și Petru I au inițiat o strînsă colaborare în vederea încheierii și de către domnul Țării Românești a unei alianțe cu regele Poloniei.

Astfel, însăși unul din cei cinci sfetnici, cei mai de frunte ai lui Petru I (*supremi consiliarij magnifici domini Petri Woyeuode Muldaviensis*), Drăgoi vornicul curții domnești (*Draguy mar<e>scalcus*) ⁴¹, corespunzător *judelui curții* din ierarhia aulică apuseană a vremii ⁴², care a participat atît la sfatul ce a hotărît împreună cu domnul legătura cu Polonia pecetluită în septembrie 1387 la Liiov, cît și la depunerea omagiului și redactarea actului de mărturie al sfetnicilor amintiți ⁴³, a fost trimis, în fruntea unei solii fără îndoială, la curtea lui Mircea. Tot el, din însărcinarea domnului Moldovei, va fi mijlocit desigur și primul contact al solilor lui Mircea cu regele Poloniei la sfîrșitul anului 1389.

În legătură cu aceasta trebuie să subliniem un aspect cu totul deosebit al colaborării dintre domnii celor două țări românești. Drăgoi vornicul *nu a însoțit*⁴⁴ prima solie a lui Mircea trimisă la Vladislav Jagiello, ci *a făcut chiar parte oficial din ea*. Deși în acest caz nu avem de-a face cu o solie comună moldo-munteană, ci cu o ambasadă a lui Mircea cel Bătrîn menționată ca atare, iar Drăgoi vornicul este amintit anume în cadrul ei ca dregător al voievodului Moldovei. De altfel, el poate fi identificat cu destulă siguranță cu panul Drăgoi „viteazul” (*cavalerul*) de la Tulova, județul Suceava, care apare și în sfaturile domnești ale lui Roman I, Iuga și Alexandru cel Bun, între 1392—1415⁴⁵. Cu alte cuvinte, așa cum arată conceptul tratatului din 10 decembrie 1389 negociat la Radom în ținutul Sandomierz, de trimișii lui Mircea cu regele Poloniei, unul dintre cei mai înalți sfetnici a lui Petru I *l-a reprezentat pe Mircea*, împreună cu muntenii Manea și Roman din Herăști, „jupanii” cu același nume din sfatul domnesc al acestuia⁴⁶, la tratativele și apoi la alcătuirea conceptului tratatului amintit de alianță dintre Mircea și Vladislav Jagiello. Textul acestuia o afirmă limpede: „Noi Manea și Roman din Herăști, comiții ilustrului principe domn Mircea voievodul Țării Românești etc., precum și Drăgoi vornicul magnificului principe domn Petru voievodul Moldovei, ambasadori, recunoaștem prin cuprinsul celor prezente și mărturisim public, că atunci când am fost în solie la preainaltul principe domn Vladislav regele Poloniei etc., am făcut o astfel de înțelegere cu acel domn Vladislav, regele, în numele și din partea sus-zisului domn Mircea voievod, domnul nostru a cărui împuternicire ne-a fost dată nouă, încheind un legământ de prietenie inviolabilă, care să se țină și să servească de ambele părți în veci nestrictat ” (*Nos Maynus et Romanus Hericzsky Comites Illustris principis domini Mircii Woyeuode Transalpini etc., necnon Dragoyus, Magnifici principis Domini Petri Woyeuode Muldauiensis marschalcus, Ambasiatores, Recognoscimus tenore presencium publice profitentes, quod dum ad Serenissimum Principem dominum Wladislaum Regem Polonie etc., in legacionis officio fuimus destinati cum eodem domino Wladislaao rege, nomine et pro parte prefati domini Mircij, domini nostri, cuius potestatem habuimus in nos transfusam, huiusmodi ordinationem fecimus, fedus amicitie inviolabilis ineundo, ab utraque parte, temporibus perpetuis seruandum irrefragabiliter et tenendum*”⁴⁷).

Condițiile alianței cuprinse în conceptul tratatului negociat la Radom de ambasadorii lui Mircea direct cu Vladislav Jagiello⁴⁸, se reduceau de fapt, semnificativ, la o singură clauză. Cei doi „*prieteni*”, domnul Țării Românești și regele Poloniei trebuiau să-și acorde reciproc ajutor, la cerere, numai împotriva regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, a vasalilor și supușilor acestuia. Împotriva altor vrăjmași, turcii de pildă, în ceea ce-l privea pe Mircea, sau cavalerii teutoni, referitor la Vladislav Jagiello, cei doi aliați se puteau ajuta fără obligații anume, doar în virtutea „*prieteniei*” dintre ei.

Dar în ceea ce privește relațiile moldo-muntene, conceptul tratatului din 10 decembrie 1389 mai ridică o problemă interesantă, care nu a fost remarcată pînă acum. El precizează că atît domnul Mircea cît și regele Vladislav urmau să-și trimită fiecare „*scrisoarea*” (*litteram*), adică forma respectivă a tratatului solemn, alcătuită după conceptul de la Radom, întărită cu pecetea cea mare, și adusă de soli de vază, „în Moldova” (*in Muldauiam*). *Firele primei legături statale munteano-polone se concentrău așadar în Moldova și Petru I pare a fi jucat un rol însem-*

nat în sprijinirea lui Mircea. Oricum, ținând seama de mentalitatea vremii privind natura relațiilor între conducătorii unor state de mărimi și puteri diferite, încheierea unei alianțe politico-militare, la nivel de absolută egalitate, ca între „prieteni”, între domnul Țării Românești și regele Poloniei, în același timp mare cneaz al Lituaniei, unul dintre cei mai puternici suverani ai Europei din acel timp, constituia o realizare politică remarcabilă.

Mircea s-a grăbit așadar să „ratifice” tratatul în termenul prevăzut. Mai mult chiar, el a trimis direct la Lublin, unde se afla în acel moment regele Vladislav Jagiełło⁴⁹, conceptul său de tratat solemn, în vederea redactării acestuia în formele familiare diecilor poloni, împreună cu matricea pecetii sale celei mari, confecționată în grabă chiar în vederea sigilării acestui tratat⁵⁰. Acesta a fost așadar redactat formal, în termenii stricți ai conceptului negociat anterior, la 20 ianuarie 1390 la Lublin⁵¹, în cancelaria polonă, ceea ce nu s-a observat pînă acum⁵², după o practică medievală europeană obișnuită și în cazul Țării Românești, prevăzînd redactarea formală a tratatelor în cancelariile celor cărora formele respective le erau destinate⁵³.

După mai puțin de două luni însă negocierile munteano-polone au reînceput, de data acesta chiar la Suceava⁵⁴, sub directa observare și autoritate a lui Petru I. De fapt cele două delegații veniseră la Suceava, în Moldova, conform prevederilor înțelegerii de la Radom, ceea ce iarăși nu s-a observat, pentru a schimba, cum am spune astăzi, „instrumentele de ratificare”, tratatele alcătuite, cum am văzut în cazul lui Mircea, după conceptul alcătuit în decembrie 1389. Erau așadar, soliile solemne prevăzute de amintita înțelegere: Roman din Herăști și Radu Gadki „ambasadori și trimiși speciali” din partea lui Mircea, și „vitejii cavaleri” Guervasio de Dalewicz și Benkone de Zabokruc, care după numele propriu-zise par a fi de neam italic, din partea lui Vladislav Jagiełło.

La Suceava însă schimbul de tratate ratificate n-a mai avut loc. Cele două delegații au hotărît de comun acord printr-un „protocol” încheiat la 17 martie 1390, după discuții amănunțite, să adauge textului deja aprobat de cei doi suverani ai lor două articole noi, „care vor întări mai tare unirea” între aceștia. Anume ca regele Poloniei să nu înceapă vreun război împotriva celui al Ungariei fără a-l înștiința pe domnul Mircea și statul său domnesc și fără a avea aprobarea consiliului regal, și de asemenea tot regele Poloniei să aprobe și să respecte orice pace sau înțelegere încheiată de Mircea cu regele Ungariei în care era cuprins și el. Aceste articole urmau a fi trimise spre aprobare domnului Țării Românești și regelui Poloniei, și retransmise spre a fi încadrate într-un nou tratat la 24 iunie 1390, tot la Suceava⁵⁵.

Cum aceste noi prevederi extrem de favorabile pentru Mircea cel Bătrîn nu emanau din instrucțiunile sale, căci domnul ratificase, cum am văzut, tratatul negociat la Radom, și încă mai puțin din cele ale regelui Poloniei, care nici nu le-a aprobat⁵⁶, este mai mult decît probabil că ele au fost inspirate de domnul Moldovei Petru I, pentru a întări poziția aliatului său de același neam din Țara Românească în cadrul alianței acestuia cu regele Poloniei⁵⁷. De altfel, atît la negocierile de la Radom cît și cele de la Suceava, localitate aleasă ca loc obișnuit de desfășurare a tratativelor munteano-polone în vremea lui Petru I, au participat fie Drăgoi vornicul acestuia, component chiar al soliei lui Mircea, fie însuși domnul Moldovei probabil în persoană. La Lublin și Lioy, ulterior, diecii cancelariei po-

lone au redactat doar formal, după „serisoarea” (concept) a domnului, formele tratatului „ratificate” de Mircea și destinate partenerului din Polonia, negocierile fiind de-acum încheiate. Astfel, la 6 iulie 1391, solii domnului Țării Românești, Manea și Voicu⁵⁸, atârnavu numai pecetea domnească pe forma finală a tratatului cu Vladislav Jagiello, scrisă în cancelaria polonă⁵⁹, după conceptul lui Mircea identic în conținut cu cel redactat la Lublin⁶⁰.

Poziția proeminentă a lui Petru I, evident favorabilă lui Mircea, în cadrul tratativelor munteano-polone din 1389—1391 „nu arată vreo dependență feudală” a sa, pentru a folosi expresia lui N. Iorga⁶¹, față de regele Poloniei, cum ne-am putea aștepta. Începînd de fapt cu însuși actul de adeverire de către sftnicii săi a depunerii omagiului de la Liov, redactat chiar de către cancelaria polonă la 26 septembrie 1387, se afirmă fără șovăire calitatea de „domn” (*dominus*) a lui Petru I: „*magnificul domn Petru voievodul Moldovei*”⁶². Iar în convenția de la Radom din decembrie 1389, scrisă în aceeași cancelarie polonă, nu numai că Petru și Mircea poartă același titlu, în ciuda poziției lor deosebite din punct de vedere al dreptului feudal, față de regele Poloniei, dar însuși acesta din urmă apare cu titlul de „*principe domn*”, exact la fel ca cei doi voievozi români⁶³. Fără îndoială, Petru I despre care din nefericire s-au păstrat prea puține izvoare scrise și a cărui rodnică activitate, care a contribuit esențial la organizarea statului moldovenesc și întinderea sa pînă la Cetatea Albă, abia a început să fie mai atent reconstituită pe baza altor categorii de izvoare⁶⁴, a fost o personalitate cu mult mai puternică și mai interesantă decît s-a crezut pînă nu demult. Nu este exclus ca el să fi sprijinit pe Mircea la începuturile domniei acestuia într-o măsură mai mare chiar decît o arată documentele analizate mai sus, întîmplător păstrate. Oricum, comunitatea de neam a celor doi voievozi trebuie și ea luată în seamă. Fără îndoială că ea explică în bună măsură includerea în solia lui Mircea din 1389 către regele Poloniei a marelui dregător moldovean a lui Petru I, Drăgoi vornicul, altfel mai greu de explicat, ținînd seama de practicile diplomatice ale vremii, exclusiv prin strînsa colaborare dintre cei doi domni români.

Dar cazul vornicului Drăgoi nici măcar n-a rămas izolat. Tot în acei ani, mai precis în 1391, doar la cinci luni după încheierea tratatului cu Vladislav Jagiello, la Curtea de Argeș în sfatul lui Mircea apare Groza Moldovan, martor la un act domnesc de danie a unei întinse moșii din Țara Făgărașului către doi boieri din Țara Românească⁶⁵. Coincidență simbolică: un moldovean (fără îndoială după ambele nume⁶⁶, altfel neîntîlnite la sud de Carpați) asistînd între sftnicii de frunte ai lui Mircea din Țara Românească la o danie în Țara Făgărașului, semnificativă mărturie a legăturilor domnului de la Argeș cu celelalte ținuturi românești. Deși menționarea sa în amintitul act a fost interpretată ca „o trecere de nobili din domnia românească vecină”⁶⁷, faptul că apare doar o singură dată în sfatul lui Mircea, alături de dregători altfel cunoscuți din alte documente⁶⁸, sub rezerva puținătății actelor păstrate, ne face să presupunem fie că a fost membru al sfatului de la Argeș doar o perioadă scurtă, ceea ce pare mai probabil, fie că s-a nimerit întîmplător la curte, venit cu o solie din partea domnului Moldovei. Oricum, trei luni mai tîrziu, la 30 martie 1392, el apare în Moldova, în sfatul noului domn, Roman I, sub numele de „pan Grozea”⁶⁹, iar peste cîțiva ani în cel al lui Iuga, acum ca „Grozea viteazul” (*caualerul*)⁷⁰. În orice caz implicarea acestui

înalt dregător moldovean în relațiile lui Mircea cu Moldova la sfârșitul domniei lui Petru I pare dincolo de orice îndoială.

Lipsa izvoarelor concludente privitoare la legăturile lui Mircea cu urmașii lui Petru I până la Alexandru cel Bun, în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, face dificilă reconstituirea acestora, altfel decât ipotetic. Este perioada marilor înfruntări ale domnului Țării Românești cu Baiazid I, a apropierii sale de Sigismund de Luxemburg, pe baza unor noi relații, de egalitate de această dată, având la bază tratatul de alianță militară din 7 martie 1395 de la Brașov ⁷¹, apropiere determinată de puternica presiune otomană exercitată asupra Țării Românești și a Ungariei. Este și perioada grea a pribegiei lui Mircea (1394/1395—1397) corespunzătoare domniei în Țara Românească a rudei sale Vlad I (foarte probabil un văr, fiu al lui Dan I). Un ajutor din Polonia sau Moldova nu era de așteptat. Vladislav Jagiello prins în războiul cu ordinul cavalerilor teutoni, reizbucnit în 1395—1396, în care a solicitat și a primit în sprijin „*o mare mulțime de arcași*” din partea domnului Moldovei Ștefan I (1394—1399) ⁷², nu și-a îndeplinit obligațiile „*prietenesti*” de ajutor. Iar Ștefan, care suferise în ianuarie-februarie 1395 invazia în Moldova a oștii lui Sigismund de Luxemburg ⁷³, nu era în măsură să-l ajute pe Mircea.

În legătură însă cu relațiile dintre acesta și domnul Moldovei, până în ultimul timp se afirmă, cu prea multă grabă, că la cererea lui Vladislav Jagiello, Ștefan I a inclus în jurământul de credință pe care i l-a depus acestuia în 1395 între cei împotriva cărora trebuia să-l ajute și pe Mircea voievod ⁷⁴. În realitate, jurământul de credință al lui Ștefan I din 6 ianuarie 1395 se referă la „voievodul Basarabiei” fără a-l numi ⁷⁵. Ori la acea dată voievodul Țării Românești nu era Mircea aflat în pribegie, ci Vlad I, iar acesta, a cărui venire la domnie a fost sprijinită de turci, și-a reglementat relațiile cu regele Poloniei depunându-i jurământ de credință abia peste aproape un an și cinci luni, la 28 mai 1396 ⁷⁶, deci prevederea din actul lui Ștefan I, dacă nu avea doar o semnificație generală, îl privea mai degrabă pe el. În aceea ce-l privește pe Mircea este însă interesant de observat că tratatul încheiat de el cu Sigismund la Brașov la 7 martie 1395, îndată după revenirea regelui înfrint din Moldova, prevedea ajutorarea acestuia numai „*împotriva zișilor turci sau împotriva oricăror altor părtași de a-i lor*” ⁷⁷, aluzie la Vlad I și boierii săi, dar nu făcea nici o referire la regele Poloniei sau la domnul Moldovei, deși aceștia se aflau în tabăra opusă lui Sigismund de Luxemburg, partenerul său de alianță ⁷⁸.

S-a afirmat că Roman I (1392—1394), fratele și urmașul lui Petru I, „pare a fi fost mult influențat de puternicul său vecin de la sud; el îi imită titlul, pune un *Io* înaintea numelui său și-și zice „autocrat”, ca Mircea” ⁷⁹. Iar mai recent, că soția sa Anastasia, mama lui Alexandru cel Bun, a cărei ascendență nu o cunoaștem, ar putea fi, probabil, sora lui Mircea ⁸⁰. Într-adevăr, încă din 1389, cel puțin după izvoarele păstrate, Mircea își luase titlul de „autocrat” (самодержавный) ⁸¹, după model imperial bizantin, adică, în vechea și corecta exprimare românească „însuși stăpînitoriu” ⁸², titlu pe care Roman și l-a atribuit chiar de la urcarea în scaun, în actul din 30 martie 1392 ⁸³. Adăugăm și faptul că în același document, Roman afirmă că stăpînea „*Țara Moldovei de la munte pînă la mare*”, aceasta la numai trei luni după ce Mircea declarase el mai întîi la 27 decembrie 1391, că stăpînea „*începînd de la munți, pînă la marginile părților tătarăști*” ⁸⁴. Chiar dacă avem de-a face cu o tradu-

cere tîrzie și nu prea exactă, „părțile tătărăști” ca atare constituie un element orientativ care mai apare în titlul domnului Țării Românești. Este desigur o referire la stăpînirea aceluiași principe tatar creștinat, Dimitrie, de la nordul gurilor Dunării, amintită la 1368⁸⁵, care fusese înlăturată din acele locuri probabil încă din vremea lui Petru I, ceea ce i-a permis lui Roman I să-și afirme stăpînirea „pînă la mare”.

Chiar dacă rămîne o simplă ipoteză identificarea mamei lui Alexandru cel Bun cu o soră a lui Mircea⁸⁶, existența unei anume legături de rudenie între cei doi domnitori ar putea fi luată în considerare. Numai aceasta ar putea explica, ținînd seama de mentalitatea vremii, amestecul fără precedent al lui Mircea cel Bătrîn în treburile domniei Moldovei, prin sprijinirea lui Alexandru cel Bun (1400—1432) împotriva lui Iuga (1399—1400)⁸⁷, altfel greu de explicat doar prin eventualele litigii de hotar, nemulțumiri interne, ascendență de autoritate munteană, sau prin jocul alianțelor și intereselor din afară⁸⁸. Cu atît mai mult cu cît nu rezultă de nicăieri că Iuga „Ologul” (Paraliticul) l-ar fi amenințat în vreun fel pe puternicul domn al Țării Românești.

Letopisețul anonim al Moldovei afirmă că „s-a ridicat domn în țara Moldovei Alexandru voievod, iar pe Iuga voievod l-a luat Mircea voievod”⁸⁹. În afara acestui izvor alcătuit într-o primă formă la curtea lui Ștefan cel Mare, alte cronici interne sau externe bazează pe cele dintîi, din secolul XVI, nu înregistrează decît domnia de doi ani a lui Iuga ca atare, și în ceea ce ne interesează doar faptul că „a venit la domnie Alexandru voievod”, fără a mai aminti nimic despre vreo acțiune a lui Mircea⁹⁰. Dacă această omisiune ar putea fi explicabilă prin depărtarea în timp de evenimente, în schimb toate izvoarele amintite sînt categoric de acord că Alexandru „s-a ridicat” sau „a venit” singur la domnie, adică a fost înscăunat prin forțele interne. Chiar în *Letopisețul anonim* unde este amintită o acțiune a lui Mircea, ordinea faptelor indică mai întîi înălțarea ca domn a lui Alexandru și abia după aceea „luarea” lui Iuga de către domnul Țării Românești. La fel și în cronica lui Grigore Ureche din secolul XVII, care utilizează *Letopisețul anonim*, cele două acțiuni sînt despărțite și plasate fără legătură în dreptul domniilor respective⁹¹.

Din analiza acestor informații tîrzii, singurele de care dispunem, nu rezultă cu siguranță că Mircea ar fi desfășurat o acțiune militară în Moldova care a dus la capturarea lui Iuga, cum s-a interpretat pînă acum. După ridicarea la domnie a lui Alexandru, ceea ce nu se putea face decît prin înlăturarea lui Iuga (cu care se pare că nici nu se înrudea)⁹² de către forțele interne care sprijineau pe noul domn, Mircea nu avea de ce să mai întreprindă o campanie militară în Moldova. El putea „lua la sine” pe Iuga în multe feluri, expresia ne avînd de altfel numai sensul de luare în prizonierat: fie că i-ar fi fost incredințat de noul domn, pentru a nu se refugia în Polonia sau în Lituania, unde ar fi putut completa, ca ațiția alți pretendenți, fie că s-ar fi refugiat chiar el în Țara Românească și Mircea „l-au luat la sine”, adică la curte, cum s-a întîmplat ulterior într-un caz asemănător în vremea Movileștilor⁹³. Aproape la fel ca în amintitul pasaj din *Letopisețul anonim al Moldovei* se exprimă Ștefan cel Mare pe la 1481 în proclamațiile către brăileni și buzoieni menite să sprijine o acțiune a pretendentului muntean Mircea, pe care la „luat” pe lîngă sine în Moldova⁹⁴. Chiar admitînd o campanie a lui Mircea în Moldova, aceasta nu putea avea loc decît în urma ridicării la domnie a lui Alexandru, aceasta nu putea avea loc decît în urma ridicării la domnie a lui Alexandru, doar pentru a-l sprijini.

lie 1400, atunci cînd domnul Țării Românești era foarte probabil deja preocupat de știrile despre pregătirea unei puternice ofensive otomane la Dunăre, care a și avut loc în vara și toamna aceluiași an⁹⁵. Oricum, Iuga a murit se crede în Țara Românească probabil înainte de 1407⁹⁶.

Indiferent de felul cum va fi ajutat domnul acesteia pe Alexandru cu prilejul dobîndirii domniei, o înțelegere între cei doi a existat fără îndoială. În acest fel a început o lungă și rodnică colaborare, care va dura șaptesprezece ani, pînă la moartea lui Mircea, între două dintre marile personalități ale istoriei românești. În lunga succesiune a domnilor români e greu de găsit un exemplu de conlucrare mai armonioasă, mai lipsită de incidente. Dacă Petru I va fi susținut pe Mircea la începuturile domniei acestuia, venise acum rîndul domnului de la Argeș să-l sprijine pe mai tînărul succesori al voievodului de la Suceava.

Litigii de hotar dacă vor fi apărut cu adevărat după 1393, cum s-a presupus⁹⁷, desigur că au fost rezolvate prin tratatul realizat între Alexandru și Mircea foarte probabil nu mult după înălțarea în scaun a celui dintîi, act care nu s-a păstrat dar ale cărui prevederi le pomenește Matiaș Corvin la 15 august 1475, propunîndu-l ca bază pentru concilierea lui Ștefan cel Mare cu Vlad Țepeș, conform „privilegiilor” lui Alexandru și Mircea („*secundum privilegia Alexandri et Mirceae utrusque partes vovodarum concordamus*”)⁹⁸.

În vreme de regele Ungariei Sigismund de Luxemburg, confruntat la începutul secolului XV cu nemulțumirea nobilimii interne, iar apoi interesat de problemele Europei centrale, se ocupa tot mai puțin de problemele dunărene, domnii români Alexandru și Mircea acționau de comun acord pentru întărirea legăturilor Moldovei și Țării Românești cu uniunea polono-lituaniană. Pe acest tărîm, relativ mai bine documentat, colaborarea dintre ei, pe baza stabilirii unei linii politice și chiar economice comune este evidentă. Cu toate acestea, în relațiile cu Polonia și Lituania, fiecare dintre ei și-a urmat propria cale mai de mult stabilită.

E cunoscut faptul că Alexandru cel Bun a intrat în legătură cu Vitold marele cneaz al Lituaniei înainte de mijlocul anului 1401⁹⁹, iar la 12 martie 1402 promitea să depună omagiu înaintea lui Vladislav Jagiello¹⁰⁰. Iată însă că știri noi cuprinse în *Cronica Moldovei din secolul XIII — începutul secolului XVII*, pe care am aflat-o în Polonia, arată că primele legături ale lui Alexandru cel Bun cu regele Poloniei datează chiar din anul urcării pe tron a voievodului. Înainte de a însera știrea despre promisiunea de omagiu făcută de Alexandru în 1402, al cărui act s-a păstrat de altfel, cronica amintită arată, citînd și sursa de informare: „... se știe că regele Vladislav a zălogit în 1400 lui Alexandru principele Moldovei Pocuția, Sniatinul și Colomeea pîntru 1000 de ruble, cum o dovedește originalul acestei tranzații care se află în arhiva Republicii”¹⁰¹. Chiar dacă acest ultim act nu s-a mai păstrat, el a existat în realitate, căci pe lângă mărturia autorului anonim al cronicii, el a fost văzut și rezumat la 1551 într-un inventar de documente aflate la Wawel, castelul regal din Cracovia, de către cronicarul polon Martin Kromer¹⁰², inventar copiat în 1682, care astfel s-a păstrat¹⁰³. Astfel că lista datoriei regelui Poloniei față de domnii Moldovei, despre care nu știm dacă vor fi fost vreodată plătite, trebuie sporită.

Între promisiunea depunerii omagiului de către Alexandru la 12 martie 1402 și efectuarea acestui act la 1 august 1404 la Camenița¹⁰⁴, Mircea la rîndul său, a reinnoit la 23 septembrie 1403 tratatul de alianță

cu același Vladislav Jagiello¹⁰⁵, iar foarte probabil după aceea a acordat un privilegiu de comerț negustorilor din Liov (menționați în chip special), din toată Polonia și din Lituania. Acordarea acestui privilegiu în condiții mai mult decât avantajoase pentru negustorii poloni și lituani, cu plata doar a unei singure vămi la Țirgoviște și drept nestingherit de liberă circulație prin toată Țara Românească¹⁰⁶, era menit evident să deschisă un nou drum comercial între aceasta, Polonia și Lituania, rolul principal revenind negustorilor lioveni¹⁰⁷. Dar această nouă cale nu putea fi decât o ramură a „drumului moldovenesc”, la rîndul său segment important al drumului comercial care unea bazinul baltic cu cel al Mării Negre¹⁰⁸. Pentru a putea fi exploatată în condiții favorabile aceasta presupunea o legătură prietenească și prevăzută a fi de durată între cele două țări românești. Această legătură a fost percepută ca atare de negustorii lioveni, care s-au străduit intens să obțină din partea lui Alexandru cel Bun privilegiul comercial din 6 octombrie 1408¹⁰⁹. În el se prevedea de-acum regimul produselor importate și exportate din Țara Românească, prin Moldova¹¹⁰. De altfel, un an mai târziu, cînd Mircea acordă un nou privilegiu comercial negustorilor lioveni, acesta nu mai este chiar atît de favorabil ca cel dintîi, căci legătura comercială se creiase și documentul pomeneste chiar de existența unui „*obicei*”¹¹¹.

Această întrepătrundere în acordarea privilegiilor comerciale pentru negustorii lioveni de către Mircea și Alexandru, care se întîlnește astfel numai în această epocă, ilustrează semnificativ unitatea de vederi a celor doi domni români. Aceeași unitate s-a vădit și în acordarea de către aceștia a unor privilegii comerciale negustorilor brașoveni. Numai că în vreme ce Mircea, prin actul din 6 august 1413, pornea de la reînnoirea unor privilegii acordate brașovenilor de predecesorii săi de la Argeș¹¹², Alexandru era cel dintîi domn din Moldova care le acorda acestora un privilegiu¹¹³, ca atare o influență în aceasta a domnului Țării Românești este foarte probabilă.

Colaborarea celor doi domni români în domeniul politicii externe s-a vădit și în alte ocazii cînd s-au întîlnit în acțiuni comune, cum a fost trimiterea de ajutoare militare regelui Poloniei, în virtutea tratatelor cu acesta, în timpul „Marelui Război” al uniunii polono-lituane cu ordinul cavalerilor teutoni (1409—1411)¹¹⁴.

O altă atestare documentară a perfecte colaborări dintre Mircea și Alexandru datează din 1411, cînd ambii amenințați din nou de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, au acceptat propunerile lui Vladislav Jagiello de întărire a alianței lor cu Polonia împotriva acestui inamic comun¹¹⁵. În ciuda armistițiului negociat la 30 martie 1411 între cei doi regi aflați în tabere adverse¹¹⁶ vreme de un an, pînă la încheierea tratatului de la Lublau din martie 1412, pregătirile lor militare, dublate de acțiuni diplomatice pentru atragerea de aliați au continuat cu intensitate. Chiar în cursul lunii aprilie și în prima jumătate a lunii mai 1411, regele Poloniei a purtat tratative cu Mircea și Alexandru, care și de această dată și-au coordonat politica externă în sensul unei acțiuni comune împreună cu Vladislav Jagiello împotriva lui Sigismund de Luxemburg.

La 17 mai 1411 în cetatea de la Giurgiu Mircea cel Bătrîn a redactat propria formă a noului „*tratat de prietenie neclintită*” cu regele Poloniei, care s-a păstrat în arhiva coroanei. Pentru întîia oară acum se prevăd două cazuri de ajutorare reciprocă între țările de la nord și de la est ale regelui Ungariei și a vasa-

lilor săi. Pe lângă cel cuprins și în tratatele anterioare de ajutorare *la cerere* a uneia din părți de către cealaltă, un al doilea caz se referea în mod expres la un atac al lui Sigismund asupra Poloniei, respectiv a Țării Românești. Atunci fiecare din părți respectiv, trebuia de îndată, și se înțelege fără a mai aștepta cererea de ajutor a părții lezate, să răspundă printr-o contraofensivă asupra stăpînirilor lui Sigismund. Intențiile acestuia erau precis vizate, Mircea prevăzînd că regele Ungariei ar putea încerca „*cu dușmănie să ne supună pe noi sau țara noastră*”¹¹⁷.

La 25 mai 1411 Alexandru cel Bun emitea și el propriul său tratat cu regele Poloniei¹¹⁸. Diferența de circa o săptămîină între emiterea celor două acte ale domnilor români reprezenta răstimpul necesar soliei lui Mircea în drum spre Polonia pentru a străbate distanța de la Giurgiu la Roman, unde se afla Alexandru, a înfățișa conținutul actului domnului Țării Românești, iar voievodului Moldovei pentru a-l redacta pe al său. O simplă comparație a textelor celor două acte diplomatice dovedește unitatea evidentă a prevederilor de fond (cazurile de luptă împotriva agresiunii regelui Ungariei). În plus, deși Alexandru era asigurat de ajutorul regelui Poloniei prin depunerea omagiului, sub influența tratatului redactat de Mircea el introduce în actul său pentru înția oară în chip anume clauza luptei împotriva regelui Ungariei, ca răspuns respectiv al părților la un atac al acestuia asupra Poloniei sau a Moldovei. Iar această prevedere era chiar și în ceea ce privește redactarea vizibil influențată de pasajul respectiv din tratatul lui Mircea, cu toate că exprimarea aparținea cancelariei moldovene; compararea celor două texte dovedind-o limpede. Foarte probabil și soliile celor doi domni români au mers împreună, înfățișînd tratatele lor regelui Poloniei în același timp.

Exemplele de colaborare între cei doi domni români, pînă la moartea domnului Țării Românești în 1418, s-ar putea înmulți, este cert că Mircea a exercitat o anume influență asupra lui Alexandru, după cum și acesta în a doua parte a domniei își va exercita influența asupra spațiului românesc.

NOTE

¹ Cf. mai nou, Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 82—83.

² Cf. în ultima lucrare de acest fel, Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1981, p. 77, 132—135.

³ Cf. Dinu C. Giurescu, *Politica externă a Țării Românești sub Mircea cel Bătrîn*, în *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966, p. 54—75.

⁴ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 37; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare (1359—1457)*, Iași, 1978, p. 50, 76—78, 101; Emil Diaconescu, Dumitru Matei, *Alexandru cel Bun*, București, 1979, p. 14, 101—102; C. Cîhodaru, 242; *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399—1 ianuarie 1432)*, Iași, 1984, p. 69, 225—236. Cf. și I. Minea, *Principalele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 41 etc.

⁵ P. P. Panaitescu, *Io, Mircea Voievod*, în „Magazin istoric”, I(1967), nr. 3, p. 2.

⁶ Idem, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 223—235, 276—282. Cf. și Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 48—50.

⁷ Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 223—227 (cu bibliografia mai veche); Constantin Cîhodaru, *Formarea hotarului dintre Moldova și Țara Românească în secolul al XV-lea*, în *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 85—90; Virgil Ciocîlțan, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, în „Revista de istorie”, XXXIV(1981), nr. 11, p. 2091—

2096; Ștefan Andreescu. *Une ville disputée: Kilia pendant la première moitié du XVe siècle*, in „Revue Roumaine d'histoire”, XXIV (1985), nr. 3, p. 229; C. Cihodaru, *op. cit.* p. 247—256.

⁸ Cf. Șerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatinare: întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești, în Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 165—193.

⁹ Cf. Constantin Rezaehiveici, *Mircea și Polonia* (în pregătire pentru tipar).

¹⁰ *Documenta Romaniae Historica*, D, I, București, 1977, p. 138—142; Pavel Binder, *Unde a încheiat Mircea cel Bătrîn tratatul brașovean din 1395? Considerații privind localizarea cursii feudale din Brașov*, in „Cumidava”, IV (1970), p. 59—67.

¹¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, București, 1937, p. 261.

¹² Cf. Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la cronologia primilor voievozi ai Moldovei*, in „Revista de istorie”, XXXII (1979), nr. 2, p. 344. Data de sfârșit a domniei lui Petru I, după *D.R.II.*, A, I, București, 1977, p. 5.

¹³ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 59.

¹⁴ N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 50. Cf. și P. P. Panaitescu, *Io, Mircea Voievod*, p. 2, care îi atribuie aceeași finalitate.

¹⁵ Cf. Márki Sándor, *Mária magyarország királynéja* (Maria regina Ungariei), Budapesta, 1885, p. 31 și urm.; Pór Antal, Schönher Gyula, *A magyar nemzet története* (Istoria neamului maghiar), III, Budapesta, 1895, p. 350 și urm.; Hóman Bálint, Szeffü Gyula, *Magyar történet* (Istoria Ungariei), III, Budapesta, f.a., p. 166 și urm.; Joseph Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmund's*, I, Hamburg, 1838, p. 17 și urm.

¹⁶ Cf. O. Halecki, *La Pologne de 963 a 1914*, Paris, 1933, p. 88—89; Karol Szajnocha, *Jadwiga i Jagiello 1375—1413*, I, Varșovia, 1974, p. 99 și urm.; Constantin Rezaehiveici, *Polonia în vremea Jagiellonilor*, in „Studii și articole de istorie”, XLI—XLII, București, 1980, p. 65.

¹⁷ Cf. formulele: „*fării noastre moldovenesti*” și „*zisci noastre Țări Românești*” (*D.R.II.*, D, I, p. 132, 136, 148, 157, 167).

¹⁸ Un act din 4 noiembrie 1390 consemnează la Vișegrad aminarea unei judecăți plină după 13 ianuarie 1391, una din părțile implicate avind de gînd „*să plece la oastea regească de acum, spre părțile moldovenesti*” (*D.R.II.*, D, I, p. 125).

¹⁹ O. Halecki, *op. cit.*, p. 90—91.

²⁰ Istoriografia problemei la Ștefan S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, in „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XVI (1979), p. 212—216. Adăugăm, mai nou, Veniamin Ciobanu, *Țările române și Polonia, Secolele XIV—XVI*, București, 1985, p. 16—18. Părerăa lui O. Halecki, *op. cit.*, p. 91, despre rolul jucat în atragerea lui Petru I de „*Forța de atracție a noului stat federativ*” (polono-lituan) e cam simplistă.

²¹ Bibliografia la Ștefan Gorovei, *op. cit.*, p. 213—216, 219.

²² Hurmuzaki, I², p. 295—296, nr. CCXXXV; p. 297, nr. urm.

²³ Cf. C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387—1432)*, in „Revista istorică română”, X (1940), p. 264.

²⁴ Între 1370—1382 Ludovic I de Anjou a fost rege al Ungariei și al Poloniei.

²⁵ *Cronica Moldovei în sec. XIII—începutul sec. XVII* (*Cronica de la Craiovia*), ed. Constantin Rezaehiveici (în curs de publicare). O prezentare a acestui izvor în „Revista de istorie”, XXXV (1982), nr. 5—6, p. 654—661.

²⁶ Itinerariul regal înregistrează șederea lui Vladislav Jagiello la Liov între 26—30 septembrie 1387, anterior fiind documentat la 24 august 1387 la Nowy Korczyn (Antoni Gasiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły, 1386—1434* (Itinerariul regelui Vladislav Jagiello 1386—1434), Varșovia, 1972, p. 30). Prezența regelui la Liov la 14 septembrie este așadar posibilă.

²⁷ O. Halecki, *op. cit.*, p. 89.

²⁸ Cf. nota 15.

²⁹ Cf. C. Racoviță, *op. cit.*, p. 255—256; „numai începînd cu omagiul lui Petru din 1387 putem vorbi de legături strînse moldo-polone”; cf. și p. 237.

³⁰ Hurmuzaki, I², p. 374—375, nr. CCCXVI.

³¹ *Ibidem*, p. 295—296, nr. CCXXXV; p. 297, nr. urm.

³² Cf. Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 17—18; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 33, crede chiar că i-a adus „un spor de prestigiu”.

³³ În 1388 Vladislav Jagiello îl numește pe Petru I ginere (sau cumnat) (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înaintea de Ștefan cel Mare*, II, fași, 1932, p. 605—606), domnul fiind desigur căsătorit cu o rudă a reginei (Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 33); o cneaghină lituană ortodoxă din familia lui Jagiello (P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 231).

³⁴ Hurmuzaki, I², p. 303; nr. CCXLII; p. 458, nr. CCCLXXVII; I. Minea, *Urmasii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei*, in „Convorbiri literare”, L (1916), extras, p. 19. Cf. și Pór Antal, Schönher Gyula, *op. cit.*, p. 400.

³⁵ La aceea dată Dan I stăpinea doar partea răsăriteană a banatului de Severin, cum rezultă din proprietățile întărite mănăstirii Tismana (*D.R.H.*, B, I, București, 1966, p. 19—22).

³⁶ Ioan Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarische und serbische Geschichtschreibung*, în „Archiv für slavische Philologie”, XIII (1891), nr. 4, p. 539.

³⁷ Actul lui Sigismund din 16 martie 1390 (*D.R.H.*, D, I, p. 123—124).

³⁸ Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les roumains et les slaves du sud*, București, f.a., p. 87—91; cf și p. 39—62.

³⁹ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 192—193.

⁴⁰ Istoriografia privitoare la aceasta, la Anca Ghiață, *Condiții le instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, București, 1974, p. 61—62. Cf. și I. Minca, *Principalele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, p. 10; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 210—212; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1654*, București, 1978, p. 53—54; Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 84—86; Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, București, 1985, p. 145—157.

⁴¹ Pentru echivalența lat. *marescalcus* (mareșal)-vornic al curții domnești, cf. N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, I, București, 1971, p. 255; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 166. Nici într-un caz nu poate fi vorba de „spătar” („Drăgoi spătarul”, la Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368—1900)*, București, 1971, p. 83).

⁴² La curtea lui Sigismund de Luxemburg, de pildă, judele curții (*országbiró*) ocupa locul imediat următor după palatinul Ungarici. Și această dregătorie de palatin (al Moldovei) apare la curtea de la Suceava până în vremea lui Alexandru cel Bun sub numele latinesc „capitaneus”, ceea ce nu s-a observat până acum. „Giula căpitanul” (*Dzula Capitaneus*) primul dintre cei cinci sftnici (între care e și Drăgoi vornicul) ai lui Petru I care mărturisese despre depunerea omagiului de către acesta la 26 septembrie 1387 (cf. nota urm.), este deci echivalentul palatinului Moldovei. În actele slave apare sub numele de „staroste” în fruntea sfatului domnesc.

⁴³ Hurmuzaki, I², p. 297, nr. CCXXXVI.

⁴⁴ Aceasta este interpretarea curentă (cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 231 etc).

⁴⁵ *D.R.H.*, A, I, p. 3 (30 martie 1392, primul act păstrat care menționează sfatul domnesc în Moldova), 5—6, 11—12, 14—17, 51—58, 60. Nu știm dacă a fost vreo legătură între Drăgoi vornicul curții domnești de la Suceava, și Oană sau Ion vornicul tirgului Suceava (1407—1423), și el proprietar la Tulova, județul Suceava (cf. Mihai Costăchescu, *Neamul lui Oană, dvornic de Suceava și satele lui*, în „Cercetări istorice”, V—VII (1929—1931), p. 41—79 Ștefan S. Gorovei, *Note de istorie medievală suceveană*, în „Suceava”, X (1983), p. 220. Drăgoi vornicul nu este amintit ca proprietar la Tulova de Mircea D. Matci, Emil I. Emândi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare (secolele XI—XVII)*, București, 1982, p. 104 și urm., care citează însă opinia produsă de C. A. Romstorfer (1897), că satul Tulova și-a schimbat numele în Drăgoiești, după acela al lui „pan Drăgoi”, devenit proprietarul satului, pe la finele scolului al XV-lea (p. 150). În realitate, acest „pan Drăgoi” a trăit spre sfârșitul secolului XIV și începutul secolului XV (ante 1387—1415).

⁴⁶ La 4 septembrie 1389, și 8 ianuarie «1392» (*D.R.H.*, B, I, p. 29, 45).

⁴⁷ Hurmuzaki, I², p. 315—316, nr. CCLVIII. Cf. și Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *op. cit.*, p. 83—84.

⁴⁸ Regele Poloniei e amintit la Radom, după dumentele păstrate, chiar la 10—12 decembrie 1389 (Antoni Gasiorowski, *op. cit.*, p. 33).

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Const. Moisil, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn*, în „Revista arhivelor”, VI² (1944—1954), p. 273—274, pl. I, fig. 1, 2, p. 265, fig. 6.

⁵¹ *D.R.H.*, D, I, p. 122—123.

⁵² Cf. discuția la Constantin Rezachevici, „Despotia” lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titlatură: între realitate și ficțiune, în „Revista arhivelor”, XLIII (1986), nr. 1, p. 16—17.

⁵³ Cf. Maria Ilolban, în „Revista de istorie”, XXXI (1978), nr. 6, p. 1071, P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 98.

⁵⁴ Cf. Alexandru Andronic, *Rolul Sucevei în desfășurarea unor evenimente internaționale între anii 1385 și 1387*, în „Suceava”, X (1983), p. 233.

⁵⁵ Hurmuzaki, I², p. 323—324, nr. CCLXIII; Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *op. cit.*, p. 85—87.

⁵⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 277.

⁵⁷ La aceasta s-ar putea eventual adăuga o încercare a solilor poloni, reprezentanți posibili ai intereselor magnaților din consiliul regal, de a controla mai îndeaproape politica regelui, fapt evidențiat prin clauza care interzicea acestuia să declare război regelui Ungariei fără aprobarea consiliului regal.

⁵⁸ Manca a negociat și acordul de la Radom, iar Voicu a fost membru al sfatului domnesc al lui Mircea aproape întreaga domnie a acestuia (*D.R.H.*, B, I, p. 43–45, 51–52, 79–80, 87–88).

⁵⁹ La 6 iulie 1391 regele Poloniei și cancelaria sa se aflau într-adevăr la Liov (Antoni Gasionowski, *op. cit.*, p. 34).

⁶⁰ *D.R.H.*, I, p. 125–126. Este vorba de un singur tratat a cărui formă finală e din 6 iulie 1391; celelalte documente amintite, eronat numite adesea „tratate”, chiar de către editorii lor, reprezentând etape ale negocierilor.

⁶¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 276.

⁶² Hurmuzaki, I², p. 297, nr. CCXXXVI.

⁶³ „... *Illustris principis domini Mircei Woyeuode Transalpini... Magnifici principis Domini Petri Woyeuode Muldauiensis... Serenissimum Principem dominum Wladislaum Regem Polonie...*” (*ibidem*, p. 315, nr. CCLVII).

⁶⁴ C. Victor Spinci, *Moldova în secolele XI–XIV*, București, 1982, p. 325; Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 34–35; idem, *Petru I Mușatinul. O verigă dintr-un lanț neîntrerupt*, în „Magazin istoric”, VIII (1974), nr. 11, p. 43–48; idem, *Aux débuts des rapports moldo-byzantins*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XXIV (1985), nr. 3, p. 190–193.

⁶⁵ *D.R.H.*, B, I, p. 37–39; act din 27 decembrie 1391.

⁶⁶ Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 68.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Cf. martorii actului din <1390–1400> (*D.R.H.*, B, I, 31–32), care ar trebui datat, ținând seama de apariția primului dregător ban de Severin, Drăgan, înainte sau după actul din 27 decembrie 1391, la care ne referim.

⁶⁹ *D.R.H.*, A, I, p. 3.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 11–12, act din 28 noiembrie 1399. I. Minea, *op. cit.*, p. 98, îl confundă cu un „Gurzo” care era de fapt un nobil din Maramureș (cf. C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 70), iar acesta din urmă crede că Grozea Viteazul și Grozea Moldoveanul sînt două personaje diferite (*ibidem*, p. 73), deși ele nu apar în același timp, ci succesiv, „viteazul” nu e un nume, ci un titlu (= cavaler), iar porecla „Moldoveanul” nu-și avea rostul decît la curtea lui Mircea.

⁷¹ *D.R.H.*, D, I, p. 138–142.

⁷² *Monumenta Medii Aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, VI (*Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae (1376–1430)*, Cracovia, 1882, p. 1027; P. P. Panaitescu, *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, în „Romanoslavica”, IV (1960), p. 226–227.

⁷³ Cf. Radu Manolescu, *Campania lui Sigismund de Luxemburg în Moldova (1395)*, în „Analele Universității București”, Seria Științe Sociale, Istorie, XV (1966), p. 59–73.

⁷⁴ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 250; Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 108–109; Veniamin Ciobanu, *Țările române și Polonia*, p. 22.

⁷⁵ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 611–615; Hurmuzaki, I², p. 817–819; nr. DCXLVII.

⁷⁶ Hurmuzaki, I², p. 374–375, nr. CCCXVI.

⁷⁷ *D.R.H.*, D, I, p. 139–140.

⁷⁸ Asupra împrejurărilor de mai sus și în general a împrejurărilor externe ale perioadei cuprinsă în acest articol, cf. Constantin Rezachevici, „*Epoca lui Mircea cel Bătrîn*”, în *cadru politic internațional* (în pregătire pentru tipar).

⁷⁹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 235; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 44.

⁸⁰ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 43; „Luînd însă în considerare legăturile fiului ei, Alexandru, cu domnul Țării Românești, am putea bănui că ea făcea parte din familia domnitoare munteană și că era, probabil, sora lui Mircea cel Bătrîn. Alexandru purta, în cazul acesta, numele străbunicului său Nicolae Alexandru Basarab”. În continuare însă, autorul prezintă involuntar un argument care de fapt nu sprijină ultima sa afirmație: marea răspindire a numelui Alexandru în acea vreme în estul Europei, chiar Vitold, vărul lui Vladislav Jagiello, primind la creștinare acest nume.

⁸¹ *D.R.H.*, B, I, p. 28–29.

⁸² Expresia apare într-o traducere românească a unui act datat <1404–1406>, dintr-o condică a mănăstirii Cozia din 1788 (cf. Dimitrie Onciul, *Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui*, în *Serieri istorice*, II, București, 1968, p. 20). Ultima ediție a actului propune traducerea „singur stăpînitorul” (*D.R.H.*, B, I, p. 64; apare astfel în întregul volum). Dar această din urmă expresie are un alt sens diplomatic, indicînd în condițiile asocierii la domnie pe domnul titular cu drepturi depline (Emil Virtosu, *Titlatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1960, p. 197–215).

⁸³ *D.R.H.*, A, I, p. 3.

⁸⁴ *Ibidem*, B, I, p. 36–38.

⁸⁵ *Ibidem*, D, I, p. 72. Discuția privind localizarea stăpînirilor lui Dimitrie „principele tătarilor”, la Constantin Rezachevici, *loc. cit.*

⁸⁶ Menționăm că în actul din 16 septembrie 1408, Alexandru cel Bun o numește „*mama noastră cneaghina Anastasia*” (*D.R.H.*, A, I, p. 32–33), deși fusese „doamnă” legiuită. Ori titlul de „cneaghină” s-a folosit numai în Moldova și este greu de crezut că tocmai acesta ar fi fost ales pentru a fi atribuit unei muntene.

⁸⁷ Pentru domnia lui Iuga : ante 28 noiembrie 1399–23 aprilie 1400, cf. *D.R.H.*, A, I, p. 9, 15–16 (comentarii); Ștefan S. Gorovei, *L'état roumain de l'est des Carpates : la succession et la chronologie des princes de Moldavie au XIV siècle*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XXVIII (1979), nr. 3, p. 470–471; altă opinie la C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 54 și urm.

⁸⁸ Cf. părerile lui I. Minca, *op. cit.*, p. 98–99; P. P. Panaitescu *op. cit.*, p. 278; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei*, p. 76; Nicolae Constantinescu, *op. cit.*, p. 134; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 69; Veniamin Ciobanu; *op. cit.*, p. 27–28; Ștefan Andreescu, *Une ville disputée : Kilia pendant la première moitié du XV siècle* în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XXIV (1985), nr. 3, p. 229.

⁸⁹ *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 6, 14.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 44, 48; 55, 61; 69; 168, 177 (cronica moldo-polonă traduce tot un izvor intern), 190, 192.

⁹¹ „... Au domnit Iuga vodă 2 ani și l-au luat la sine Mircea vodă, domnul muntelesc”, respectiv „... au stătut domnu Alexandru vodă” (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II-a, P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 74–75).

⁹² În ultimul timp Iuga e considerat probabil fiul „voievodului Giurgiu”, cel exilat pe la 1377 în Halici (C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 53; idem, *Cu privire la volumul Alexandru cel Bun (Iași, 1984)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, XXI (1984), p. 540.

⁹³ La sfârșitul lui 1607 domnul Moldovei Mihăițaș (octombrie-decembrie 1607), fiul lui Simion Movilă, înfrânt de vărul său Constantin Movilă (1607–1611), s-a refugiat împreună cu mama sa în Țara Românească, la Radu Șerban, fostul rival neîmpăcat al tatălui său, care l-a luat cu bunăvoință la curtea de la Tirgoviște, unde însă a murit îndată de supărare (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 99–100).

⁹⁴ „... Am luat domnia mea pe lângă mine pe fiul domniei mele Mircea voevod...” (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 138–139, 142–143).

⁹⁵ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 4–5; cf. și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 282–283; George T. Dennis, *Three reports from Crete on the situation in Romania, 1401–1402*, în „*Studii Venezianii*”, XII (1970), Florența, 1971, p. 246–247, 256. La 28 iulie 1400 Mircea era la Curtea de Argeș (*D.R.H.*, B, I, p. 55–56).

⁹⁶ Apare ca răposat în pomelnicul Bistriței, început la 1407 (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, p. 37).

⁹⁷ Șerban Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut*, în „*Studii de materiale de istorie medie*”, III (1973), p. 50–53.

⁹⁸ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 334–335. Pomenind actul lui Matias Corvin din 15 august 1475 adresta lui Ștefan cel Mare, Nicolae Constantinescu, *op. cit.*, p. 136, crede că acesta e un tratat „similar” (?) celui încheiat între Mircea și Alexandru, și în el s-ar menționa „că hotarele dintre Moldova și Țara Românească au fost statornicite din vechime între Ștefan I al Moldovei și Vlad I Uzurpatorul”, iar apoi după privilegiile lui Alexandru și Mircea. Sensul pasajului latin, cum aminteam și în text, este eu totul altul. Matias Corvin propunea concilierea între contemporanii săi, Ștefan cel Mare (*Stephanum Moldaviensem*) și Vlad Țepeș (*Vlad Transalpinum*), după prevederile înțelegerii statornicite între Mircea și Alexandru, nu se referea la Ștefan I și Vlad I de la sfârșitul secolului al XIV-lea.

⁹⁹ Cf. actul din 30 iulie 1401 (*D.R.H.*, A, I, p. 21; cf. și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 281, nota 28; idem, *Lupta comună a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, p. 231–232; C. Racoviță, *op. cit.*, p. 261).

¹⁰⁰ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești tainice de Ștefan cel Mare*, II, p. 621–622.

¹⁰¹ *Cronica Moldovei în sec. XIII – începutul sec. XVII (Cronica de la Craiova)*, ed. Constantin Rezahevici, (în pregătire pentru tipar).

¹⁰² Cf. I. C. Chițimia, *Opera umanistului polon Martin Kromer și importanța ei pentru istoria și cultura poporului român*, în „*Romanoslavica*”, XVIII (1972), p. 194.

¹⁰³ Inventarul din 1682, în care e cuprins cel din 1551, a fost publicat de Erasm Rykaczewski, *Inventarium omnium et singulorum privilegionum*, Paris, Berlin, Poznan, 1862, după care rezumatul actului de imprumut din 1400 a fost reprodus de B. P. Hașdeu, în „*Arhiva istorică a României*”, II (1865), p. 52. De aici însă n-a intrat în circuitul științific deoarece s-a afirmat eronat că are „data greșită”, crezându-se fără temei fie că se referă la imprumutul acordat de Petru I cel Bun (1395–1400) (cf. Mihai Costăchescu, *op.*

cit., p. 641), fie mai adesea fiind confundat cu un alt împrumut acordat de Alexandru regele Poloniei în 1411, în condiții similare, a cărui convenție scrisă la (12 aprilie) 1411 s-a păstrat (*ibidem*, p. 640—641; Hurmuzaki, I², p. 829—830, nr. DCLVI). *Cronica Moldovei* de la Cracovia, al cărui autor a văzut ambele originale ale convențiilor de împrumut, arată clar că avem de-a face cu două împrumuturi ale unor sume identice acordate de domnul Moldovei la 1400 și 1411 în aceleași condiții.

¹⁰⁴ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 625—627; Hurmuzaki, I², p. 826—827, nr. DCLIV.

¹⁰⁵ Hurmuzaki, I², p. 824, nr. DCLII.

¹⁰⁶ Ion Ionașcu, Petru Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente*, p. 94—95. Cf. și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 102.

¹⁰⁷ Chiar în martie 1403 negustorii liovnei pierd „dreptul de depozit” în comerțul cu Moldova, trebuind să îngăduie trecerea spre aceasta și a celor din Cracovia, hotărâre judecătorească confirmată și în mai 1406 (C. Racoviță, *op. cit.*, p. 307—308). Interesul pentru comerțul cu țările române era deci vizibil la începutul secolului XV.

¹⁰⁸ Cf. mai nou, „drumul moldovenesc”, Șerban Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV—XVI). Drum și stat*, în „Studii și materiale de istorie medie”, X (1983), p. 38 și urm.; bibliografia la p. 35, nota 92, la care se cuvine adăuga și C. Racoviță, *op. cit.*, p. 306—307, care amintește și bibliografia polonă.

¹⁰⁹ Cf. chelutiile și soliile înregistrate de socotelile orașului Liov, reprodus la C. Racoviță, *op. cit.*, p. 309.

¹¹⁰ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 630—637.

¹¹¹ P. P. Panaitescu *op. cit.*, p. 102—103, Anexa II (p. 353)

¹¹² *D.R.H.*, D, I, p. 197—198.

¹¹³ Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 43.

¹¹⁴ Izvoarele și bibliografia la Constantin Rezachevici, „*Epoca lui Mircea cel Bătrîn*” în *cadru politic internațional* (în pregătire pentru tipar).

¹¹⁵ Cf. Antoni Prochaska, *Król Władysław Jagiello* (Regele Vladislav Jagiełło) I, Cracovia, 1908, p. 328.

¹¹⁶ Pór Antal, Schönherr Gyula, *A magyar nemzet története*, III, p. 499.

¹¹⁷ *D.R.H.*, D, I, p. 186—187.

¹¹⁸ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 637—639.

MIRCEA L'ANCIEN ET LA MOLDAVIE

Résumé

L'étude reconstitue un aspect important de la politique du prince de Valachie Mircea (1386—1418) celui de ses rapports avec l'autre pays roumain extracarpatique, la Moldavie. Cet aspect de son activité a retenu seulement dans une mesure réduite l'attention de l'historiographie roumaine, ne général, les rapports entre les princes roumains au moyen-âge étant admis comme une chose allant de soi-même. On constate que le prince Mircea en s'est pas situé dans la hiérarchie féodale internationale de son temps, concluant des traités seulement sur un pied d'égalité, tant avec Ladislas Jagellon, le roi de Pologne, en 1389—1391, qu'avec Sigismond de Luxembourg, le roi de Hongrie, en 1395. Les relations de Mircea avec le roi de Pologne ont été facilitées par le prince de Moldavie, Pierre Ier (environ 1375—1392), offrant ainsi bel exemple de coopération interroumain. On relève le caractère des relations du type féodal — établies par Pierre Ier en 1387 avec Ladislas Jagellon, suivant les données d'une chronique inédite de la Moldavie découverte par l'auteur en Pologne et le fait que tant le prince de Moldavie, celui de Valachie, que le roi de Pologne avaient pour ennemi en 1387—1391, Sigismond de Luxembourg. En tant qu'exemples particuliers de collaboration entre la

Valachie et la Moldavie au temps de Mircea, l'auteur présente la participation de Dragoi, „vornic” du prince de Moldavie à l'ambassade de Mircea qui a négocié les premiers pourparlers de celui-ci avec le roi de Pologne en 1389 à Radom, la participation d'un autre dignitaire de Moldavie Groza Moldovan au conseil princier de Mircea en 1391, l'appui prêté par Mircea en 1400, lors de l'évènement au trône d'Alexandre le Bon, le prince de Moldavie (1400—1432). A cette occasion, les deux personnalités roumaines, Mircea et Alexandru ont établi une fructueuse collaboration qui a duré 17 ans, jusqu'à la mort du premier. Ainsi, les traités conclus par les deux princes roumains le 17 et respectivement le 25 mai 1411 avec Ladislas Jagellon contiennent une stipulation d'alliance des parties contre Sigismond, assumée par Alexandre de l'acte conclu par Mircea.

A FOST PIERDUTĂ DOBROGEA DE MIRCEA CEL BĂTRÎN?

RADU-ȘTEFAN CIOBANU

Sărbătorirea a 600 de ani de la urcarea pe tron a lui Mircea cel Bătrîn (1386-1418), sau mai bine spus, Mircea cel Mare, act săvârșit după pieirea fratelui său, domnul Dan I, la 26 septembrie 1386, ridică și impune reluarea în istoriografie a o serie de probleme legate de trecutul Țării Românești. Una dintre cele mai acute, viu discutate și disputate a fost și este a relațiilor Țării Românești cu Sublima Poartă, iar în cadrul lor a momentului pierderii de către români a cetăților de piatră de pe hotarul dunărean, Turnu și Giurgiu, a Dobrogei cu alte două fortificații din piatră, Isaccea și Yeni-Sale și în fine, legat strâns de aceste evenimente, începutul plății haradj-ului către otomani.

În istoriografia română clasică s-a acreditat punctul de vedere afirmat de la catedră prin prelegeri, cursuri și manuale că atât pierderea cetăților dunărene și a Dobrogei, cât și începutul plății haradj-ului ar trebui plasate în ultima parte a domniei lui Mircea, între anii 1413-1418, adică atunci când a fost contemporan cu Mehmet I Celebi (1413-1421)¹. S-a încercat să se explice situația prin dorința de răzbunare a noului „sultan”² împotriva lui Mircea: domnul Țării Românești, devenit un adevărat „arbitru” al afacerilor politice din Peninsula Balcanică intervenise în numirea conducătorilor otomanilor după înfringerea lor de Hoarda Albă la Angora (28 iulie 1402), sprijinindu-l și pe precedesorul lui Mehmet I Celebi, pe Musa. Se pare că pe cel din urmă Mircea l-a și însurat cu o fiică a sa, Ana, făcându-și-l ginere³, dar răcirea relațiilor cu el a făcut ca în ciuda contractului matrimonial să nu-l ajute și împotriva lui Mehmet I Celebi care l-a biruit la Ceamurleu (5 iulie 1413), ucigându-l apoi⁴. Pentru a pedepsi această acțiune ca și pentru cele următoare, Mehmet I Celebi ar fi întreprins o expediție amplă împotriva lui Mircea.

Baza documentară a celor care au susținut acest punct de vedere o constituie cronicile otomane scrise de Sükrüllah, Orudj-bin-Adil, Aşik-paşa-Zade, Mehmed Neşri, Idrissi Bitlissi, Nişandji, Lütfi-paşa, Sa'adeddin, Mehmed bin Mehmed, Kodja Hussein, Kara Celebi Zade etc.⁵. Lor li se alătură uneori și informațiile oferite de cronicarii bizantini Mihail Dukas⁶, Laonic Chalcocondil⁷, Critobul din Imbros⁸ și George Sphrantzes⁹. În legătură cu operele cronicarilor otomani, apreciate ca izvoare primare, se impune o rezervă deoarece autorii nu au fost contemporani cu evenimentele, scriind, fie pe baza unor izvoare astăzi pierdute, fie a celor transmise pe cale orală de păstrătorii memoriei colective¹⁰. S-ar putea ca în această situație să se găsească explicația lipsei de precizie a datării campaniilor atribuite sultanului, a numărului lor, a obiectivelor inițiale și a rezultatelor finale¹¹. Se realizează ușor că după cronicarii pomeniți, data campaniilor este deosebită, ele plasându-se între 1413—

1420, numărul lor se cifrează între una și trei, iar obiectivele sînt neclare urmărindu-se cucerirea numai a cetăților Giurgiu și Turnu, fie numai a Dobrogei, fie și a cetăților danubiene și a culoarului dintre Dunăre și Marea Neagră, la care uneori se asociază și cetatea Severin¹². Mai mult, în cronicile otomane, dar mai ales în scrierile istoricilor moderni s-a făcut confuzia nedorită între campaniile mari „sultanale” cu scopul de a cucerii noi teritorii și expedițiile pradalnice ale acingiuilor și azapilor, avînd drept țel o demonstrație de forță și jefuirea populației atacate¹³.

Realizîndu-se această situație haotică s-a căutat să se reconstituie evenimentele epocii. Folosindu-se scrierile otomane, bizantine și cronici maghiare s-a conchis că Giurgiu și Turnu, împreună cu Dobrogea au fost pierdute în 1419—1420, dată după care începe și plata haradj-ului¹⁴. Acest punct de vedere a fost ulterior sprijinit cu noi izvoare otomane¹⁵ și cu o serie de acte maghiare puțin cunoscute sau inedite¹⁶. O altă opinie a fost exprimată susținîndu-se că cetățile amintite și Dobrogea au fost pierdute între anii 1445 și 1462, adică între victoria obținută de otomani la Varna (10—11 noiembrie 1444) și sfîrșitul celei de a doua domnii a lui Vlad Țepeș (1456—1462)¹⁷. În fine, în legătură cu această problemă s-a exprimat teza că cetățile dunărene și Dobrogea au fost pierdute în mai multe etape între 1420—1462, acțiunea militară otomană integrîndu-se într-un cadru mai larg balto-mediteranean-pontic¹⁸. Revenind asupra studiilor care discutau acest moment din trecutul Țării Românești, simțim nevoia să le reactualizăm îmbogățindu-le cu noi date și argumente. Fiind acceptat de majoritatea istoricilor că Mircea a stăpînit ferm Dobrogea pînă în 1413¹⁹, a respins toate atacurile pradalnice ale acingiuilor și azapilor, cum au fost cele ale lui Firus bei²⁰ și Evreinos bei²¹, rămîne să fie examinate argumentele pentru păstrarea integrității Țării Românești pînă la sfîrșitul vieții și domniei lui (31 ianuarie 1418).

Orientarea sultanului Mehmet I Celebi spre Dunărea de jos, atacarea ei tenace prin campanii succesive este ușor de înțeles dacă se încadrează în contextul relațiilor internaționale²². Controlul gurilor Dunării și al părții inferioare a fluviului permitea să se supravegheze legătura dintre Marea Neagră, încă „o placă turnantă a comerțului dintre orient și occident” și centrul Europei²³. Totodată se controlau și relațiile dintre „constelația coloniilor italiene” aflate pe țărmurile Mării Negre cu emporiile hanseatice²⁴, blocîndu-se oarecum drumul polon și deschiderile spre Veneția și prin ea către occident²⁵. Prin cucerirea Dobrogei se crea și o legătură terestră, continuă, cu aliații otomanilor, tătarilor din Crimeea și se contribuia la transformarea Mării Negre într-un „lac turcesc”. În concepția sultanilor, exprimată limpede de strănepotul lui Mehmet I Celebi, de Mehmet al II-lea et Fatih, adevăratul creator al Imperiului otoman²⁶, închiderea Mării Negre de către otomani, esențială pentru consolidarea statului lor situat la întîlnirea Asiei cu Europa, iar pentru atingerea acestui scop dobîndirea Dobrogei era absolut necesară.

În fine, pentru otomani, Dobrogea reprezenta interes și prin populația ei. Acolo, din 1262—1263 locuiau turcii selgiuchizi²⁷, suprapuși neamurilor turcice ale pecenegilor, cumaniilor și uzilor²⁸. Între selgiuchizi și otomani, cu toate că ambele neamuri erau turcice exista o veche neînțelegere evidentă și în Anatolia prin războaiele beilor din Caraman și Castamanu, în neîntreruptul război cu Mehmet I Celebi. La Selgiuchizii dobrogeni au găsit audiență toți nemulțumiții împotriva lui Mehmet Celebi, care, firese, dorea să stingă rapid și total acest focar mocnind al

rezistențe pasive antiotomane. Toate aceste elemente majore, cărora, li s-au alăturat altele mai mărunte, născute din momentul respectiv, explică graba obstinată a otomanilor în lupta pentru cucerirea Dobrogei și a Dunării de jos. Titlul lui Mircea, în forma sa lungă, completă, de tip și model „occidental”, exprimând realitățile teritoriale ale Țării Românești ²⁹ aruncă o primă lumină asupra celor pe care ne-am propus să le discutăm. În actul semnat la 6 august 1413 prin care confirma brașovenilor privilegiul acordat de voievodul Stibor la 7 septembrie 1412 ³⁰, domnul român arăta clar toate stăpînirilor sale între care figura și Dobrogea ³¹.

Actul emis la o dată tîrzie, după cel semnat de Stibor, ar părea să indice și o incorporare fermă a lui Mircea cel Bătrîn în frontul antiotoman creat, sau mai bine zis, intenționat să fie format prin tratatul de la Lublau (15 martie 1412) ³². Ieșirea domnului Țării Românești din expectativa-i îndelungată și intrarea sa în tabăra catolica antiotomană se explică ușor prin evenimentele din iulie 1413 care l-au adus la putere pe Mehmet I Çelebi. Mircea s-a văzut în fața unui adversar otoman puternic, imposibil de manevrat, împotriva căruia trebuia să se apare folosind un sistem de alianțe ³³. A reușit s-o facă dovadă fiind actul scris la Curtea de Argeș de Mihail grămătic, la 10 iunie 1415 „în vremea cînd a venit Mustafa Celapi”. Și aici titlul său este revelator: „Io Mircea mare voievod și domn... stăpînind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și către Părțile Tătărești și pe amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului...” ³⁴.

Deoarece termenul de Podunavia indică în secolul al XV-lea porțiunea de pămînt din lungul Dunării, extinsă precis prin hrisov pînă la Marea Neagră, nu mai apare nici o îndoială asupra stăpînirii lui Mircea vodă. El deținea în acel moment și Dobrogea ca parte integrantă a Țării Românești.

În același an, la 10 august ³⁵, din cetatea Giurgiu, Mircea a adresat o epistolă regelui Poloniei Wladislaw Jagiello, întitulîndu-se într-o formă asemănătoare. Alături de titlu, epistola indică precis că atunci Mircea stăpînea cetatea Giurgiu. Deoarece pierderea acestei cetăți este prezentată de cronicari în raport de concomitență cu cea a Dobrogei, înseamnă că în acel an, domnul român nu a suferit o ciuntire a pămînturilor sale. În nici un caz nu se poate admite ideea unui regim de condominium la Giurgiu ³⁶ pentru oricine cunoaște poziția cetății, este evident că acolo putea fi un singur stăpîn militar și politic ³⁷.

Titlul fiului și urmașului lui Mircea, Mihail I (1418—1420) arată clar că el a moștenit Dobrogea. Într-un act din 10 iulie 1418 ³⁸, iar în altul de la 18 martie 1419 ³⁹ se intitula încă stăpîn al „ambelor părți ale Podunaviei pînă la Marea cea Mare și al cetății Dîrstorului...”.

Acest ultim titlu confirmă teza că Mihail a pierdut Dobrogea probabil odată cu viața și cu tronul țării, după august 1420 ⁴⁰.

Urmărirea evenimentelor internaționale și integrarea lui Mehmet I Çelebi în ele confirmă cele arătate de titlul domnilor români dovedind clar că, cel puțin pînă în 1419, nu a existat pentru otomani posibilitatea de a organiza o expediție „sultanală”, amplă, spre Dunăre. În anul 1413 Mehmet I Çelebi a reușit să obțină victoria împotriva lui Musa deoarece, pe de o parte, acesta se îndepărtase de Mircea, de unde nu a mai primit ajutor ⁴¹, pe de alta, a grupării unei părți a beilor din Rumelia în jurul

său⁴². S-a procedat astfel din partea beilor rumelioți căci, ca urmare a tratatului de la Lublau, la Buda avusese loc o răsunătoare întrunire a fruntașilor Regatului Maghiar care ceruseră alungarea otomanilor din Europa⁴³. Mehmet îi putea apăra fiind un conducător echilibrat, cu o bază în Anatolia, căreia îi reunea atunci Rumelia, refăcând astfel statul întins pe două continente.

Situația nu a fost însă atât de simplă și imediat rezolvată de noul sultan. În Rumelia, în 1414, numeroși alți bei de margine ca Ishak bei din Skoplje atacau și zonele supuse sultanului⁴⁴. Ei refuzau să se supună noului sultan, căci dețineau imunități și privilegii la care nu voiau să renunțe în favoarea autorității centrale.

În Anatolia, situația era asemănătoare, în fruntea rebelilor fiind beii din Aydin, Caraman și Castamonu. Toți aceștia s-au opus cu cerbicie în anii 1413—1414 silindu-l pe sultan să organizeze mai multe expediții de pedepsire și supunere a zonelor care formau baza statului său⁴⁵. Expediția din anul 1414, o demonstrație de forță în a doua ei parte, s-a îndreptat spre Balcani, unde acingii comandați de bei, nu de sultan, au atins și teritoriul Țării Românești⁴⁶. Însă ea nu a supus otomanilor nici cetățile dunărene, nici Dobrogea, țel pe care, se pare, nici nu și-l propusese. Însemnat este faptul că Mircea a reușit să respingă atacul trupelor otomane contraatacând.

În continuarea acestei acțiuni, în februarie 1415 sultanul a poruncit să se concentreze trupe în apropierea Bosniei⁴⁷. Imediat apoi, în luna martie, a trecut la invadarea Bosniei, ajungând pînă la Veszprem, ținut unde a ucis mulți oameni și a luat 8 000 robi⁴⁸. După un răgaz scurt, otomanii au reluat atacurile antimaghiare⁴⁹ probabil din dorința de a stăvilii orice acțiune de sprijinire a beilor de margine aflați încă în stare de rebeliune⁵⁰.

Concomitent, în Țara Românească s-a pregătit o acțiune împotriva sultanului. Ca urmare a sfatului Senatului Veneției⁵¹, un frate al lui Mehmet I Çelebi, un oarecare Mustafa, i-a cerut ajutor lui Mircea pentru preluarea tronului sultanal. Primind un răspuns favorabil, Mustafa, cu o suită de circa 3000 „bărbați aleși”, pe o corabie dată de Isfendiar bei din Caraman, a venit într-un port dobrogean, poate Chilia, unde a fost întâmpinat de un sol al lui Mircea și condus la Curtea de Argeș⁵². Pretendentul a găsit audiență la Mircea, singurul monarh sud-est european care lupta cu succes împotriva sultanului și la beii de margine, adversari ai centralizării. Imediat, Mircea împreună cu Mustafa și cu veșnic răzvrătitul bei Cüneyd a început acțiunea împotriva sultanului atacînd Bulgaria⁵³. Situația grea a lui Mehmet I, remarcată la Constantinopol, Ragusa și Veneția⁵⁴, a fost remediată prin încheierea unui armistițiu cu beii de Caramoniu⁵⁵. Evident, atunci, principalul pericol pentru sultan rămăsese Mircea, protectorul și sprijinitorul lui Mustafa. Sultanul a pregătit o flotă pentru un atac combinat al Țării Românești: pe uscat și pe Dunăre. Planul nu i-a reușt căci la 29 mai 1416, dintr-o eroare, flota venețiană a distrus-o pe cea otomană⁵⁶. Această situație l-a silit pe Mehmet I să plece în Anatolia unde nu avea nevoie de nave pentru a da lupte și a obține victorii.

Bizanțul dornic să profite de pe urma greutăților sultanului, i-a pus la dispoziție lui Mustafa cetatea Salonic. Acolo a fost găsit și asediat de fiul sultanului, de Murad, la finele lui 1416, pînă cînd în iarna 1416—1417 s-au purtat tratative sfîrșite prin încheierea unui armistițiu bizan-

tino-otoman⁵⁷, prin care Mustafa primea domiciliu obligatoriu în Bizanț, nu mai era lăsat să facă rău sultanului, iar în schimb acesta nu-i mai ataca pe basilei.

În sfârșit, în anul 1417 Mircea a permis ca în Dobrogea să vină și să rezideze șeicul reformator Bedreddin, inamic al sultanului. Primirea șeicului într-un port dobrogean, poate Babadag, de un dregător al domnului român, conducerea noului venit într-o reședință a țării⁵⁸, permisiunea ca el să rezideze în Dobrogea de sud și de acolo să-și propage ideile, arată clar că ținutul aparținea lui Mircea. Numai într-un ținut al său domnul român putea avea dregători și drept de a acorda azil politic, așa cum a făcut în cazul lui Bedreddin.

Sultanul nu a putut interveni imediat pentru înăbușirea răscoalei generată de Bedreddin⁵⁹ căci era din nou prins în feuda sa de bază, Anadolia. Existența lui Bedreddin în Dobrogea meridională, posibilitatea lui ca de acolo, în anul 1417 să continue să-și propage ideile atât de dăunătoare pentru sultan, arată, alături de documente, că atunci otomanii nu au putut cuceri Dobrogea și impune plata haradj-ului. Firese, ar fi fost ca o mare expediție otomană să curme în primul rând bedredinismul. Ne-realizându-se acest act, sîntem îndemnați a crede că și atunci a fost numai o expediție a acîngiilor, poate mai mare decît cele precedente, poate condusă de viitorul sultan Murad al II-lea, investită de majoritatea cronicarilor și după ei de istoricii moderni, cu începerea plății ahidname-ului de către domnul Țării Românești.

Toate aceste elemente arată că între anii 1413—1418 sultanul Mehmet I Çelebi a fost ocupat pe alte fronturi și nu a avut posibilitatea să întreprindă o mare campanie în zona Dunării de jos.

Stăpînirea fermă a Dobrogei de către Mircea cel Mare l-a făcut pe împăratul Sigismund de Luxemburg ca după semnarea tratatului de la Lublau să reia planul de construire a unui drum către Chilia și mai departe către emporiile de pe țărmul Mării Baltice⁶⁰. Împăratul german pornea de la o realitate: știa că i se garanta securitatea transporturilor mărfurilor și a călătoriei oamenilor obișnuiți, așa cum se întîmplase pe toate pămînturile Țării Românești unde negustorii săi primiseră salv-conducte. La 28 ianuarie 1418 i-a însărcinat pe frații Fischer să construiască drumul⁶¹ la care va renunța după 1420⁶², cînd otomanii au realizat prima etapă a cuceririi lor.

Poziția cetăților și fortificațiilor ridicate din porunca lui Mircea sau în funcțiune în timpul lui constituie un element pledant notabil pentru integrarea Dobrogei între hotarele Țării Românești pînă în 1420. Se remarcă ușor că domnul s-a preocupat să fie ridicate cetăți și mănăstiri din piatră în special pe linia hotarelor țării. A fost cazul cetăților Turnu și Giurgiu pe Dunăre, al cetății Vadu pe litoralul Mării Negre, al reparării cetăților Yeni-sale și Isaccea pe frontiera nord dobrogeană, al mănăstirii Cozia. În clipele cînd i s-a ivit posibilitatea de a dobîndi noi teritorii s-a orientat și spre obținerea cetăților de margine din zonele respective, cum au fost Severin, Bran, Chilia. În mod evident, cetățile lui Mircea nu sînt situate pe linia Dunării între Muntenia și Dobrogea, excepție făcînd mici fortificații cu rost de control vamal, cum a fost Hirșova. Absența acestor fortificații pare a vrea să indice că domnul Țării Românești nu s-a preocupat nici de întărirea Tîrgului de Floci, nici a Brăilei, nici a altor așezări dunărene din porțiunea Silistra-Isaccea deoarece nu-i

erau necesare pentru apărarea frontierei, ea nexistind acolo : fluviul trecea prin interiorul statului său.

În aceste cetăți de margine, bineînțeles și în cele dobrogene, au fost dregători ai lui Mircea. Momentan ei sînt știuți în puține cazuri, ca în acela al întîmpinării lui Bedreddin, dar neîndoielnic, cercetările ulterioare vor lămuri rosturile lor și poate îi vor nominaliza.

Argumentul oferit de numismați nu este nici el neglijabil, cu toate că moneda este în permanentă circulație. Găsirea pe teritoriul Dobrogei a unui număr însemnat de monede și tezaure monetare, provenind de la Mircea cel Bătrîn, arată clar că ținutul a aparținut constant domnului român. El a asigurat și impus în Dobrogea circulația monedelor bătute din porunca sa, ele fiind asecunse numai în condițiile unor evenimente extraordinare. Astfel o primă etapă a ascunderii monedelor provenite de la Mircea a fost între anii 1395—1396, cînd se știe că acolo, ca pe întreg teritoriul țării, s-au purtat lupte pentru putere cu partizanii lui Vlad I Uzurpatorul (1395—1396) și au fost invazii prădalnice otomane. Următoarea fază a ascunderii tezaurelor cuprinzînd monede provenite de la Mircea, asociat cu fiul său Mihail⁶³, poate fi plasată în 1419, sau după acest an⁶⁴. Ascunderea monedelor în această a doua fază, după moartea lui Mircea, indică limpede că atunci s-a întreprins expediția sultanală care a îngrozit populația, silind-o să-și protejeze avuțiile, fugind cu speranța că va reveni în vremuri calme și-și va redobîndi bunurile.

În cazul în care titlul purtat de Mircea cel Bătrîn și de fiul său, evoluția situației internaționale, planurile bine informatului împărat Sigismund de Luxemburg, poziția cetăților Țării Românești și argumentul numismatic demonstrează că cetățile dunărene și Dobrogea nu au fost pierdute pînă în timpul lui Mihail, se ridică problema precizării momentului cuceririi lor de otomani și al începuturilor plății haradj-ului. În stadiul actual al documentației se poate conchide numai în sensul celor arătate de studiile anterioare⁶⁵. Sultanul Mehmet I Çelebi a avut răgazul necesar și posibilitatea să întreprindă o campanie amplă, „sultanală”, de cucerire, spre Dunăre, abia în anul 1419. Ea s-a deosebit de micile campanii cu țeluri exclusiv prădalnice, cum au fost cele dintre anii 1413—1418. În anul 1419 s-a realizat o primă cucerire a cetăților dunărene, a Dobrogei, a cetății Severinului și a zonelor sud-transilvănene⁶⁶. În anul următor, 1420, sultanul a revenit la Dunăre și a reluat atacul împotriva Țării Românești, care, între timp, recucerise cetățile dunărene pierdute și Dobrogea. Acum sultanul le-a dobîndit, extinzîndu-și campania din nou către cetatea Severin, Banat și sud-vestul Transilvaniei⁶⁷. Spre deosebire de cetățile Turnu și Giurgiu și de Dobrogea, încorporate în Sublima Poartă, celelalte regiuni amintite au fost numai prădate.

Aceste ultime campanii trebuiesc puse în legătură și cu începutul plății regulate a unei dări către Sublima Poartă. S-ar putea să fi existat alte încercări de impunere ale acestei dări ca cele din vremea lui Vlad I Uzurpatorul sau din anii 1416—1417⁶⁸. Este greu de admis pe temeiul cronicilor otomane ca domnul prezentat de actele venețiene și cronicile maghiare a fi fost victorios în ofensiva antiotomană, gazdă a șeicului Bedreddin, să fi plătit o dare pentru a-și cumpăra liniștea. Într-adevăr, darea achitată otomanilor a fost de tipul ahidname, adică o răscumpărare a păcii care nu indică în nici un caz o pierdere a independenței țării⁶⁹. Analiza actelor făcută de turcologii Mihail Guboglu, Aurel Decei, Mihai Maxim, ca și a cronicilor românești datorată lui C. C. Giurescu și D. C. Giu-

rescu a arătat că ahidname-ul a fost plătit temporar în timpul lui Vlad I Uzurpatorul. După o lungă întrerupere, între îndepărtarea lui Vlad Uzurpatorul (1396) și moartea lui Mihail (1420), a început să fie achitat din nou din 1420 sau 1421, adică din vremea domniei lui Dan al II-lea cel Viteaz ori a lui Radu Prazuaglava.

Cronicarii otomani au prezentat situația neclar, amalgamând evenimentele campaniilor mici dintre 1413—1418 cu expedițiile sultanului dintre 1419—1420 dintr-un motiv lesne de înțeles, chiar dacă îl scoatem din umbră numai pe temeuri logice. Ei erau autori de opere panegrice, dorite și cerute de propaganda turcocrăției. Prin ele se urmărea preamărirea sultanului Mehmet I Çelebi căruia nu i se atribuia numai cucerirea cetăților danubiene, a Dobrogei și impunerea haradj-ului, ci și obținerea unei victorii răsunătoare împotriva unui domn de prestigiu ca Mircea cel Mare.

Se poate conchide numai în sensul că analiza documentului permite o operă de restituire a figurii marelui voievod și domn, care nu a avut nici un fel de pierderi teritoriale, nu a înclinat niciodată drapelul în fața dușmanilor, ci dimpotrivă, a fost el simbolul apărării libertății în sud-estul Europei.

N O T E

¹ Pentru cucerirea Dobrogei de către otomani a se vedea bibliografia istoriografiei clasice în Anca Ghiață, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-este europene*, vol. I, București, 1974, p. 49—115 și notele aferente; Vioreca Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române între 1419—1420*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, XXX (1976), p. 55, N. 1; Radu-Ștefan Ciobanu, *Luptă domnilor Țării Românești de la Mihail la Vlad Țepeș pentru apărarea unității cu Dobrogea (1418—1426)*, în „Muzeeul Național”, N. IV (1978), București, p. 81—84 și notele aferente; I. Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays roumains (concernant particulièrement la Valachie)*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, t. X (1972), nr. 1, p. 68—70; A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 118—140; Idem, *Istoria Imperiului Otoman pînă la 1656*, București, 1978, p. 63—64; M. Guboglu, *Le tribut payé par les Principautés Roumaines à la Porte jusqu' au début du XVI-e siècle d'après les sources turques*, în „Revue des Etudes Islamiques”, Nr. 1, 1969, Paris, p. 60; Mihai Maxim, *Capitulațiile în istoria relațiilor româno-otomane în epoca medie*, în *Din cronica relațiilor poporului român cu popoarele vecine*, București, 1984, p. 68—100 și notele aferente.

² Mehmet I Çelebi a fost primul conducător care a purtat permanent, deliberat titlul de sultan; atunci a apărut înțită dată pe monedele bătute din porunca lui „sultan”, „Sultanul cel Mare”, „Sultanul Regele cel Mare” (Cf. A. Decei, *Istoria Imperiului Otoman*, ed. cit., p. 76).

³ *Ibidem*, p. 78.

⁴ *Ibidem*; V. Ciociltan, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412—1420)*, I, „Revista de Istorie”, XXXV (1982), nr. 10, p. 1095, p. 13.

⁵ Cf. Paragrafele din operele cronicarilor la care a ne referim, se găsesc reproduse în *Cronici turcești privind țărilor române*, Extrase, vol. I, *Secolul XV — mijlocul secolului XVII*, publicate de M. Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 32, 51, 85, 116, 161, 163, 175—176, 238, 291, 307, 342, 403, 445, 447, 544.

⁶ Cf. Mihail Dukas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. Vasile Grecu, București, 1958.

⁷ Cf. Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. Vasile Grecu, București, 1958.

⁸ Cf. Critobul din Imbros (Mihail Kritopoulos), *Din domnia lui Mahomed al II-le (1451—1461)*, ed. Vasile Grecu, București, 1963.

⁹ Cf. George Sphrantzes (Phrantzes), *Memorii (1401—1477)*, ed. critică de Vasile Grecu, București, 1966, p. 229, 337.

¹⁰ Datele bibliografice lămuritoare pentru cronicarii otomani citați în *Cronici turcești...* vol. I, loc. cit.

¹¹ Cf. Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 56; R. St. Ciobanu, *op. cit.*, p. 83; uneori Mircea cel Bătrîn nu a fost nici măcar nominalizat cu toate că era bine cunoscut în Sublima Poartă; această atitudine a cronicarilor ridică întrebarea justificată dacă s-au referit totdeauna la el.

¹² Cf. V. Pervain, *op. cit.*, p. 56—57; R. Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 84—85.

¹³ Cronicarul Mehmed bin Mehmed a scris în acest sens: „După pedepsirea lui Karamanoglu, în zilele când Mehmet I stătea pe tronul din Brusa ştierea despre răscoala voievodului din Ţara Românească. În anul 819 (1 martie 1416—17 februarie 1517), trecind din treacătoarea Galipoli turcii au relăcut Giurgiu şi Isaccea. În această incursiune au luat în robie din Ţara Românească tinerii mindri ca luna şi iete frumoaşe şi grase, întorcându-se cu tot felul de prăzi la curtea sultanului cel puternic ca cerul” (*Cronici turceşti*... , vol. I, p. 402—403).

¹⁴ Cf. D. Onciul, *Scriseri istorice*, ed. de Aurelian Sacerdoţeanu, vol. I, Bucureşti, 1968, p. 256; A. A. Vasilescu, *Urmasii lui Mircea cel Bătrîn pînă la Vlad Ţepeş (1418—1465): I. De la moartea lui Mircea cel Bătrîn pînă la Vlad Dracul*, în „Revista pentru istorie, Arheologie şi Filologie”, XV, Bucureşti, 1925, p. 6 şi urm. (extras).

¹⁵ Cf. Anca Ghiţă, *op. cit.*, p. 46—95.

¹⁶ Cf. V. Pervain, *op. cit.*, p. 55—58.

¹⁷ Cf. M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Aspecte ale vieţii economice din Ţirgurile şi oraşele din Dobrogea sub stăpînirea otomană (sec. XV—XVII)*, în „Studii”, XXVI (1973), p. 33—36.

¹⁸ Cf. R. Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 81—85; N. Ciachir, R. Şt. Ciobanu, *Revenirea Dobrogei la aria de viaţă a statului român, consecinţă a permanenţei populaţiei româneşti pe pământul dobrogean*, în *Din lupta poporului român pentru independenţă*, Bucureşti, 1977, p. 157—170; V. Ciociltan, *op. cit.*, I, în „Revista de Istorie”, XXV (1982), nr. 10, p. 1090—1100; *Ibidem*, II, în „Revista de Istorie”, XXXV (1982), nr. 11, p. 1192—1203.

¹⁹ În această direcţie fac excepţie reprezentanţii istoriografiei turceşti dintre care îl amintim, fiind mai cunoscut, pe Halil Inalcik, *The Ottoman Empire. The classical age (1300—1600)*, New-York, Washington, 1973, p. 98.

²⁰ Cf. D. Krاندjalov, *Vlašiam cniaz Mricioci Dobrudj' cpered negovite gramoti*, în „Godišnjik Sofiiskaia Universitet istorico-filologiceski facultet”, XLII, Sofia, 1945—1946, p. 32.

²¹ Cf. *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1960, p. 377.

²² Cf. M. Berza, *La Mer Noire à la fin du Moyen Age*, în „Balcania”, IV, MCMXL, p. 409—433.

²³ Cf. R. Şt. Ciobanu, *Aspecte ale civilizaţiei portuare din Dobrogea la sfîrşitul secolului al XIII-lea şi la începutul secolului al XIV-lea*, în „Pontica”, 3/1971, p. 300.

²⁴ Cf. Roberto S. Lopez, *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, în „Studii giuridice e storice da P. S. Leicht”, Bologna, 1933, p. 362.

²⁵ Cf. Frédéric Lane, *Venise, une république maritime*, Paris, 1985, p. 115, 118, 125, 199, 378, 380.

²⁶ Cf. Însemnările icnicerului sîrb (Zapiski ianiciara) cu studiu introductiv de A. I. Rogova, Moscova, 1978, p. 20—25.

²⁷ Cf. Aurel Decei, *Relaţii româno-orientale*, ed. cit., p. 169—192.

²⁸ Cf. T. I. Kovalski, *Les turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est*, Polska Ak. Nonietnosci, Mem. de la comm. orientaliste nr. 16, Krakow, 1933, P. Stok. Rev. Internationale des Etudes Balkaniques”, 1, (1934), p. 296.

²⁹ Cf. D. Onciul, *op. cit.*, p. 89; C. Rezachevici, *Despotia lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titlatură: între realitate şi ficţiune*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1986, p. 12—32.

³⁰ Cf. *Documenta Romaniae Historica (DRH) B. Ţara Românească*, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 191—192.

³¹ Cf. I. Bogdan, *Documente şi regeste privilegiate la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în veacurile XV—XVI*, vol. I, Bucureşti, 1905, p. 3—4.

³² Cf. Fl. Constantinu, S. Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) şi situaţia internaţională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii”, XVII (1964), 5, p. 1129—1140; V. Ciociltan, *op. cit.*, p. 1094—1096.

³³ *Ibidem*.

³⁴ DRH. B. Ţara Românească, vol. I, ed. cit., p. 81.

³⁵ Cf. E. de Hurmuzaki, *Documente privilegiate la istoria românilor*, vol. I 2 p. 825, sub data 1383—1419, text latin şi slavon; P. P. Panaitescu a redatât documentul în 1415 pe baze logice şi conjuncturale (Cf. *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 328—329).

³⁶ Ipoteza condominiului a fost formulată de A. Ghiţă (*op. cit.*, p. 84).

³⁷ Cf. R. St. Ciobanu, *Cetatea medievală Giurgiu de la Mircea cel Bătrîn la Vlad Ţepeş*, în „Ilfov, File de Istorie”, extras, Bucureşti, 1978, p. 173—179.

³⁸ DRH. B. Ţara Românească, vol. I, ed. cit., p. 80—89.

³⁹ *Ibidem*, p. 90—91.

⁴⁰ Cf. V. Pervain, *op. cit.*, p. 70 şi urm; R. St. Ciobanu, *Lupta domnilor români*... p. 84 şi urm.; V. Ciociltan, *op. cit.*, II, p. 1199 şi urm.

⁴¹ Cf. A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, ed. cit., p. 78; V. Ciociltan, *op. cit.*, I, p. 1094—1095.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Cf. I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 3—6

⁴⁴ Cf. A. Decei, *op. cit.*, p. 77

⁴⁵ *Ibidem*, p. 78

⁴⁶ Cf. R. St. Ciobanu, *Lupta domnilor români* . . . p. 84; V. Pervain, *op. cit.*, p. 55—58

⁴⁷ Cf. *Diplomatarium Ragusanum*, ed. J. Gelcich, L. Thaloczy, Budapest, 1887, p. 247.

⁴⁸ *Codex epistolaris Vitoldi Magniducis Lithuaniae 1376—1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1892, in *Monumenta Medii Aevii Historica Res gestas Poloniae Illustrantia*, VI, p. 333—336.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Cf. A. Decei, *op. cit.*, p. 80.

⁵¹ Cf. N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, p. 6—7

⁵² Cf. R. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 83.

⁵³ Cf. V. Pervain, *op. cit.*, p. 57 și urm; A. Decei, *op. cit.*, p. 79 și urm.; A. Ghiață folosește ca argument pentru această campanie o „scrisoare” a lui Sigismund de Luxembourg; în realitate este un act de răsplătire al unui nobil polonez datat Constanța, 2 februarie 1415, deci fără legătură cu evenimentele de la Dunăre (Cf. V. Pervain, *op. cit.*, p. 59).

⁵⁴ Cf. N. Iorga, *Geschichte — des Osmänischis Reiches*, vol. I, p. 367; E. de Hurmuzaki, *Documente* . . . , vol. I/2, p. 500.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Marino Sanudo, col. 902—903.

⁵⁷ Interesant este că acest Mustafa a stăpinit Rumelia ca „sultan” și a bătut monedă plină în anul 1422; situația lui specială arată că a reprezentat mai mult ca un ostateg prețios manevrat de basileul Manuil al II-lea (Cf. *Diplomatarium Ragusanum* . . . , p. 265)

⁵⁸ Cf. R. St. Ciobanu, *op. cit.*, p. 84.

⁵⁸ Cf. R. St. Ciobanu, *op. cit.*, p. 84.

⁵⁹ Mustafa A. Mehmet, *La pensée philosophique et sociale dans l'Empire Ottoman aux XIV-e — XV-e siècles*, în „Bulletin. Association Internationales Européen”, Bucarest, IV, nr. 1—2, 1968, p. 78.

⁶⁰ Cf. Gh. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Ceșateea Albă*, București, 1935, p. 122.

⁶¹ Cf. Fl. Constantiniu, S. Papacostea, *op. cit.*, p. 1039—1140; este publicat textul original în limba latină.

⁶² *Ibidem*

⁶³ Cf. Constanța Știrbu, *Tezaurul de monede descoperit la Niculițel* (jud. Tulcea), manuscris scris al comunicării prezentate la Sesiunea de comunicări Tulcea, 31 mai 1986; mulțumim și pe această cale pentru informațiile prețioase oferite.

⁶⁴ Cf. V. Pervain, *op. cit.*, p. 70 și urm; R. St. Ciobanu, *op. cit.*, p. 84—85; V. Ciociltan, *op. cit.*, II, p. 1199 și urm.

⁶⁵ *Ibidem*

⁶⁶ Cf. V. Pervain, *op. cit.* p. 71 și urm.

⁶⁷ Cf. I. Matci, *op. cit.*, p. 68—70; M. Guboglu, *op. cit.*, p. 70; M. Maxim, *op. cit.* p. 68—100.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Cf. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, București, 1975, p. 381.

MIRCEA L'ANCIEN A-T-IL PERDU LA DOBROUDJA?

Résumé

La progression des Ottomans vers les bouches du Danube, la conquête de la Dobroudja, l'établissement de leur contrôle dans cette zone et l'obligation imposée à la Valachie de payer le kharatch ont constitué des problèmes vivement discutés et disputés dans l'historiographie. Dans les ouvrages classiques on a soutenu l'hypothèse selon laquelle la Sublime Porte aurait conquis la zone de la Dobroudja, du Danube inférieur et imposé le kharatch à la Valachie entre 1413—1418, soit durant la dernière partie du règne de Mircea le Grand (1386—1418). La base documentaire de cette affirmation a été constituée par les chroniques turques souvent

comparées à celles byzantines. Les recherches de nouvelle date ont permis d'infirmer cette thèse, étant démontré que Mircea le Grand n'a pas perdu la Dobroudja. A l'appui de cette affirmation l'on a utilisé une ample documentation, étant fait appel à l'examen de la situation internationale, aux projets de l'empereur Sigismond de Luxembourg, aux titres de Mircea et de son fils Michel (1418—1420), à la position des forteresses erigées sur l'ordre du prince, aux arguments d'ordre numismatique. Tous ces éléments viennent compléter le tableau suppléer les lacunes des documents ottomans et permettent de conclure que le sultan Mehmed Ier Çelebi est arrivé au Danube et a organisé une expédition de conquête à peine en 1419—1420. A partir de cette date a commencé la conquête progressive, par étapes, de la Dobroudja qui a pris fin vers 1462, c'est-à-dire vers la fin du règne de Vlad l'Empaleur (1456—1462).

RELAȚIILE LUI MIRCEA CEL MARE (1386—1418) CU MEHMED I ÇELEBI (1413—1421)

NAGY PIENARU

În literatura istorică de specialitate lipsește un studiu orientat direct asupra relațiilor dintre viteazul apărător al liniei Dunării de Jos Mircea cel Mare (1386—1418) și „restauratorul” statului osman Mehmed I Çelebi (1413—1421)¹. Totuși substanța și forma contactelor stabilite în multiple planuri de cei doi suverani au constituit capitole incluse în monografiile dedicate marelui voievod muntean², Țării Românești³, Imperiului otoman⁴ cât și paragrafe ale studiilor referitoare la relațiile internaționale din sud-estul Europei⁵ și la cele româno-osmane din cursul secolului al XV-lea⁶. Aceste contribuții generale și speciale au creat un cadru necesar fără de care, în mod cert, prezentele rînduri nu s-ar fi încheiat sub forma unui studiu strict delimitat: data primei expediții sultane din veacul al XV-lea asupra Țării Românești. Ne limităm numai la acest aspect al raporturilor complexe stabilite între Mircea cel Mare și Mehmed I Çelebi deoarece considerăm că răspunsuri clare și definitive numai prin valorificarea izvoarelor editate occidentale și orientale nu pot fi obținute în stadiul actual în problemele — de altfel intim legate între ele — păcii, „haraciului” plătit de Mircea și a momentului dislocării ținutului dintre Dunăre și Marea Neagră de sub sceptrul voievodului muntean.

În istoriografie data expediției conduse de Mehmed I Çelebi este controversată iar concluziile studiului publicat de Anca Ghiată — prima cercetare care a îmbinat și confruntat informațiile occidentale cu cvasi-totalitatea surselor osmane — în 1974 par a nu fi fost receptate și asimilate în literatura de specialitate⁷. La rîndul nostru încercăm să aducem argumente noi la datarea mai veche pe de o parte prin utilizarea unor surse orientale mai puțin cunoscute iar pe de altă parte prin valorificarea implicațiilor sud-est europene ale unor evenimente social-politice și militare petrecute în Asia Mică și Orientul Apropiat. Studiarea atât a izvoarelor orientale — nu numai osmane ci și persane, siriece, arabe, armene, deci lărgirea ariei de investigație — de diverse tipuri cât și a evoluțiilor social-politice din zona orientală a statului otoman și din imediata ei vecinătate pot aduce informații suplimentare, uneori chiar decisive, în datarea, amploarea, forța și sensurile marilor expediții osmane în direcția Dunării de Jos și mijlocii. Dar parcurgerea integrală a cronicilor osmane din veacul al XV-lea ne permite încă o concluzie ce pare la prima vedere anormală: cronicarii au relatat mai mult despre teatrul de operațiuni european, lăsînd imaginea falsă că suveranii osmani din acest veac au fost mai puțin implicați în Orient. Utilizarea extraselor și încheierea unor studii prin folosirea deci numai a unor părți din aceste izvoare pot duce la concluzii eronate asupra ansamblului politicii externe otomane. În realitate sub influența spiritului gazi, dominant în societatea osmană a secolului

al XV-lea, cronicarii curteni au acordat o atenție sporită și dirijată zodelor europene ale imperiului dintr-un motiv pragmatic dar și ideologic : aici frontiera și bariera creștină permiteau organizarea incursiunilor de pradă sub mantia islamului. Conflictele inter și intra-musulmane ce au creat totuși mari probleme⁹, neacceptate de „șeriat”, sînt prezentate sumar. De asemenea trebuie menționat că cronicarii osmani care și-au redactat lucrările în epoca lui Mehmed II Fatih sau imediat următoare au fost amprentați de natura relațiilor osmanilor cu conducătorii asiatici din a 2-a jumătate a secolului al XV-lea, aplicînd astfel, uneori mecanic sub influența unor mentalități decise de stări conflictuale, dimensiuni inexacte și parțiale prin comprimări și comasări de evenimente primului sfert al secolului. Sub acest aspect diferențe clare și elocvente apar de pildă între Şûkrûllah și cronicarii de la sfîrșitul secolului (Neşri, Oruç, etc.) în ceea ce privește atitudinea față de mameluci, Karamanizi și Kara-Koyunlu.

Stat bicontinental, imperiul otoman a fost nevoit în permanență să-și modeleze politica externă numai prin analizarea cu luciditate a tuturor factorilor politici și militari care acționau în preajma granițelor sale europene și asiatice. În al II-lea deceniu al secolului al XV-lea putem aprecia că în sudul și răsăritul Asiei Mici, otomanii aveau inamici mai periculoși — însă lipsiți de un suport politic convergent, comun — pentru integritatea lor teritorială decît amenințatele Ungaria, Țara Românească, Serbia, Veneția, Bizanț etc., deși forțele unite ale acestora — lucru cunoscut și de osmani — ar fi depășit cu mult forțele lor terestre și navale.

Dezastrul din Anatolia din vara anului 1402 a avut pentru sultanii osmani cel puțin două urmări : una durabilă i-a direcționat spre Europa⁹ iar în Orient o a doua — imediată și practică — renunțarea la expansiunea militară directă în favoarea politicii de statu-quo și recuperare treptată, mai întii sub formula deghizată a protecției, trecînd de la aroganță la o atitudine tolerantă față de karamanizi și chiar conciliantă vis-à-vis de Egiptul mameluc ale cărui interese începînd cu a 2-a jumătate a veacului al XIV-lea se deplasează ca urmare a disfuncționalităților din Hordaa de Aur și a activității orientale a lui Baiazid I în două direcții : susținerea zonei strategice fortificate a Ciliciei și în zona comercială a Caucazului.

Primii ani ai domniei lui Mehmed I Çelebi au fost în mare măsură utilizați în direcția consolidării bazelor statului otoman fisurate de „cutremurul” din 1402. Cea mai afectată fusese administrația provincială din Asia Mică, unde tendințele latente centrifugale au fost revigorat de ideile autonomiste ale regimului aplicat de Timur¹⁰. Prin prisma conducerii osmane Rumelia avea comparativ cu Anatolia două avantaje fundamentale : în primul rînd în Europa sistemul timariot — pilonul întregului eșafodaj osman — era mai răspîndit și mai înrădăcinat, situație care i-a permis lui Mehmed să catalizeze energiile provinciale în direcțiile dorite iar în al doilea rînd aici zonele de la frontiera europeană permiteau un teritoriu de afirmare a spiritului gazi mult mai dezvoltat însă în Asia Mică¹¹. *Cihadul* — războiul sfînt — promovat cu insistență de Mehmed din 1416/1417 a contopit mai rapid contradicțiile sociale și politice din zona europeană, prin canalizarea și convertirea lor în raiduri (akînuri) asupra inamicului creștin. Această supapă nu funcționa în Asia Mică.

În plus, aici Mehmed preocupat de dezamorsarea inamiciiților moștenite de la părintele său în condițiile în care metodele tergiversărilor și promisiunilor nu erau funcționale, a fost nevoit să acționeze abil îmbinând deseori diplomația înțelegerii cu „aliații” cu poziții de forță față de emiratele „rebele”. În Orient în relațiile dintre vecinii direcți dușmăniile erau aproape perene iar alianțele de scurtă durată, ultimele ca și ierarhia obținute pe cîmpul de luptă erau rapid contestate. Forța militară des afirmată și nu alianțele interislamice dublate de legături matrimoniale decideau deoarece alianțele adunau de obicei „sateliți” ce acceptaseră *de facto* alinierea la un suveran mai puternic. În Asia Mică în lupta pentru preponderență islamică participau mai mulți concurenți: cei mai puternici fiind timurizii, mamelucii, osmanii și triburile Kara-koyunlu. Apelul acestora la aliații anatolieni a permis emiratelor din jurul statului osman în primele două decenii ale veacului al XV-lea un joc de alianțe care a facilitat și prelungit supraviețuirea unora: Karamania rezistînd presiunii osmane pînă la începutul domniei lui Baiazid II (1481—1512) iar principatul Dulkadir-oğlu pînă la vremea lui Süleyman Kanunî (1520—1566). Deplasarea primului principat spre vest în teritoriile otomane fusese sprijinită de Timur Lenk iar în timpul lui Mehmed I Çelebi de urmașul acestuia Șah Ruh, conducătorul timurizilor, cu scopul de a crea un obstacol solid în calea înaintării otomane spre răsărit. Pentru a limita posibilitatea periclitării frontierei sudice Mehmed a susținut interesele principatelor Germiyan-oğlu și Dulkadir-oğlu dispuse în flancul vestic și respectiv estic al emiratului Karamania. Relațiile cele mai strînse le-a avut cu Dulkadir-oğlu aflat sub tutelă comună osmano-mamelucă deoarece acest principat constituia și ultima barieră protectoare în fața războinicilor triburi Kara-koyunlu și Ak-koyunlu. Raporturile cu Germiyan-oğlu — principat separat de mare prin emiratele de coastă Aydın-oğlu, Saruhan, Menteşe și Karesi — au fost mult mai sinuoase și s-au deteriorat în urma sprijinului acordat de beii din Germiyan pretendentului Düzme Mustafa¹². În nord o poziție strategică avea principatul de la Marea Neagră Candar-oğlu (— Isfendiyar sau Kastamonu) care prin cetățile fortificate Kalecik, Çankiri și Tosya controla axa nord-sud din centrul podișului anatolian și facilita legăturile cu Karamania împiedicînd în același timp pe cele osmano-dulkadiriene. La răsăritul Asiei Mici dominau triburile Kara-Koyunlu iar în sudul acestora cele Ak-Koyunlu. Primii sub conducerea lui Kara Yusuf se înstăpîniseră în răsăritul Anatoliei pe Erzincan și Erzurum, deplasarea lor spre sud fiind obstrucționată de mai slabul conducător Ak-Koyunlu, Kara Yülük Osman, susținut din motive diferite de Șah Ruh și mameluci. Aceste două state turcomane constituiau un tampon necesar între statul osman ce-și consolida bazele sale orientale și Persia controlată momentan de descendenții lui Timur Lenk¹³.

★

Informații directe asupra primelor contacte oficiale dintre cei doi domnitori nu avem¹⁴. Cauza îndepărtării lui Mircea de Musa Çelebi în desfășurarea evenimentelor din vara anului 1413 doar o bănuim. Nici un izvor nu ne-a păstrat vreo dezlegare clară asupra participării românilor alături de Musa Çelebi. Probabil atacurile pustiitoare ale akinciilor indisciplinați din zona Dunării de jos l-au determinat pe domnitorul muntean să treacă peste legătura matrimonială recent încheiată între fiul lui Baiazid Yildirim și o fiică a lui Mircea¹⁵. Marele celnic sîrb Radić

de asemenea înrudit cu Mircea a participat activ alături de domnitorul său Ștefan Lazarevici în obținerea victoriei anatolianului Mehmed Çelebi. Îndepărtarea voievodului de sultanul legitim din Europa ce fusese trimis anterior chiar de Mehmed prin intermediul lui Isfendiyar Bey în zona Dunării de jos la domnitorul Țării Românești, s-a produs probabil începând cu anul 1412¹⁶. Chiar dacă am presupune și accepta o continuare a colaborării lui Mircea cu Musa până în vara anului 1413, un atac direct al noului suveran osman în cursul acestui an asupra Țării Românești este greu de acceptat¹⁷.

Aliații europeni ai lui Mehmed Çelebi nu ar fi privit cu ochi buni deschiderea unui conflict cu un domn creștin ce participase și se afirmase activ în zăgăzuirea afluxului osmanin Balcani. În orice caz Mircea, pentru care bănuim o atitudine de neutralitate armată a anihilat intențiile agresive ale lui Mehmed Çelebi prin apropierea de Sigismund de Luxemburg¹⁸, momentan eliberat din conflictul cu Veneția în chestiunea dalmată.

Dificultăți interne din Rumelia și Asia Mică par a fi fost însă motivele cele mai temeinice. Consolidarea noului regim în zonele rumeliote marginale cerea eforturi de durată deoarece aici liderii dinastiilor de akîncii, Evrenos-oğlu, Malkoci-oğlu și Mihal-oğlu, profitaseră din plin de luptele dinastice pentru a-și consolida stăpînirile proprii în zone întinse ale statului osman. Sub acest aspect trebuie menționat că Evrenos a refuzat acordarea sprijinului său militar lui Musa precipitând căderea acestuia, iar una din primele măsuri adoptate de Mehmed în zona europeană a fost închiderea lui Mehmed Mihal-oğlu, fostul beilerbei al lui Musa, la Tokat, lângă granița extrem orientală¹⁹. Tot în Asia Mică, la Iznik, a fost surghiunit Bedr ed-Din promovat de Musa în importanta funcție de judecător al armatei. O mare parte din liderii militari ai lui Musa au găsit un refugiu salvator la Mircea. Tot spre acesta a încercat să-și orienteze norocul fiul lui Süleyman Çelebi²⁰, adăpostit până în acest moment la Constantinopol, dar a fost capturat în drum — în zona Dobrogei de sud —, predat lui Mehmed Çelebi ce l-a ținut sub supraveghere la Bursa.

Dacă opțiunea deschisă a lui Mircea rămîne totuși neclară²¹, atitudinea imediată a lui Mehmed este mai ușor de descifrat prin prisma dificultăților survenite în Asia Mică. Aici liderul Karaman-oğlu, Mehmed II Bey, care anterior extinsese teritoriile karamanide prin încorporarea emiratului Hamid și profitase de slăbiciunea sultanului mameluc Farac pentru a captura Tarsus, Kara-Hisar și Kütahia — după unele surse chiar Antalia — în 1413 a încercat să beneficieze de absența sultanului atacînd și jefuind teritoriile osmane și chiar capitale Bursa²². Trimiterea imediată a unor trupe puternice, ceea ce a restrîns posibilitățile europene de manevră ale lui Mehmed Çelebi, a determinat retragerea trupelor karamanide.

O reacție imediată pornită din inițiativa lui Mircea este greu de conceput în contextul situației internaționale din Europa de sud-est, centrală și bazinul oriental al Mediteranei. Deși interesele de perspectivă ale statelor creștine din aceste zone erau focalizate de beneficiile unei cruciade antiosmane, pozițiile practice erau dezarticulate de conflicte intercreștine și concepții diferite asupra iminenței otomane la linia Dunării, unde cel mai periclitat era voievodul Țării Românești, Mircea. Începînd cu 1413 acesta a încercat să suplinească lipsa unui sistem funcțional de alianțe intereuropene cu tentacule în lumea musulmană printr-o politică de neutralitate, probabil declarată, și prin utilizarea deghizată a unor mij-

loace diverse de destabilizare a reunificatului stat osman. Promovarea în zona europeană a претенdenților la tronul osman, susținerea șeihului reformator Bedr ed-Din a fost permanent dublată de Mircea cu inițiative de alianță și acțiune comună în lumea asiatică.

Nu a existat o reacție nici din partea occidentalilor, ceea ce a permis lui Mehmed Çelebi să aplice cu ușurință și rapiditate propriul său program²³. Ungaria și Polonia, sub pretextul cruciadei antiislamice, urmăreau modificări teritoriale ce afectau grav — în condițiile pericolului osman — nu numai inamicul oriental dar și politica promovată consecvent de Mircea: menținerea *statu-quo*-ului²⁴. Ungaria preconiza Țării Românești un rol de zonă tampon, paravan ce ar fi permis lui Sigismund de Luxemburg continuarea politicii sale zonale duble. Aceasta însă era lipsită de consecvență și urmări practice fiind intersectată de aspirații imperiale și de doi factori externi, stabili și divergenți: agresiunea osmană ce amenința proiectul ieșirii la Marea Neagră²⁵ și acțiunile venețiene de a elimina pe unguri de la Marea Adriatică²⁶. Conflictul ungaro-venețian a obstrucționat și diminuat în bună măsură eforturile declarate ale acestora pe frontul antiotoman. Veneția, ale cărei acțiuni erau în mod vizibil dominate de interese comerciale, a acționat mult mai activ în al 2-lea deceniu al secolului al XV-lea dar inefficient prin rezultatele obținute. Regresul venețian în Levant²⁷ prin dezvoltarea intereselor ei în „terra ferma” este legat și de ineficacitatea ei în relațiile cu otomanii — conduita Republicii față de Mehmed I este deosebit de elocventă sub acest aspect²⁸ — dar și în cele cu inamicul potențial al acestora, Bizanțul, perturbate de inițiativele Signoriei în zona moreotică. Bizanțul, un imperiu consumat, încerca limitarea puterii osmane numai prin alianțe matrimoniale, susținerea unor претенdenți și solii în vederea unei cruciade într-un occident deja dezbinat nu numai confesional dar și politic.

În condițiile imposibilității practice a unirii măcar momentane a statelor „din prima linie” sub flamura cruciată era deci necesară pentru Mircea o politică nu de forță — ar fi fost inefficientă — cit una de perspectivă suplă și maleabilă fundamentată în primul rînd pe energiile militare interne²⁹ și pe utilizarea evoluțiilor politico-militare nu numai din zona sud-estului european ci și din regiunile Asiei Mici. Sub acest aspect izvoarele osmane și occidentale permit conturarea cu claritate a politicii anatoliene promovate de Mircea cel Mare. Experiența dobîndită de Mircea și Veneția în acești ani a fost aplicată de occidentali cu consecvență abia în timpul lui Murad II (1421—1451) și Mehmed II Fatih (1451—1481) prin susținerea logistică a Karamaniei și a Persiei lui Uzun Hasan, inițiative ce au creat dificultăți osmanilor în concentrarea eforturilor în zonele europene. Putem afirma că știm mai bine coordonatele inițiale ale poziției voievodului Țării Românești în fața impacterului osman — chiar presupunînd că informația din Ducas referitoare la prezența unui sol muntean alături de alți trimiși balcanici³⁰ se referă la o perioadă ulterioară, știrea nefiind confirmată de un alt izvor — decît cele ale noului suveran osman față de Mircea cel Mare. Atitudinea de ansamblu a lui Mehmed I Çelebi a fost dictată de factori interni și externi care l-au împiedicat în primii ani ai domniei de la exprimarea fățișă a intenției sale de a se înstăpîni în centrele comerciale și militare de la Dunărea de jos și de a anihila în acest mod un flanc periculos înaintarea spre occident. Aplicarea în practică a fost amînată pînă la închea-

rea condițiilor prielnice — în Rumelia și Anatolia — ce ar fi permis concentrarea la linia fluviului și a aliaților săi orientali.

Nici pentru anul următor 1414 nu avem dovezi asupra unei agresiuni sultanale asupra Țării Românești. Acest an l-a ținut pe Mehmed I Çelebi ocupat în Asia Mică ³¹ profitând probabil de reluarea conflictului veneto-ungar ³² și de tensionarea relațiilor polono-ungare din cauza redeschiderii războiului cu cavalerii teutoni ³³. Sultanul osman a restaurat în primul rând fostul emirat Germiyan. Yakub Bey conducătorul din acest emirat în lupta dinastică se alăturase de partea fiului surorii sale, Mehmed Çelebi, fiind despuiat de principatul său în 1411 de inamicul principal al osmanilor emirul din Karaman. După aproape trei ani de exil la curtea sultanului în urma victoriei acestuia asupra Karamaniei emiratul i-a fost restituit domnind până la sfârșitul sultanului Mehmed I Çelebi sub protecție osmană fiind utilizat ca factor de presiune asupra Karamaniei. Învins, Mehmed II Bey, Karaman-oğlu, a fost nevoit să cedeze osmanilor orașele Bey-Şehri, Seydi-Şehri și Ak-Şehir³⁴. Egiptul mameluc interesat în această zonă nu a putut să beneficieze de dificultățile din această vreme ale karamanilor pentru a-și lărgi sfera dominației directe din Asia Mică datorită conflictului cu Ciprul³⁵ și Aragon³⁶. Ultima acțiune prin diplomație în Italia și Balcani împotriva turcilor și prin forța corsarilor catalani în Mediterana orientală perturbând comerțul venețian și maghrebian. În sudul Asiei Mici pe coasta mării, Cüneyd ultimul membru al dinastiei Aydîn-oğlu profitase de luptele dinastice pentru a recuceri vechiul său emirat fugind din sangeacul Olri unde fusese numit de Suleyman Çelebi. Alianța cu Karamania i-a fost însă fatală. Trupele conduse de Mehmed I Çelebi au ocupat cetățile Kyma, Kayacik și Nif și au asediat orașul Izmir care s-a predat după un asediu de zece zile. Sursele osmane menționează că Cüneyd obținând din nou iertare și-a păstrat teritoriul din jurul Izmirului renunțând la dreptul de a bate monedă și a pronunța *hutbe* în numele său în favoarea suveranului osman. Curînd însă, din motive pe care nu le cunoaștem, Cüneyd a fost transferat în sangeacul Nicopole ³⁷, zonă care va juca un rol activ în evenimentele din 1416, provincia Aydîn-ului fiind acordată lui Alexandru, fiul lui Şişman, care va fi ucis în 1416 în cursul revoltei conduse de Börüklüce Mustafa și Torlak Hu Kemal. De asemenea beii din Menteşe, Iliyas Bey, a recunoscut suzeranitatea lui Mehmed I Çelebi ³⁸.

În răsăritul Anatoliei Şah Ruh — care conservase în bună măsură imperiul fondat de Timur ³⁹ și dezvoltat așa numita „renaștere timuridă” — nu accepta veleitățile de dominație otomană în Anatolia orientală și nici pe cele ale liderului Kara-Koyunlu, Kara Yusuf, ce stăpînea Azerbaigeanul și Irakul arab iar înspre Asia Mică cuprinsese Mardin-ul în 1409 și Erzincan-ul în 1410. În aceste părți Kara Yusuf era concurat și de conducătorul Ak-Koyunlu, Kara Yülük Osman Bey care datorită inferiorității sale militare era utilizat de timurizi, mameluci și chiar osmani ca instrument împotriva lui Kara Yusuf. Tentativa lui Şah Ruh din 1414 de a-l elimina pe Kara Yusuf a eșuat, intervenția militară fiind limitată de luptele intestinale survenite în sânul timurizilor cît și de lipsa reacției osmanilor ce aveau propriile lor probleme în centrul Anatoliei.

La Dunăre Țara Românească pare a fi avut liniște din partea osmanilor. La această supoziție contribuie și prezența soliilor reciproce dintre Polonia și statul osman ce au parcurs teritoriul stăpînit de Mircea cel Mare, în anii 1414—1415 ⁴⁰. Polonia și Ungaria acceptau și preferau din

motive diferite poziții care nu îi implicau în conflicte deschise, directe cu otomanii care totuși continuaseră acțiunile terestre ofensive — însă local și sporadic — în vestul Peninsulei Balcanice în Bosnia dezbinată și în teritoriile venețiene în vreme ce, în sud, flota osmană își făcuse apariția în Mediterană⁴¹ dar nu și la Dunărea de jos⁴².

Liniștea dorită de Mehmed I Çelebi în Orient și agregarea emiratelor anatoliene ca premise necesare pentru trecerea la ofensivă în Europa de sud-est nu a fost posibilă nici în anul 1415. Contestarea a survenit în nordul Asiei Mici în zona Trebizondei din partea fratelui său Düzme Mustafa ce reșise să-și alieze pe conducătorii din Karaman-oğlu și Candar-oğlu. Criza anatoliană a necesitat angajarea și a trupelor regulate din Rumelia⁴³ ceea ce indică gravitatea situației din est și explică întrucâtva atacurile akinciilor direcționate spre vest. De data aceasta Mehmed I Çelebi a răspuns tentativelor de ingerință occidentală dar și pentru a avea mână liberă în Orient prin organizarea în tot cursul anului a unor ample incursiuni ale akinciilor în Bosnia și Albania, în regiunile sudice ale Ungariei — trupe care au ajuns pînă la Stiria — și chiar în teritoriile balcanice ale venețienilor care deja contactaseră noul pretendent. Flota osmană a deschis ostilitățile împotriva Veneției⁴⁴ — considerată în acest moment dușman al statului osman — în timp ce în Mediterana occidentală sub simbolul cruciadei flota portugheză captura importantul oraș Ceuta de pe coasta marocană profitînd de anarhia politică din zonă⁴⁵. Angrenarea unor mari forțe și lovirea concomitentă a celor trei „rebeli” orientali care nu reușiseră să-și coordoneze acțiunile cu aliații maritimi⁴⁶ creștini au asigurat succesul lui Mehmed I Çelebi. Rapiditatea victoriei sultanului osman se datorează și colaborării cu mamelucii care aliați cu Ramazan-oğlu au atacat dinspre Cilicia unde au capturat cetatea strategică Tarsus ce a fost încredințată spre guvernare lui Ahmed Şehabeddin, fiul conducătorului din Ramazan-oğlu⁴⁷. În fața celor doi periculoși inamici Karaman-oğlu Mehmed II Bey a preferat pe osmani. Emirul Karamanului împreună cu fiul său au fost luați prizonieri și eliberați sub condiția respectării stricte a păcii întărite prin jurămînt⁴⁸.

Pretendentul Düzme Mustafa părăsise în grabă Anatolia deplasîndu-se la sfatul lui Isfendiyar Bey în Țara Românească⁴⁹ considerată aproape unanim ca singurul factor ce ar fi putut decide în promovarea pe tron a pretendentului. Circumspectul Mehmed I Çelebi care reușise pînă în acest moment de a nu declanșa o reacție generală europeană — scopului principal și general al întregii sale domnii⁵⁰ — a revenit în Europa abia la sfîrșitul verii anului 1415⁵¹. Este greu de crezut că după lunga campanie anatoliană suveranul osman să fi dorit un conflict la Dunărea de jos. Aici Mircea cel Mare acceptase în înțelegere cu emirii anatolieni susținerea lui Düzme Mustafa. Dar probabil înfrîngerile aliaților orientali și akinurile îndreptate spre vest par să fi determinat modificarea intențiilor inițiale ale lui Mircea de a sprijini acum fățiș acțiunile preconizate de Düzme Mustafa căruia i se alăturase și fostul bey din Izmir, Cüneyd, propulsat ca vizir. Voievodul român observase probabil acțiunile declanșate de Mehmed I Çelebi atît asupra susținătorilor asiatici ai lui Düzme Mustafa cît și a potențialilor sprijinitori din Europa : Veneția și Bizanțul ce nu-și declaraseră încă deschis opțiunea⁵². De asemenea succesele otomanilor în Albania și Bosnia, înfrîngerile masive suferite de unguri și raidurile din zonele vestice ale Țării Românești par a fi contribuit în mod decisiv la o deplasare politică de moment a lui Mircea⁵³, atitudine care

a limitat represiunea osmană. Azilul politic oferit de Mircea prințului osman pare a fi luat sfârșit în ultima parte a anului 1415 în urma demonstrației de forță de la granița sud-vestică a Țării Românești. În 1415 Mehmed Çelebi nu a organizat o campanie sultanală la Dunărea de Jos ⁵⁴.

Anul de turură al domniei sultanului Mehmed I Çelebi este 1416. În Asia Mică și Rumelia se declanșează mișcări sociale și politice ce-i contestau calitatea de padișah al recentului stat osman reunificat; în sudul Anatoliei, Karamania în înțelegere cu Venetia organiza acțiuni prădalnice în teritoriile osmane; în nord emirul din Candar-oğlu deși nu acționa deschis contactase din nou pe Mircea înspre care l-a trimis pe șeihul Bedr ed-Din în aceleași scopuri ca și în 1415, de a provoca dificultăți sultanului osman; în răsărit conducătorul Kara-Koyunlu, Kara Yusuf, inițiase o mare coaliție antiosmană în care urmau să participe și beii din Karaman, Candar-oğlu, Izmir etc. alături de împărații creștini din Constantinopol și Trapezunt ⁵⁵. Inițiativa a rămas la nivelul proiectului datorită măsurilor diplomatice și militare adoptate de Mehmed I Çelebi. În sudul Asiei Mici represiunea otomană față de răscoala declanșată de Börüklüce Mustafa și Torlak Hu Kemal a fost rapidă și singeroasă fiind condusă de marele vizir Baiazid și viitorul sultan Murad. Prezența acestor trupe osmane la granița sa vestică și dificultățile interne din statul Kara-Koyunlu ⁵⁶ l-au determinat pe Mehmed II Bey Karaman-oğlu să plece din nou capul și să accepte trimiterea unui fiu ca ostatec la Poarta osmană. În răsărit acțiuni antiosmane nu a putut să organizeze împăratul din Trebizond, cumnatul lui Kara Yülük Osman Bey, conducătorul statului Ak-Koyunlu, datorită divergențelor ultimului cu inițiatorul alianței ⁵⁷ și a conflictelor survenite cu genovezii ce au necesitat trimiterea unei ambasade trapezuntine la Venetia ⁵⁸. Pericolul Kara-Koyunlu a fost dezamorsat în totalitate prin recunoașterea în 1416 de către Mehmed I Çelebi a suveranității lui Şah Ruh ⁵⁹ care era preocupat acum de extinderea dominației timuride spre sud de Khorasan ⁶⁰.

În Europa numai Venetia și Țara Românească au adoptat o poziție clară încercând fiecare din motive însă diferite să beneficieze de situația dificilă internațională a statului osman. Serbia și Ungaria ⁶¹ vizate de Bizanț la începutul anului într-o cooperare cruciată nu au declanșat operațiunile militare împotriva otomanilor. Imperiul bizantin după revenirea în martie 1416 a împăratului Manuil la Constantinopol s-a limitat numai la trimiterea de solii spre occident care nu determinau însă constituirea de ligi antiosmane. Venetia a lichidat la sfârșitul lunii mai 1416 flota osmană de la Gallipoli destinată pentru o intervenție combinată pe linia Dunării împotriva lui Düzme Mustafa și a Țării Românești. Nu știm de existența unei cooperări româno-venețiene, indiciile prezente în izvoare fiind sumare și neconcludente în acest sens. Însăși Venetia a încetat acțiunile militare împotriva lui Mehmed I Çelebi continuând politica ei tradițională de a obține avantaje comerciale din promisiunile tergiversate de sultan, în condițiile în care în Mediterana orientală corsari catalani și ciprioți provocau mari daune intereselor venețiene prin atacarea coastelor siriene și egiptene ⁶². Această atitudine a Venetiei a fost determinată și de schimbarea survenită în poziția Karamaniei față de sultanul osman cât și de propriile ei probleme apărute în Moreea și în relațiile cu Ungaria ⁶³.

Mircea a implicat Țara Românească într-o confruntare deschisă cu statul osman abia spre a doua jumătate a anului 1416 ⁶⁴. Ezitarea voie-

vodului român ⁶⁵ — care urmărea cu atenție evenimentele din sudul Asiei Mici : din Karamania și Aydin cit și cele din Mediterana orientală — atitudine ce poate fi motivată de neutralitatea Serbiei și absența lui Sigismund de Luxemburg, ce-și continua periplul său occidental, a luat sfârșit după înfrângerea deplină a flotei osmane (mai 1416) ⁶⁶ și sosirea — așteptată dacă nu chiar inițiată de Mircea a șeihului reformator Bedr ed-Din — după suprimarea partizanilor acestuia din Aydin — prin intermediul amintitului bey antolian din Candar-oğlu. Planurile dunărene ale lui Mehmed I Çelebi au fost deturnate radical de evenimentele maritime și apariția surprinzătoare a lui Bedr ed-Din la gurile fluviului ⁶⁷. Expediția gândită inițial spre Țara Românească a fost reorientată spre lichidarea celor două nuclee sud-dunărene ale contestatarilor padișahului ce reușiseră să antreneze diverse pături și categorii sociale nemulțumite de regimul aplicat de Mehmed I Çelebi. Acțiunile militare au durat pînă spre sfârșitul anului. Considerat mai periculos prin ideologia promovată Bedr ed-Din a fost spinzurat iar Düzme Mustafa care părăsise mai demult zona dunăreană ⁶⁸ — deplasindu-se în Tesalia — împreună cu fostul bey de Aydin Cüneyd au găsit un refugiu salvator sub protecția bizantină în orașul Salonic. Cei care au stat în umbra lor promovîndu-i și sprijinindu-i militar au fost „pedepsiți” în forme diferite în cursul acestui an sau a anului următor ⁶⁹. Țara Românească a suferit probabil acum sau în primele luni ale anului 1417 o agresiune sultanală iar al doilea, emirul din Candar-oğlu după pierderea aliatului său de la Dunăre, a fost nevoit să cedeze o mare parte din teritoriu în cursul verii — cînd sultanul Mehmed I Çelebi e menționat în Asia Mică — în urma unei noi expediții sultanale ⁷⁰.

În „amplasarea” expediției la care a participat personal sultanul în intervalul de la sfârșitul anului 1416 sau la începutul anului 1417 ne bazăm pe cîteva argumente noi pe care însă nu le considerăm decisive și irefutabile ci doar ca o completare la demonstrațiile probate de P. P. Pănaiteșcu și A. Decei.

Decelarea straturilor originale din cronicile osmane prin analiza comparativă a modelului (arhitipul de bază) primar și a surselor utilizate nu oferă soluții operaționale certe din punct de vedere cronologic pentru perioada lui Mehmed I Çelebi dar permite — prin coroborarea cu alte izvoare orientale și occidentale — conturarea în suficientă măsură a indicilor necesare pentru decompimarea celor două expediții sultanale. Prima, databilă cu maximă probabilitate în 1416/1417, iar a doua în 1419/1420 — campanii ale căror trasee, scopuri și urmări au fost *cu totul* deosebite.

Cu diferențe care nu interesează subiectul studiului de față în cronicile lui Asikpașazade ⁷¹, Oruç ⁷², Neşri ⁷³, cronicile anonime ⁷⁴ — nu mi-au fost accesibili Ruhi, Konevi și Idris Bitlisi — acțiunile militare purtate de Mehmed I Çelebi sînt prezentate în următoarea succesiune : acțiunile militare împotriva lui Musa Çelebi și lichidarea acestuia ; expediția în Karamania ⁷⁵ și înfrîngerea emirului Mehmed Bey ; *campania sultanală spre Țara Românească* ; expediția asupra emiratului Candar-oğlu și încorporarea la statul osman a unor teritorii aparținînd lui Isfendiyar Bey ; reprimarea răscoalei conduse de Börüklüce Mustafa și Torlak Hu Kemal intersectat cu episodul Bedr ed-Din. Această derulare este segmentată de o stereotipie generală acestor cronici : sosirea sultanului și plecarea în campanie din Bursa. Se poate constata că pana cronicarilor oficiali. —

amendată de partizanatul la antagonicele „grupuri de presiune” din preajma sultanului — a omis cu bună știință evenimente politico-militare importante din vremea lui Mehmed I Çelebi ca : lupta de la Gallipoli, episodul cu Düzme Mustafa etc., sau a comprimat campanii prin suprimarea aceluia al căror rezultat practic nu constituiau un prilej onorabil de menționare.

Probabil un proces similar s-a produs în legătură cu cele 2 campanii asupra Țării Românești. Primei campanii — un semieșec — i s-au transferat prin comprimare o parte a rezultatelor celei de a doua.

Toți cronicarii osmani menționați plasează acțiunea lui Mehmed I Çelebi după reprimarea Karamanului menționând participarea la expediție a trupelor din Karaman-oğlu și Isfendiyar-oğlu. Folosirea în cronici a termenilor generali Karaman-oğlu și Isfendiyar-oğlu — în majoritatea cazurilor fără indicarea numelui conducătorilor acestor emirate — nu a însemnat implicit participarea directă a acestora la campania dunăreană ci a fiilor aflați pe lângă Poarta osmană ca ostatici. Un fiu al lui Mehmed II Bey din Karaman greu de nominalizat și Kasim, fiul lui Isfendiyar-oğlu, se aflau de mai mulți ani — ultimul probabil din 1415 — în preajma sultanului Mehmed I Çelebi și vor participa la expediția împotriva Țării Românești. Dacă lipsa lui Germiyan-oğlu se datorează opțiunii acestuia de a sprijini pe fratele lui Mehmed I Çelebi, atitudine confirmată de cronicile osmane, absența lui Dulkadir-oğlu nu este legată de politica lui Mehmed I Çelebi ci de alte evenimente a căror evoluție nu a putut fi influențată de sultanul osman prezent în Europa în acel moment. Trecerea simultană dar nu definitivă a principatelor menționate ca participante sub protecția lui Mehmed I Çelebi s-a produs în cursul anilor 1415—1416. Participarea trupelor Karamaniei — în cazul în care am accepta că informația se referă la 1419 sau 1420 — nu s-ar fi putut realiza în 1419 deoarece în acest an fiul sultanului mameluc Muayyad cu ajutorul eficace al ramazanizilor a triumfat ușor asupra emiratului Dulkadir-oğlu și Karamanului avansind până în inima Asiei Mici. Cetatea Divriği a fost incredințată unui prefect mameluc iar Kayseri acordată liderului Dulkadir-oğlu Nasir ed-Din Mehmed ca urmare a acceptării imediate a suzeranității mamelucilor. După jefuirea Karamaniei conducătorul acesteia Mehmed II Bey a fost capturat și trimis prizonier la Cairo în timp ce fratele său Ali, mult mai docil, i-a luat locul. Pentru prima dată expansiunea mamelucă a provocat încordarea relațiilor între curtea din Cairo și cea din Bursa care anterior intraseră pe o linie pașnică. Această situație a constituit un motiv în plus pentru Mehmed I Çelebi ca la sfârșitul anului 1419 după lungi aminări să accepte pacea propusă cu insistență de Veneția.

Datarea 1416/1417 a expediției sultanale spre Țara Românească nu poate fi perturbată de informațiile oferite de Şükrullah ⁷⁶ și Ibn Hacer ⁷⁷ deoarece acestea se referă la campania sultanală din 1419/1420. Numai a doua este menționată și de calendarele astronomice (*takvimuri*)⁷⁸. Revenind la campania din 1416/1417 trebuie să menționăm că amplasarea ei în prima parte a intervalului nu este acoperită de izvoare occidentale ⁷⁹ ci numai de surse orientale. Cronicarul arab Makrizi (m. 1442) relatează în cadrul evenimentelor petrecute sub anul hegirei 819 — adică 1 martie 1416—17 februarie 1417 — că neacceptarea de Isfendiyar-oğlu a propunerii lui Mehmed Çelebi — acesta cerea ca o porțiune din patrimoniul lui Isfendiyar să-i fie acordată fiului acestuia Kasim, aflat de câțiva ani

pe lângă padişah a provocat reacția sultanului care a avansat în fruntea trupelor spre Kastamonu și a asediat Sinop-ul unde se retrăsese İsfendiyyar Bey. În această situație conducătorul Candar-oğlu s-a obligat să cetească *hutbe* și să bată monedă în numele sultanului osman ⁸⁰.

Dacă acțiunea asupra lui Mircea s-a produs după aducerea sub-ascultare, ce implica și acordarea de sprijin militar (*auxilium*), trupele din Karaman-oğlu și Candar-oğlu puteau participa numai după vara anului 1416. La o dată ulterioară primăverii anului 1417 trupele karamanene nu ar fi putut participa la o expediție atât de îndepărtată datorită evenimentelor din sud-estul Asiei Mici.

Din corespondența sultanului cu suveranii islamici se poate observa că începând cu anul 1417 Mehmed I Çelebi își arogă cu obstinație titlul de „gazi” — titulatură adoptată de suveranii islamici participanți la războiul sfânt (*cihad*). Dar pînă în 1416/1417 Mehmed nu a participat la nici un asemenea război împotriva vreunui stat european — lucru reproșat suveranului osman de liderul timurid Şah Ruh pe un ton ca de la suzeran la vasal ⁸¹. Tot în această perioadă Mehmed I Çelebi a inaugurat tradiția continuată de fiul său Murad de a oferi bani și daruri nevoiașilor de la Mekka și Medina.

Surprinzător pentru noi, dar lucru neremarcat de cronicarii osmanii e și de cercetătorii problemei este amintită lipsa a aliatului — înrudit cu Mehmed I Çelebi ⁸² — Nasir ed-Din Dulkadir-oğlu în rîndurile participanților la expediția împotriva lui Mircea. Acesta participase cu trupele sale și la campania victorioasă din Rumelia în vara anului 1413 împotriva lui Musa. Acum însă menționatul bey simțindu-se periclitat de expediția nordică organizată în 1417 de sultanul mameluc — limitată din motive interne ⁸³ în zona Alepului — cedase o parte din teritoriul său Egiptului mameluc salvînd astfel cea mai mare parte din posesiunile sale ⁸⁴. Acțiunea mamelucă nu ar fi avut succes în cazul în care Mehmed Çelebi s-ar fi aflat în Anatolia pe care o părăsise mai demult îndreptîndu-se spre Rumelia. Această lipsă de curtoazie explică probabil prezența unei ambasade osmane în 1417 la Cairo dar în mod cert motivează absența lui Dulkadir-oğlu ⁸⁵.

Data hegirei 820 care cuprinde aproape în întregime anul 1417 lipsește din cronicile osmane din veacul al XV-lea. Însă acestea conțin anul hegirei 819 care se întinde pînă la 17 februarie 1417. Probabil la sfîrșitul acestui an al hegirei 819 Mehmed Çelebi a început campania nefinalizată împotriva Țării Românești. Este greu de crezut totuși că în dificilul an 1416 Mehmed Çelebi și-ar fi dorit un nou front de luptă cu cel mai periculos adversar al său și al părintelui său.

După campania „declarată” asupra Țării Românești în cursul căreia sultanul personal *nu a pătruns în nordul Dunării*, Mehmed I Çelebi a revenit la Bursa unde prin intervenție diplomatică susținută de o campanie militară a limitat dimensiunile teritoriale ale principatului Candar-oğlu la triumghiul format de orașele cetăți Kastamonu, Küre și Sinop. Restul provinciei a fost anexat în parte statului osman — zona portului la Marea Neagră, Samsun — iar restul acordat ca feudă fidelului Kasim, fiul lui Candar-oğlu, participant la recent eșuata expediție asupra Țării Românești. Încercarea de a relua din miinile lui Kara Yusuf cetățile Koyluhisar și Sebîn Karahisar a eșuat deși conducătorul Kara-Koyunlu era ocupat pe alte fronturi ⁸⁷. Evoluțiile politico-militare din Orient, rapide și imprevizibile, au influențat decisiv politica de nonangajare.

militară practică de Mehmed I Çelebi în zona europeană — necesară pentru conservarea însăși a statului osman — în momentele de destabilizare a echilibrului între Asia Mică și sud-estul Europei, unde principalul câmp de luptă îl constituia linia strategică a Dunării. Aici Mircea a fost singura conștiință care a susținut activ și eroic stindardul frontului anti-otoman.

N O T E

¹ Pentru perioada anterioară vezi : M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations du prince de Valachie Mircea l'Ancien avec les émirs seldjoukides d'Anatolie et leur candidat Musa au trône ottoman*, în „Tarih Araştırmaları Dergisi”, 1968, Nr. 10 — 11, p. 113 — 125 ; N. Filipović, *Princ Musa i Sejh Bedreddin*, Sarajevo, 1971 (conținutul lucrării l-am consultat numai prin recenzia lui Dejan Bogdanović, în „Turcica”, t. IV, 1972, p. 171) ; Elizabeth A. Zachariadou, *Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles*, în „Der Islam”, vol. 60, 1982, Nr. 2, p. 268 — 296 ; Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien face à la politique imperiale de Bayezid I-er*, în „Revue Roumaine d'Histoire” (în continuare RRII), t. XXV, 1986, Nr. 1 — 2, p. 3 — 21 ; Șerban Papacostea, *La Valachie et la crise de structure de l'Empire ottoman (1402 — 1413)*, în „RRH”, T. XXV, 1986, Nr. 1 — 2, p. 23 — 33 ; Nu știm dacă a fost publicată comunicarea prezentată la al III-lea Congres Internațional de studii sud-est europene, București, 4 — 10 septembrie, 1974, de M. M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Aspecte ale politicii Veneției în Peninsula Balcanică în epoca reunificării Imperiului otoman (1413 — 1421)*.

² P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 318 și urm. ; N. Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, Edit. Militară, București, 1981, p. 156 și urm.

³ Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I., „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, Edit. Academici, București, 1970, p. 48 — 59 ; Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, Edit. Științifică, București, 1973.

⁴ N. Iorga, *Geschichte des Osmanische Reiches*, vol. I, Gotha, 1908, p. 361 și urm. ; Mustafa A. Mehmed, *Istoria turcilor*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 125 și urm. ; A. Decei, *Istoria Imperiului otoman pînă la 1656*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 77 și urm.

⁵ I. Minea, *Principatele Române și politica orientală a regelui Sigismund. Note istorice*, București, 1919, p. 135 și urm. ; V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrîn*, Gherla, 1924, p. 39 și urm. ; F. Babinger, *Beginn der Türkensteuer in den Donaufürstentümern (1394 bis 1455)*, în „Sudost Forschungen”, vol. VIII, 1943, p. 1 — 35 ; P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în ecoul al XV-lea și problema Chiliei*, în „Romanoslavica”, vol. III, 1958, p. 95 — 115 ; Șerban Papacostea, Florin Constantin, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Sudii. Revista de Istorie”, t. 17, 1964, nr. 5, p. 1129 — 1140 ; Șerban Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismund de Luxembourg*, în „RRH”, t. XV, 1976, nr. 3, p. 421 — 436 ; idem, *Din nou cu privire la politica orientală a lui Sigismund de Luxembourg (1412)*, în vol. omagial Ștefan Mețes la 85 de ani, Cluj-Napoca, 1977, p. 243 — 246 ; idem, *Relațiile internaționale în răsăritul și sud-estul Europei în secolele XIV—XV*, în „Revista de Istorie”, t. 34, 1981, nr. 5, p. 899 — 918 ; Virgil Ciociltan, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, în „Revista de Istorie”, t. 34, 1981, nr. 11, p. 2091 — 2097 ; idem, *Competiția pentru controlul Dunării Inferioare 1412 — 1420*, în „Revista de Istorie”, t. 35, 1982, nr. 10, p. 1090 — 1100 și nr. 11, p. 1191 — 1203 ; idem, *Politica osmană față de gurile Dunării în secolul al XV-lea*, în „Revista de Istorie”, t. 38, 1985, nr. 11, p. 1058 — 1074 ; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV—XVI*, Edit. Academici, București, 1985, p. 15 și urm. ; Ștefan Andreescu, *Une ville disputée : Kilia pendant la première moitié du XVe siècle*, în „RRII”, t. XXIV, 1985, nr. 3, p. 217—230.

⁶ M. Guboglu, *Le Tribut payé par les Principautés Roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle*, în „Revue des Études Islamiques”, 1969, nr. 1, p. 49 — 80 ; Barbu T. Cămpina, *Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane (1335—1415)*, în *Scrieri istorice* ed. D. Mioc, E. Stănescu, vol. I, Edit. Academici, București, 1973, p. 137 — 361 ; Ion Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays roumaines*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, t. X, 1972, nr. 1, p. 65—81 și t. XI, 1973, nr. 1, p. 81 — 95 ; Anca Ghiță, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, vol. îngrijit de E. Stănescu, Edit. Academici, București, 1974, p. 43 — 126 ; A. Decei, *Două documente turcești privilegiate la expedițiile sultanilor Baiazid I și Murad al II-lea în țările române*, în „RRH”, t. XIII, 1974, nr. 3, p. 395 — 314 ; N. Grigoraș, *Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman pînă la demnitatea lui Ștefan cel Mare*, în „Revista de Istorie”, t. 28,

1975, nr. 1, p. 33 — 50 ; Viorica Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419 — 1420*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, vol. XIX, 1976, p. 55 — 79 ; Constantin C. Giurescu, *Despre caracterul relațiilor dintre români și turci*, în *Probleme controversate în istoriografia română*, Edit. Albatros, 1977, p. 87 — 122 ; Ștefan Ștefănescu, *Considerații cu privire la natura relațiilor româno-turce și impactul lor asupra dezvoltării istorice a celor două popoare* în „Memoriile Secției de Științe Istorice”, Seria IV, tom. II, Edit. Academiei, 1977 (extras), p. 113 — 119 și în „Analele Universității București”, Istorie, an XXVII, 1978, p. 9—16 (în lb. franceză) ; Radu Șt. Ciobanu, *Lupta domnilor Țării Românești — de la Mihail pînă la Vlad Țepeș — pentru apărarea unității cu Dobrogea (1418 — 1462)*, în „Muzeul Național”, IV, București, 1978, (extras), p. 81 — 91 ; I. Hațegan, *Banatul și începuturile luptei antiotomane (1389 — 1426)*. *Rotul lui Filipou Scolari*, în „Revista de Istorie”, t. 31, 1978, nr. 6, p. 1025 — 1039 ; Șerban Papacostea, *Tratatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV—XVI : ficțiune politică și realitate istorică în Stat, Societate, Națiune. Interpretări istorice*, vol. coord. de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 93 — 106 ; Mihai Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane — „Capitulațiile”*, în „Anale de Istorie”, an XXVIII, 1982, nr. 6, p. 34 — 64 ; idem, „Capitulațiile” în istoria relațiilor româno-otomane în evul mediu, în *Din cronică relațiilor poporului român cu popoarele vecine*, coord. de I. Popescu-Pufuri, I. Calafeteanu, Edit. militară, București, 1984, p. 66 — 118 ; idem *Statutul politico-juridic al țărilor române în evul mediu*, în vol. *Omagiul Secrerarului General al Partidului Comunist Român, Președintele Republicii Socialiste România Nicolae Ceaușescu, Strălucit preșuitor și cititor de istorie*, Universitatea din București, 1983, p. 105 — 127 ; idem, *Le Statut de Pays Roumains envers la Porte Ottomane aux XVIe — XVIIIe siècles* în „RRH”, t. XXIV, 1985, nr. 1 — 2, p. 29 — 50 ; idem, *Cu privire la statutul de Ahd al țărilor române față de Poartă. Considerații pe marginea unor izvoare otomane*, în „Revista de Istorie”, t. 39, 1986, nr. 6, p. 510 — 525. În dezvoltarea cercetării trecutului comun româno-turc din această epocă un rol important revine editorilor cunoscutelor *Cronici turcești privind țăările române. Extrase* (vol. I. Edit. Academiei, București, 1966 și vol. II, Edit. Academiei, București, 1974), Mustafa A. Mehmed și Mihail Guboğlu, ultimul autor și al masivului volum de *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263 — 1683*, București, 1978 (pe foaia de titlu 1977).

⁷ Amintim aici doar consecvența lui Tudor Mateescu — în datarea în 1417 a introducerii dominației otomane în Dobrogea : *Mișcări sociale în Dobrogea la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Historica, fasc. 2, 1970 (extras), p. 9 ; idem, *Les diocèses orthodoxes de la Dobroudja sous la dominations ottomane*, în „Balkan Studies”, 1972, Nr. 2, p. 279 ; idem, *Cultura viței de vie în Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Terra Nostra”, 1973, III, p. 264 ; idem, *Ciflicurile din Dobrogea în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea* în „Peuce”, IV, Tulcea, 1973 — 1975, p. 249 ; idem, *Cresterea cailor în Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Peuce”, VI, Tulcea, 1977, p. 287 ; idem, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, D.G.A.S., București, 1979, p. 16 și nota 41 ; idem, *Bilciurile din Dobrogea înainte de 1877*, în „Revista de Istorie”, t. 38, 1985, nr. 7, p. 659.

⁸ Pentru suprimarea lui Bedr ed-Din, Mehmed I Çelebi a obținut cu greutate *fetva-ua* (sentința) necesară. Mai tirziu, într-un moment de dificultate pentru statul osman, în 1444, Murad II (1421 — 1451) amenințat la Dunărea de Jos de Iancu de Hunedoara, a obținut legalizarea campaniei împotriva Karamanului de la *ulemalce* din Egipt și prin acordul lui Şah Ruh, H. Inalcik, *The Emergence of the Ottomans in The Cambridge History of Islam*, vol. IA, *The Central Islamic Lands from pre-Islamic Times to the First World War*, ed. P. M. Holt, Ann. K. S. Lambton, B. Lewis, Cambridge Univ. Press, 1977, p. 290. Studiul unor asemenea fetevale, a modului și a momentului în care au fost emise pot corija imaginile renascentiste ale puterii absolutiste a suveranilor osmani.

⁹ Roderic H. Davidson, *Turkey*, 1968, p. 26.

¹⁰ Oskan Izgi, *Central Asia after the Mongol Invasion : Islam and Sedentary life a consequence* în „Haettepe Bulletin, Social Sciences and Humanities”, 1973, Nr. 1, p. 43—56 ; Pentru situația din Rumelia vezi I. H. Uzunçarsili, *Osmanli tarihinin ilk devirlerine üid bazı yanlışlıkların tashihi* (Cercetarea unor erori referitoare la începutul istoriei osmane), în „Belleten”, t. XXI, 1957, Nr. 81, p. 81 — 85.

¹¹ Paul Wittek, *De la défaite d'Ankara a la prise de Constantinople (un demi-siècle d'histoire ottomane)*, în „Revue des Études Islamiques”, Paris, 1938, nr. 1 (extras), p. 25 — 27.

¹² Poziția adoptată de conducătorul din Germiyan a rezultat probabil în urma acțiunii lui Mehmed Çelebi care a incorporat statului osman cetățile strategice dintre Karamania și Germiyan (în 1414 sau 1415). Deteriorarea relațiilor cu statul osman explică absența acestui principe anolian din campania împotriva Țării Românești. Gestul lui Mehmed I Çelebi indică neîncrederea sa în acest emir — a căruia soră, Devlet Hatun, se măritase cu Baiazid — care în cursul luptei de la Ankara îl trădase pe sultanul osman indicîndu-i locul de prezență lui Timur, M. Çetin Varlik, *Germiyan-oğulları tarihi (1300 — 1429)* (Istoria Germiyan-oğullarilor 1300 — 1429), Ankara, 1974.

¹³ Vladimir Minorsky, *La Perse au XVe siècle entre la Turquie et Venise*, în *The Turks, Iran and the Caucasus in the Middle Ages*, V. R., London, 1978, art. XII, p. 2.

¹⁴ Contactele dintre cei doi dalează de la mijlocul primului deceniu al secolului al XV-lea, când interese comune vizau subminarea dominației lui Süleyman Çelebi (1402 – 1411) în Rumelia. Știrea nu este cuprinsă la Şükrullah și nici la Enveri — dar apare la Oruç, Neşri (cu cele mai multe detalii, preluate aproape *ad literam* de cronicarii din sec. al XVI-lea) etc. Mehmed I Çelebi pentru a limita ofensiva lui Süleyman Çelebi ce trecuse cu trupe din Rumelia în Anatolia și capturase Bursa prin intermediul lui İsfendiyar Bey din Candar-oğlu (principatuș din Kastamonu) l-a trimis pe Musa la voievodul Mircea pentru a deschide la Dunăre un front în spatele inamicului. Yaşar Yücel, *XIII—XV. Yüzyıllar kuzey-bati Anadolu tarihi. Çoban-ogullari, Candar-ogullari beylikleri* (Istoria Anatóliei nord-vestice în secolele XIII—XV. Beylicurile Çoban-ogullari și Candar-ogullari), Ankara, 1980, p. 91 indică anul 1409. De fapt după cum a arătat îndreptățit M. Guboglu (recenzie la această lucrare în „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, t. XXII, 1985, II, p. 46) data corectă este 1406.

¹⁵ P. Năsturel, *A propos d'un document de Kastamoniton et d'une lettre patriarcale inconnue de 1411*, în „Revue des études Byzantines”, t. 40, 1982, p. 211 — 214.

¹⁶ M. A. Mustafa, *Istoria turcilor*, p. 144 consideră că după 1411 a încetat ajutorul lui Mircea afectat probabil de politica socială și ideologică promovată în sudul Dunării; V. Ciociltan, *Competiția . . .*, II, p. 1194 afirmă că în conflictul dintre Musa și Mehmed, Mircea a stat *probabil* în expectativă și că după victoria lui Musa asupra lui Süleyman (1411) relațiile voievodului muntean cu primul s-au răcit. Însă N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 156 subliniază că în vara lui 1413 atenția lui Mircea era orientată spre sudul Dunării unde „dispăruse protejatul său”. Suspectă răminetotuși încercarea lui Musa de a-și afla salvarea în nord, spre Dunăre, I. Minea, *op. cit.*, p. 135.

¹⁷ Afirmația lui I. Chalcocondil, *Expuneri Istorice*, ed. V. Grecu, Edit. Academiei R.P.R., 1958, p. 120 despre o armată trimisă la începutul domniei lui Mehmed I Çelebi „asupra țării Daciei” nu este acoperită de alte izvoare. Vezi A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 77; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, *Cliitorii*, București, 1937, p. 335, afirmă nefondat că după căderea lui Musa cetățile de peste Dunăre au fost preluate de turci sau părăsite de Mircea.

¹⁸ V. Ciociltan, *lucr. cit.*, p. 1095 și nota 13 consideră ratificarea privilegiului comercial din 6 august 1413, după ezitări ale lui Mircea, ca „semnul alinierii sale în frontul anti-osman”. Prezența unor soli al lui Mircea în tabăra lui Mehmed I Çelebi în clipa triumfului — afirmată de P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 341 — trebuie considerată ca nereală.

¹⁹ În centrul Anatóliei, Yakub Bey, fiul lui Firuz Bey — partizanul lui Süleyman Çelebi — care în momentul revenirii sultanului în Rumelia, împotriva lui Musa, fusese însărcinat cu protejarea posesiunilor sale anatóliene, nu a luat parte la campania împotriva lui Cüneyd Bey, și ulterior, după ce în 1411 Mehmed Çelebi a capturat Ankara, l-a trimis în închisoarea din Tokat. Din acest motiv în vremea lui Mehmed I Çelebi familia Firuz Bey după o lungă perioadă de control în Anatolia și-a pierdut influența, H. Inalcik, *Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time*. în „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlands” vol. 69, 1977, (extras), p. 56—57; Pentru situația din Rumelia vezi Irène Beldiceanu-Steinherr, *Le timar, soutien ou limitation du pouvoir*, în *Per Federico Chabod (1901—1960), Atti del seminario internazionale* a cura di S. Bertelli, vol. I, *Lo Stato e il Potere nel Rinascimento* („Annali della Facoltà di Scienze Politiche”), 1980—1981, Nr. 17, p. 120—121.

²⁰ V. Boškov, *Ein Nišan des Prinzen Orhan aus dem Jahre 1412 im Athoskloster Sankt Paulus*, în „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlands”, vol. 71, 1979, p. 127—152.

²¹ Este greu de reconstituit azi modul în care experimentatul voievod muntean — care a avut contacte cu 5 sultani — a analizat consecințele imediate și de perspectivă în cazul alinierii militare a țării sale la una din taberele celor 2 prinți osmani în contextul pericoulului manifest reprezentat de un imperiu unificat și când vecinii săi nordici și occidentali nu erau încă practic funcționali într-o acțiune deschisă — nu numai declarată — antiosmană.

²² M. Guboglu, *Turcii. Imperiul otoman până la începutul secolului al XVI-lea*, în *Istoria evului mediu* (curs universitar), vol. II, partea 2, București, 1975, p. 143 plasează atacul lui Karamanoğlu Mehmed II la finele anului 1413.

²³ Rapiditatea cu care Mehmed I Çelebi a ocupat în iunie 1413 Gallipoli — centrul marinei osmane —, a lichidat adversarii săi politici și militari și „liniștea” de care a beneficiat în introducerea dominației sale în Rumelia „ante hac per Mussiam occupatas inhumaniterque oppressas”, sînt subliniate chiar de izvoare occidentale, N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècles*, I, Paris, 1899, p. 218; J. Gelcich, L. Thaflóczy, *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*, Budapesta, 1887, doc. 149, p. 225—226.

²⁴ N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, ed. R. Constantinescu, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1985, p. 194 sublinia cu multă justete că „politica lui Mircea nu a fost decît de apărare”. www.dacoromanica.ro

²⁵ G. I. Brătianu, *Notes sur les génois en Moldavie au XVe siècle*, în „Revista Istorică Română”, vol. III, București, 1933, fasc. 2–3 (extras), p. 1–9. Proiectul fraților Johann și Konrad Fischer, inițiat de Sigismund de Luxemburg în ianuarie 1418, deci după campania lui Mehmed I Çelebi, urmărea stabilirea unui trafic regulat pe valea Dunării cu Chilia, Pera și Caffa, F. Constantiniu, Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 1136–1138.

²⁶ A. Ducellier, *Deux projets vénitiens d'assassinat du roi Zsigmont (1415–1419)*, în *Mélange offerts a Aurelien Sauvageot pour son soixante quinzième anniversaire*, Budapesta, 1972, p. 61–66.

²⁷ Bernard Doumerc, *La crise structurelle de la marine vénétienne au XVe siècle: le probleme du retard des mude*, în „Annales Economies Sociétés Civilization”, an 40, 1985, nr. 3, p. 605–623.

²⁸ Veneția a încercat să beneficieze de evenimentele din vara 1413 numai pentru obținerea de profituri imediate: reducerea „tributului pentru Albania” — vezi F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, vol. II, 1400–1430, Paris, 1959, doc. 1496 (din 24 iulie 1413), p. 115–116 — conștientă de supremația ei navală ce-i asigura controlul comercial și militar al Dardanelor, vezi N. Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 220–221, 241. La începutul anului Musa oferise ajutor Veneției împotriva lui Sigismund, I. Minea, *op. cit.*, p. 134.

²⁹ Rezistența activă și eroică imbinată cu diplomația păcii și înțelegerii au asigurat țărilor române continuitatea statală și un statut unic în Balcani — vezi Ștefan Ștefăneșcu, *Statalitatea — factor de progres în istoria României*, în „Arhivele Olteniei” (serie nouă), 1983, nr. 2, p. 82–92.

³⁰ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341–1462)*, ed. V. Grecu, Edit. Academiei R.P.R., 1958, p. 132.

³¹ Pentru prezența lui Mehmed I Çelebi în cursul anului 1414 în Anatolia vezi J. Gelcich, L. Tallóczy, *Diplomatarium*, doc. 161. p. 242–243; doc. 163, p. 245.

³² S. Romanin, *Studia documentata di Venezia*, t. IX, Venezia, 1913, p. 75–76.

³³ C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 — ianuarie 1432)*, Edit. Junimea, Iași, 1984, p. 252. Autorul însă plasează atacul lui Mehmed I Çelebi în 1416 (*ibidem*, p. 253, și 257, nota 75).

³⁴ A. Decei, *op. cit.*, p. 77–78. Aceste cetăți strategice de la granița dintre Karamania și principatul Germiyan au fost reocupate la scurt timp după retragerea trupelor otomane, ceea ce va necesita o nouă campanie în cursul anului următor, Faruk Sümer, art. *Karaman-oghullari* în E.I., ed. 2, vol. IV, 1976, p. 648.

³⁵ Pacea între Cipru și Egiptul mameluc se încheie la sfârșitul lui octombrie 1414, Leontios Makhairas, *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled „Chronicle”*, ed. R. M. Dawkins, vol. I, Oxford, 1932, p. 623 și 629.

³⁶ Concurat de Veneția în Mediterana orientală Aragonul după asigurarea dominației sale în Sicilia și Sardinia și-a dezvoltat începând cu 1413 comerțul pe coasta marocană, Anna Unali, *Traffici commerciali tra l'Aragona e Fez all'epoca di Ferdinando I*, în „Nuova Rivista Storica”, an LXVI, 1982, fasc. 1, p. 133–141; Pentru conflictul aragono-mameluc, A. Darrağ, *L'Égypte sous le régime de Barsbay 825–841/1422–1433*, Damas, 1961, p. 332 iar pentru relațiile aragono-bizantine, Ctin. Marinescu, *Manuel II-Paléologue et les rois d'Aragon*, în „Bulletin de la Séction Historique de l'Académie Roumaine”, 1924, 11, p. 192–206.

³⁷ Majoritatea istoricilor — după informațiile preluate din Ducas — care nu indică anii ci anotimpurile — plasează transferul lui Cüneyd în Europa în 1415, H. Akin, *Aydın oğullari tarihi hakkinda bir araştırmı* (Un studiu privind istoria Aydın-oghullarilor), ed. II, Ankara, 1968, p. 80; A. Decei, *op. cit.*, p. 78 — consideră că Cüneyd a fost numit muhafız la Nicopolé în 1416.

³⁸ Paul Wittek, *Menteşe beyliđi. 13–15. inci asirda garbı küçük Asya tarihine ait tetkik* (Beylicul Menteşe. Studiu privind istoria occidentală a Asiei Mici în secolele 13–15), Ankara, 1944, p. 96 indică ca dată a supunerii emiratului Menteşe anul 1415 în legătură cu acțiunea lui Mehmed Çelebi împotriva lui Cüneyd, care de fapt a avut loc în 1414. Vezi argumentele în acest sens la Zachariadou A. Elisabeth, *Trade and crusade. Venetian Crete and the Emirat Menteshes and Aydın (1300–1500)*, Veneția, 1983, p. 88.

³⁹ R. Grousset, *Histoire de l'Asie*, Paris, 1966, p. 86.

⁴⁰ J. Reycheman, *Historia Turcji*, Wrocław-Warszawa, Kraków-Gdansk, 1973, p. 51, afirmă pe baza informației din Dlugosz că dinastia Jagellonilor a trimis în 1414 o primă ambasadă la curtea din Bursa la Mehmed I Çelebi deoarece „cercurile conducătoare polone nu mai puteau rămâne mult timp indiferente față de acești noi cuceritori asiatici”; Z. Abrahamowicz, *Neuere und neueste polnische Literatur über den Krieg und Frieden Polens mit den Türken und Tataren von 13. bis zum 18. Jahrhundert*, în *Die Türkenkriege in der historischen Forschung* (In memoriam Richard F. Kreutel, 1916–1918), Wien, 1983, p. 54 consideră că relațiile oficiale ale Poloniei cu osmanii au început cu misiunea lui Skarbek de Gora și a interpretului său George Armeanul la curtea sultanului Mehmed I Çelebi în Adrianopol în 1414 și că solul

a intervenit în favoarea Ungariei amenințate. După N. Constantinescu *op. cit.*, p. 157 în 1414 o inițiativă de pace pornise de la Mehmed I și aceasta îl viza pe regele polon Vladislav Jagello. De asemenea se afirmă că o intervenție militară a lui Mehmed era să se producă chiar în anul 1414 când s-a ordonat o mare expediție de jaf împotriva Țării Românești. Oastea lui Mehmed a ajuns în fața Giurgiului probabil fără să se treacă fluviul căci s-a convenit la o împăcare între sultan și voievod și că de fapt în derularea normală a evenimentelor intervenise amintita inițiativă de pace. Prezența solului polon înrudit cu Jagello, aflat tot în 1414 la curtea lui Mircea constituie „încă o dovadă că și regele polon îl va fi silit pe Mircea să fie conciliant și să accepte pacea propusă de sultan (*ibidem*). Într-un astfel de scenariu nu are nici un fundament. Inițiativa nu i-a aparținut lui Mehmed I Çelebi, care nici nu a întreprins vreo expediție și nici nu a propus vreo pace lui Mircea. Pentru descifrarea tainei misiunii solului polon la curtea voievodului român vezi C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 252; pentru scopurile soliei polone în imperiul otoman vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 330; deplasarea soliei la întoarcere prin țările române exprima natura deschisă a relațiilor româno-osmane; N. Grigoraș, *Relațiile Moldovei...*, p. 36, afirmă că spre sfârșitul anului 1414 cu avizul lui Mircea și al lui Alexandru cel Bun soli turci au sosit în Polonia trecind prin Țara Românească și Moldova, propunând regelui polon încheierea unei păci și chiar o alianță, idem, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului pînă la Ștefan cel Mare*, Edit. Junimea, Iași, 1978, p. 100; F. Babinger, *Beginn der Türkensteuer...*, p. 19—20, înaintea apariției monografiei lui P. P. Panaitescu, considerase ca dată a începutului plătirii „haraciului” de Mircea 1414 sau 1415; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 182 consideră că în 1414 Mehmed a întreprins un atac contra lui Mircea deoarece acesta îl ajutase în lupta pentru tron pe rivalul său Musa (campania din 1416/1417 nu e menționată).

⁴¹ F. Thiriet, *Régestes*, vol. II, doc. 1547, p. 128 (20 august 1414); doc. 1555, p. 129—130 (11 octombrie 1414). Veneția eșuând în obținerea unei păci favorabile cu Mehmed I Çelebi (ambasada lui F. Foscarini în iulie) prin care să fie eliminate atacurile pirateresti ale emirilor din Palatia și Altoluğo (*ibidem*, vol. II, doc. 1538, p. 125—126) și-a orientat atenția spre insula Cipru și Egiptul mameluc.

⁴² Beneficiind de rezultatele obținute de V. Ciociltan printr-o analiză amănunțită și perspicace a situației sud-est europene în cursul anilor 1415 și 1416 ne limităm a sublinia că autorul nu menționează vreun atac osman asupra Țării Românești în această vreme: *Competiția...* II, p. 1191—1196.

⁴³ J. Gelcich, L. Thallóczy, *Diplomatarium*, doc. 167, p. 249—250. Mehmed a fost nevoit să-l cheme din Bosnia pe Kőr Şah Melek intrerupând momentan intervențiile în Bosnia și Albania reluate însă în a doua jumătate a anului cu mai mare amplitudine prin infiltrări la mare distanță în culoarul dintre Bosnia și Ungaria, I. Hațegan, *O controversă istorică legată de incursiunea otomană în Banat în anul 1415*, în „Acta Musei Napocensis”, t. XVII, 1980, p. 531—536.

⁴⁴ Pentru acțiuni navale ale turcilor împotriva venețienilor determinate de sprijinul acordat de Republică lui Düzme Mustafa vezi N. Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 241, 245; C. Manfroni, *La crisi della marina militare di Venezia dopo la guerra di Chioggia* în „Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere et Arti”, T. LXIX, partea a II-a, Venezia, 1910 (extras) p. 999.

⁴⁵ Cheltuielile de echipare a flotei fuseseră suportate în parte și de papă, N. Iorga, *Un prinț portughez cruciat în Țara Românească a secolului al XV-lea*, în „An. Ac. Române”, MSI, Seria III, T. V, Mem. 8, 1925 (extras), p. 5, consideră cucerirea Ceutei ca un act de cruciadă; Coissac de Chavrebière, *Historire du Maroc*, Paris, 1931, p. 249.

⁴⁶ Încercarea de a organiza în vară o ligă maritimă defensivă cu participarea navelor din Veneția, insulele Rodos, Chios, Mitilene și Andros a eșuat. La alianța care-și limita acțiunile numai în M. Egee (*extra strictum*) trebuia să contribuie și Constantinopolul, F. Thiriet, *Régestes*, II, doc. 1589, p. 173—138; William Miller, *The Gattilusi of Lesbos (1355—1462)* în „Byzantinische Zeitschrift”, t. XXX, 1913, p. 406—407.

⁴⁷ I. H. Uzunçarşılıoğlu, *Anadolu Beylikleri ve Akkoynlu-Karakoyunlu Devletleri* (Beylicurile anatoliene și statele Ak-Koyunlu și Kara-Koyunlu), Ankara, 1937, p. 46—47. După moartea în 1416 a conducătorului din Ramazan-oğlu, Ahmed Şehabeddin, au loc lupte interne pentru supremație de care a încercat să profite în 1418 și 1419 Karaman-oğlu pentru a recapătura cetatea Tarsus.

⁴⁸ Nu știm precis cînd s-a terminat campania lui Mehmed Çelebi împotriva Karamanului. Știrile sosite în iulie la Veneția și Ragusa despre „soldan a facto tringua con Caramania per septe anni” pe baza cărora V. Ciociltan, *op. cit.*, p. 1195 și nota 59, consideră că principala încheiere a încheiat armistițiul cu Mehmed I Çelebi în iunie sau iulie 1415, se referă probabil la sultanul mameluc Muayyad și nu la sultanul osman, rareori desemnat cu acest titlu în izvoarele occidentale.

⁴⁹ Documentul publicat în *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I, (1247—1500), Edit. Academiei, București, 1966, doc. 38, p. 80—81 îl menționează pe Mus-

tafa Çelebi ca prezent în Țara Românească înainte de 10 iunie 1415; R. Grousset, *L'Empire du Levant. Histoire de la question d'Orient*, Payot, Paris, 1946, plasează acțiunea lui Düzme Mustafa și a lui Cüncüyd sprijiniți de Mircea în 1419!

⁵⁰ Norman Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1980, p. 22.

⁵¹ Raguză l-a informat pe Sigismund despre sosirea sultanului Mehmed I Çelebi la Adrianopol unde concentra trupe la sfârșitul lunii august 1415, J. Gelcich, L. Thallóczy, *Diplomatarium*, doc. 168, p. 252 (scrisoare cu data 1 octombrie 1415). Misiva informa și despre o eventuală deplasare a trupelor spre părțile Raguzei. Într-adevăr trupele au fost orientate spre nord-vest în Bosnia și nu spre Țara Românească unde ar fi fost în mod normal direcționate în cazul deschiderii unui conflict cu Mircea (*ibidem*, doc. 170, p. 252—257).

⁵² Veneția interesată în menținerea drumului maritim comercial din Levant a purtat în continuare tratative cu Mehmed chiar după acțiunile prădalnice ale flotei osmane conduse de Çali Bey dar și-a intensificat eforturile diplomatice în direcția Egiptului mameluc în fața tergiversărilor permanente ale sultanului osman. La 17 septembrie 1415 Veneția obține un nou tratat cu Egiptul, Francesco Gabrieli, *Venezia i mamelucchi*, în *Venezia e l'Oriente fra tardo Medioevo e Rinascimento*, a cura di Agostino Pertusi, Veneția, 1966, p. 425. Comerțul catalan suferă pierderi mari pe piața mamelucă prin eliminarea din Damasc și Alexandria, A. Darrag, *op. cit.*, p. 334. Catalanii au încercat limitarea pierderilor prin replierea pe coasta marocană și insula Cipru, Mas Latrie, *Histoire de l'île de Chypre sous la règne des princes de la Maison de Lusignan*, vol. III, Paris, 1855, p. 800—802. Bizanțul nu a putut oferi un răspuns clar emisarilor lui Mustafa Çelebi deoarece împăratul părăsise capitala iar fiul lui Manuel va suporta în vară un asediu demonstrativ din partea lui Mehmed I Çelebi.

⁵³ Nici un document din a doua jumătate a anului 1415 nu atestă prezența lui Düzme Mustafa în Țara Românească sau o colaborare cu Mircea împotriva lui Mehmed I Çelebi. Atitudinea lui Mircea nu poate fi apreciată numai prin amintita scrisoare raguzană din 18 august 1415 în care se menționează că fratele sultanului ce sălășuia în Valahia „a ieșit de acolo și a fost atacat în regiunea Bulgariei”, scrisoare ce indică existența unor trupe osmane fidele lui Mehmed I Çelebi aflat în acel moment în Asia Mică. Participarea românilor nu este menționată. Documentul citat de A. Ghiață, *op. cit.*, p. 84 publicat în *Hurmuzaki*, 1—2, p. 498—499 nu indică participarea lui Mircea la acțiunile militare declanșate tardiv de Sigismund de Luxemburg.

⁵⁴ A. Ghiață, *op. cit.*, p. 82 și urm. plasează intervenția militară a lui Mehmed I Çelebi (fără a se indica anolimpul) în anul 1415 „pentru ajutorul acordat lui Musa”. Mircea nu l-a sprijinit pe Musa împotriva lui Mehmed I Çelebi. Dacă atacul s-ar fi produs în 1415 în a doua jumătate a anului — în prima parte este imposibil de datat deoarece Mehmed s-a aflat în Anatoția — motivul ar fi fost sprijinul acordat lui *Düzme Mustafa*, lucru care demonstrează că „pretextul” a fost fabricat ulterior. Sursele osmane indicate (nota 211) sînt în totalitate susceptibile de reinterpretări. Oruç, Așıkpașazade și cronicile anonime pentru descrierea evoluției osmanilor pînă la vremea lui Murad II au utilizat fiecare în mod propriu o sursă comună identificată ca o continuare sau prelucrare a cronicii lui Yakși Fakih — cronică azi dispărută — ceea ce explică în bună măsură apropierile existente în cele trei izvoare. Prezența aceleiași succesiuni în derularea evenimentelor l-a determinat pe editorul cronicii lui Oruç, Fr. Babinger, *Tevarih-i Al-i Osman*, Hanovra, 1925, p. XIV—XVII, sub motivul alcătuirii cronicii în vremea lui Mehmed II Fatih — în realitate cronică este dedicată lui Baiazid II — să o considere ca o formă primară a cronicilor anonime iar acestea drept o nouă versiune. Oruç în cele două variante cunoscute plasează acțiunea împotriva Țării Românești după campania împotriva Karamanici (*ibidem*, p. 42—43 și p. 109—110) comprimînd însă cele trei expediții osmane într-una singură. Așıkpașazade nominalizat pentru 1415 așează campania lui Mehmed I Çelebi după expedițiile anatoliene ale acestuia care au dus sub ascultare emiratele Karamanului și Candaroglu, ce sînt menționate — în toate cronicile osmane din secolul al XV-lea — ca participante, situație care s-a produs însă după 1415, Richard F. Kreutel, *Vom Hirtenzelt zum Hofen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Cronik „Denkwürdigkeiten und Zeiläufe des Hauses Osman” vom Derwisch Ahmed genannt Asik-Pasa Sohn, Styria-Graz, Wien, Köln*, p. 74—75. Aceiași succesiune a evenimentelor și a participanților și în cronicile anonime (Fr. Giese, *Die Allosmanischen Anonymen Chroniken, Tevarih Al-i Osman*, vol. I, *Text und Variantenverzeichnis*, Breslau, 1922, p. 53) unde la acțiunea împotriva lui Karamanoglu (1414—1415) apare emiratele Germiyanoglu și Isfendiyaroglu; Primul însă nu va participa la expediția lui Mehmed I Çelebi spre Țara Românească. Dacă campania lui Mehmed s-ar fi produs imediat după acțiunea anatoliană și înainte de apariția lui Düzme Mustafa — la sfârșitul anului 1414 — acest emirat ar fi participat în mod cert. Nici următorul, cronicarul Mehmed Nisanci Pașa (m. 1571) nu poate fi utilizat în scenariul anului 1415 deoarece după modul de succesiune și descriere a evenimentelor l-a folosit ca izvor pe Oruç, deși între cei doi cronicari apar numeroase diferențe în datări pentru perioada ulterioară. Cronică lui Nisanci ese valoroasă numai pentru epoca în care se prezintă evenimente contemporane autorului (*Cronici turcești*,

vol. I, p. 280); Oruç și Nisaneii au fost folosii și de B. Cămpina, *op. cit.*, p. 357 pentru stabilirea armistițiului osmano-român în 1415 (*ibidem*, p. 356 nota 316 unde se afirmă că în privința datei cele două izvoare „din cele mai bune cronici osmane”, „concordă în chip hotărâtor”); Cronicile lui Mehmed Neşri și İdris Bitlisi oferă detalii suplimentare față de eronicarii menționați anterior. Primul indică anul Hegirei 819 adică 1 martie 1416—17 februarie 1417 inclusiv participarea lui Karaman-oğlu și İsfendiyar-oğlu (vezi *Cronici turcești*, vol. I, p. 116) iar al doilea de asemenea semnalează aceeași structură a participanților anatolieni la expediția sfântă (gaza) împotriva Țării Românești. „Fetihname”-ul menționat în aceeași notă după semnarea lui M. Guboglu (*Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române*, în „Revista Arhivelor”, 1966, Nr. 2, p. 182 și nota 54) s-a dovedit a fi nu din anul hegirei 818 ci din 881 (24 aprilie 1476—14 aprilie 1477) așa cum a rezultat din cercetările celui care a și semnalat acest important document (vezi M. Guboglu recenzie la L. Fekete, *Einführung in die persische Paläographie. 101 persische Dokumente*, Budapesta, 1977, în „Revista de Istorie”, t. 34, 1981, nr. 4, p. 363—371; idem, *Izvoare turco-persane privind relațiile lui Ștefan cel Mare cu Imperiul otoman*, în „Revista Arhivelor”, 1982, nr. 2, p. 134—145). Celelalte concluzii privind plata tributului în acest moment de Mireea (1415), trimiterea unui fiu sau fii ca ostacii în urma încheierii unei păci cu Mehmed I Çelebi cu menținerea integrității teritoriale a Țării Românești nu pot fi contestate numai prin utilizarea surselor orientale. Dar în absența unei expediții sultanale în cursul anului 1415 aceste afirmații rămân cu titlu de ipoteză. Acest „scenariu” este însă acceptat de V. Pervain, *op. cit.*, p. 56; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 158 și Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 33—34. Ultimul plasind acțiunea întreprinsă de Mehmed I Çelebi între lunile martie 1414 și 1415; contestat de Radu Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 82—86 care nu acceptă nici datarea 1416/1417 a expediției lui Mehmed Çelebi împotriva lui Mireea cel Mare (*ibidem*, p. 86) sub motivul că în „1416 Mehmed I Çelebi a fost înfrânt de venețieni, dar a reușit să-l învingă definitiv pe Mustafa Çelebi iar în 1417—1418 a fost reținut în Anatolia de luptele purtate împotriva beilor de Karaman și Castamonu”. Ultima parte a supoziției lui Radu Șt. Ciobanu este însă incorectă. În 1417 Mehmed nu a fost contestat în Anatolia ci eliberat de problemele de la Dunăre a organizat o expediție încheiată prin asedierea Sinop-ului pe coasta Mării Negre.

⁵⁵ V. Cioicilan, *Competiția*, II, p. 1196 și nota 63. Credem că informația din documentul raguzan din 12 octombrie 1416 referitoare la acțiunile antiotomane în zona Bursei se referă la evenimentele petrecute la mijlocul anului. Nu ar fi exclus ca menționatul *Carmianus Teucer* din acest document să fie *Germiyan-oğlu*. Presupunând că ar fi acest personaj, represiunea condusă împotriva lui de prințul Murad, menționat în document sub forma *fiul sultanului*, ar da o dezlegare la susținerea de către acesta în 1421 după moartea lui Mehmed I Çelebi nu a urmașului legitim, Murad II, ci a fratelui mai mic al acestuia Küçük Mustafa care era sangeacebi în İlanid-ili lângă Germiyan. (Aşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Al-i Osman* în *Osmanlı Tarihleri* (Istoriile osmanilor), ed. N. Atsiz, Istanbul, 1949, p. 160—161); În mod cert inițiatorul coaliției antiotomane a fost nu Kara Yülük, conducătorul statului Ak-Koyunlu ci Kara Yusuf conducătorul statului Kara-Koyunlu.

⁵⁶ Kara Yusuf după o campanie în Georgia a revenit în Diyar-Bakr pentru a organiza expediția spre Siria dar a fost nevoit să revină în capitală deoarece unul din fiii săi ocupase tronul proclamându-se han, VI. Minorsky, *Thomas of Metsrop' on the Timurid-Turkoman Wars*, în *The Turks, Iran and the Caucasus in the Middle Ages*, ed. cit., art. XI, p. 8—9; İrand D. Andreasyan, *XIV. ve XV. yüzyıl türk lârihine ait ufak kronajiler ve kolofonlar* (Colofonuri și cronici minore referitoare la istoria turcă din secolele XIV și XV), în „Tarih Enstitüsü Dergisi”, vol. III, 1973, p. 87, 101, referitoare la lupte inițiate de Kara Yusuf în Güreistan:

⁵⁷ Pentru conflictele din 1413—1416 dintre Kara Yusuf și Kara Yülük, ultimul sprijinit de mameluci. vezi VI. Minorsky, *The Qara-qoyunlu and the Qutb-shahs*, în *The Turks...*, ed. cit., art. XIII, p. 61—62. (după cronică anonimă *Tarih-i Qutb-şahi*).

⁵⁸ William Miller, *Trebizond. The last Greek Empire*, London, 1926, p. 77—78.

⁵⁹ II. Inaleik, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, London, 1973, p. 17. Atitudinea lui Mehmed I Çelebi trebuie observată și prin încordarea relațiilor dintre Kara Yülük și sultanul mameluc începând cu 1415, A. Darrag, *op. cit.*, p. 369.

⁶⁰ J. Aubin, *Deux sayyds de Bam au XVe siècle*, Wiesbaden, 1956, p. 35—37. În această zonă era interesat și statul Kara-Koyunlu.

⁶¹ I. Hațegaa, *Banatul*, p. 1033.

⁶² A. Darrag, *op. cit.*, p. 334—335.

⁶³ Se constată o înăsprire a relațiilor veneto-maghiare datorită încreerii lui Sigismund de Luxemburg de a obține cale de acces spre Verona prin Trentin, A. Ducellier, *op. cit.*, p. 63; S. Romanin, *op. cit.*, p. 77; Antoine Bon, *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la Principauté d'Achaïe (1205—1430)*, Paris, 1969, p. 284. Sub anul 1416 Giugno Resti, *Croniche di Ragusa*, în *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, vol. XXV, *Scriptores*, vol. II, Zagreb, 1893, p. 217 menționează sosirea la Ragusa a sangeacebiului din Valona, Hasan Paşa, trimis cu o scrisoare de „marele Turc”.

În cronică — în care lipsește anul 1417 — se menționează numai caracterul comercial al misiunii solului osman într-un moment dificil pentru interesele Raguzei în Adriatică. Insula Corzola care contestă suveranitatea Republicii era susținută de Sigismund de Luxemburg.

⁶⁴ Aserțiunea lui P. P. Panaiteșcu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 333 — 334 că „oști române și turcești ale partizanilor lui Mustafa se pregăteau la Dunăre „în martie 1416” (sublinierea noastră), nu este confirmată de izvoarele invocate, care nu menționează conlucrarea dintre Mircea și Mustafa, aflat acum în sudul Dunării, ci doar posibilitatea latentă a creării unor dificultăți și din partea voievodului nuntean.

⁶⁵ Mircea cel Bătrîn nu e menționat în documentele occidentale din primele luni ale anului 1416 decât ca un *possibil partner* într-o alianță cruciată antiotomană. Dacă Mircea ar fi participat la acțiunile militare ale lui Mustafa din sudul Dunării, Mehmed I Çelebi nu ar fi așteptat atât de mult dezvoltarea conlucrării militare dintre Mircea și Düzme Mustafa ci ar fi încercat mai timpuriu lovirea nu a precedentului ci a bazei de susținere: Țara Românească. Nu știm dacă instrucțiunea primită la începutul lunii aprilie de D. Venier, ca în cazul eșuării tentativei de a impune lui Mehmed I Çelebi confirmarea păcii în condițiile dorite de Venetia — să incite la acțiuni antiosmane „*tam per terram quam per aquam, et specialiter per viam Charamani, Mustafa e Vlahi et si erit expediens mittere aliquos nuntios secretos*” (S. Ljubić, *Listine*, vol. VII, *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, XVII, Zagreb, 1886, doc. CXXXIX, p. 218) — a fost urmașă de contacte veneto-muntene. D. Venier încălcând mandatul său a încheiat un acord cu Mehmed I Çelebi — a cărui ciudată lipsă de reacție antivenețiană în urma distrugerii flotei sale măcar prin acțiuni terestre de jaf în teritoriile balcanice ale Republicii, poate fi motivată de această înțelegere — în condiții defavorabile Venetiei, ceea ce a determinat în primăvara anului următor (1417) noi discuții și prezența unui sol tare la Venetia (doc. din 18 martie și 19 aprilie, N. Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 260 — 252); Șerban Papaeostca, *Venise et les pays roumains au moyen age en Venetia e il Levante fino al sec. XV*, Firenze, 1973, p. 604 — 605, consideră că este probabil ca ofensiva română în rindurile căreia se afla pretendentul Mustafa, în sudul Dunării, în același an cu lupta de la Gallipoli, de parte de a fi o simplă coincidență, era de fapt rezultatul unei coordonări politice între Venetia și Țara Românească. Același atitudine a lui Mircea de a ieși de sub suzeranitatea regalului ungar rezultă cu claritate, în anumite momente, din politica sa de apropiere și alianță cu Polonia, „legătură care a avut o funcție net antiungară”, idem, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV — XVI)*. *Drum și slal*, în „S.M.I.M.”, X, 1983, p. 24 — 25; F. Babinger, *Le Vicende veneziane nella lotta contro i Turchi durante il secolo XV*, retipărit în *Ausfätze und Abhandlungen zur Geschichte sudosteuropas under Levante*, I, München, 1962, p. 242, menționează negocierile numai cu Bizanțul, Ungaria, Serbia și Karamania înainte de lupta de la Gallipoli; S. Romanin, *Studia documentata*, p. 70 pentru contactele Venetiei cu Caramanul și despotul Serbiei — *Listine*, doc. CXXXVII, p. 217 (doc. din 8 februarie 1416 — răspuns ambasadorului bizantin). O cooperare deschisă a Țării Românești cu Venetia ar fi tensionat relațiile româno-ungare fiind cunoscute natura raporturilor lui Sigismund de Luxemburg cu Republica lagunelor. Pentru Mircea o asemenea atitudine ar fi însemnat o dezangajare militară față de suveranul său care constituia totuși singurul — din vecinătatea proximă — component într-o alianță operantă antiotomană.

⁶⁶ F. Kurtoğlu, *Turklerin deniz nuharebeleri* (Războaiele maritime ale turcilor), Istanbul, 1935, p. 103 — 105; Sophia Antoniadis *Le réél du combat naval de Gallipoli chez Zan-caruolo en comparaison avec le texte d'Antoine Morosini et les historiens grecs du XVe siècle en Venetia e l'Orienté frataro. Medioevo e Rinascimento*, Venezia, 1966, p. 267 — 282; V. Ciociltan, *Politica osmană*, p. 1062.

⁶⁷ Cronologia mișcărilor sociale din deceniul al II-lea este controversată. Confuzia este determinată de indicarea unor date diferite cit și de „deplasarea” acestora în majoritatea cronicelor osmane din veacul al XV-lea în cadrul ultimelor evenimente din domnia lui Mehmed I Çelebi.

⁶⁸ În *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonimo* apud *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. IV, Edit. Academiei, București, 1982, p. 353, (după ed. G. Schiro, Roma, 1975), se menționează lapidar că Mustafa a pornit din Ungrovlahia < nu e menționată data și numele voievodului > a trecut prin împărăția romeilor și a intrat în Solonic, apoi s-a unit cu împăratul bizantin. Fratele său Mehmed I Çelebi sultanul a alertat în urma lui dar a aflat că acela intrase deja în Salonic.

⁶⁹ Aserțiunea lui N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei*, p. 100, despre o victorie a lui Mircea asupra turcilor la 11 iunie 1416 la Giurgiu, bănuim preluată după J. Minea, *op. cit.*, p. 142, are la bază o inscripție ce a fost demonstrată ca falsă, P. P. Panaiteșcu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 334.

⁷⁰ N. Iorga, *Notes et extraits*, II, p. 160 — 161.

⁷¹ În ed. F. Kreutel, *op. cit.*, p. 124 — 135; în ed. G. N. Atsiz, *Tevârih-i Al-i Osman în Osmanlı Tarihleri* (Istoriile osmane), vol. I, Istanbul, 1949, p. 147 — 154; Acest cronicar dare a fost contemporan și cu Mehmed I Çelebi menționează (în ed. cit., p. 126 — 127 și respectiv 151) trecerea în nordul Dunării numai a aktincilor, sultanul rămânând pe malul fluviu-

lui unde a construit (a făcut) cetatea Giurgiu. Dacă toate sursele și legăturile cronicii lui Aşikpaşazade cu celelalte cronici din secolul al XV-lea nu sînt pe deplin lămurite, (vezi Paul Wittek, *Zum Quellenproblem der ältesten osmanischen Chroniken*, în „Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte”, vol. I, 1919, p. 77—150; idem, *Die altosmanische Chronik des 'Asikpaşazade*, în „Orientalische Literaturzeitung”, 1931, p. 697—708; Fr. Giese, *Zum 'Asikpaşazade Problem*, în „Orientalische Literaturzeitung”, 1932, p. 7—18; idem, *Die verschiedenen Textrezension des Aşikpaşazade bei seinen Nachfolgern und Ausschereibern. Ein Literargeschichtlicher Beitrag zur frühosmanischen Geschichtschreibung*, în „Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften”. Phil.-Hist. Klasse, 1936, Berlin, 4, p. 1—4) în mod cert pentru perioada primelor două decenii cronicarul a utilizat o continuare a cronicii Yakşi Fakih (II. Inalcik, *The Rise of Ottoman Historiography in Historians of the Middle East*, ed. B.Lewis, P. M. Holt, London Oxford University Press, New York, Toronto, 1964, p. 152—153), sursă comună și pentru Oruc și cronicile anonime.

⁷² Spre deosebire — singura notabilă — de Aşikpaşazade ce menționează că din nou Isfendiyar-oğlu l-a trimis pe fiul său Kasim (în mod cert informația nu se referă la 1419/1420 deoarece Kasim se afla aproape de la începutul domniei lui Mehmed I Çelebi pe lângă acesta și din 1417 va fi în diferend militar cu tatăl său) Oruc indică trimiterea fiilor din Karaman-oğlu și Isfendiyar, cd. Fr. Babinger, *op. cit.*, p. 43 (ms. Oxford) și p. 109—110 (ms. Cambridge). Primul manuscris are în plus informația referitoare la Țara Românească „care între timp devenise dușmană” care nu deranjează însă cronologia. Mulțumim pe această cale colegului Gemil Tahsin care ne-a pus la dispoziție lucrarea sa de licență *Tevarih-i Ali-Osman (Istoriile dinastiei osmane) al lui Oruç bin Adil, un vechi izvor otoman pentru istoria țărilor române (secolele XIV—XV)* (în anexă traducerea integrală a ms. Cambridge), Iași, 1965.

⁷³ M. Neşri, *Kitab-i cihan-i Nüma. Neşri Tarihi*, ed. F. R. Unat, M. A. Köymen, vol. II, Ankara, 1957, p. 536; în ed. Taeschner, p. 126 indică expediția spre Țara Românească în cursul anului begirei 819. Neşri a utilizat ca sursă de informație pentru această perioadă cronica lui Aşikpaşazade (preluind și sursele acestuia) pe care-l urmează capitol după capitol, *takvimurile* (calendarele astronomice) și un manuscris al lucrării lui Ruhi, V. L. Ménage, *The Beginnings of Ottoman Historiography in Historians of the Middle East*, ed. cit., p. 175—176; M. Kalicin, *Characteristic Genre Feature of Neşri's „History of the Ottoman Court”*. *Structure*, în „Etudes Balkaniques”, 1979, nr. 2, p. 34—53. Nu am putut consulta ed. V. L. Ménage, *Neshri's History of the Ottomans. The Sources and Development of the Text*, Londra, 1964.

⁷⁴ Cronicile anonime, editate de Fr. Giese pe baza a 14 manuscrise, au utilizat plină la începutul domniei lui Murad II o sursă comună cu Aşikpaşazade și Oruc, la care au adăugat informații noi din tradiția orală, *menakibnamele* și probabil din cronica lui Hamzavi (utilizat pentru informația referitoare la Orient de cronicarii din secolele următoare: M. Ali, Kâtib Çelebi etc.), II. Inalcik, *op. cit.*, p. 154 și 156, pentru menakinamele p. 157. Expediția spre Țara Românească — pe care nu o datează — este descrisă identic ca în Aşikpaşazade, *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, ed. Fr. Giese, p. 53.

⁷⁵ Singurul izvor din prima jumătate a secolului al XV-lea care indică corect cele 3 expediții împotriva Karamaniei în anii 817 H (23. III. 1414 — 12.III.1415); 818 H (13.III. 1415—28.II.1416) dată la care a fugit la Mehmed I Çelebi unul din fiii lui Mehmed II Bey Karaman-oğlu; 820 H (18.II.1417—7.II.1418) este cronica *Kitab üs-sülûk* a lui Makrizi apud I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Istoria osmanilor), vol. I, ed. II, Ankara, 1972, p. 350, nota 2, 352 nota 3, 353 nota 1. În calendarele astronomice (*takvimuri*) a căror cronologie este mai defectuoasă pentru perioada anterioară lui Murad II (H. Inalcik, *op. cit.*, p. 157) se indică anii 1414, 1415 și 1416; I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, p. 353 nota 1. În cele 2 Takvimuri publicate de O. Turan, *Tarihi takvimler* (Calendarele istorice), Ankara, 1957, p. 20, și 56 se indică numai 818 H și 819 H (1.III.1416—17.II.1417).

⁷⁶ Şükrüllah plasează expediția după rezolvarea diferendului dintre Kasim și tatăl său Isfendiyar Bey în favoarea primului prin intervenția militară în emiratul Candar-oğlu a sultanului Mehmed I Çelebi. În mod cert această intervenție s-a produs după campania dunăreană din 1416/1417, Theodor Seif, *Der Abschnitt über die Osmanen in Şükrüllah's persischer Universalgeschichte*, în „Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte”, vol. II, 1926, p. 111—113.

⁷⁷ H. Inalcik, *Ibn Hacer' de osmanitlara dair haberler* în „Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafiya Dergisi”, 1948, t. VI, nr. 5, p. 525.

⁷⁸ O. Turan, *op. cit.*, p. 20 și 56.

⁷⁹ Desfășurarea unor atacuri turcești la Dunăre la începutul anului 1417 poate fi surprinsă din măsurile adoptate tardiv de Sigismund de Luxemburg, I. Hațegan, *Banatul*, p. 1033.

⁸⁰ Cronica (*üs-sülûk*) deși editată (ed. Mustafa Ziyade, vol. II, Cairo, 1943 și A.F. Ashour, Cairo, vol. III—IV, Cairo, 1972) nu ne-a fost accesibilă. Am utilizat pasajul redat de Yaşar Yücel, *op. cit.*, p. 92.

⁸¹ Feridun Bey, *Munşa'at es-selatin* (Correspondență sultanală), vol. I, Istanbul, 1848, p. 143—144.

⁸² Mehmed I Çelebi se căsătorise cu Emine Hatun, fiica lui Süli Bey vărul primar al conducătorului din Dulkadir, Nasir ed-Din Mehmed Bey. În 1412/13 Dulkadir-oğlu participase alături de Mehmed Çelebi la acțiunile împotriva lui Musa Çelebi, vezi Mehmed Neşri *Cihannüma. Die altosmanische Chronik des Mevlana Mehmmmed Neschri*, ed. F. Taeschner, vol. 1, Leipzig, 1951, p. 122.

⁸³ Dificultățile economice erau amplificate de tulburările din rândurile indisciplinaților mameluci, D. Ayalon, *Studies on the structure of the Mamluk army*, în „Bulletin of School of Oriental and African Studies”, 1953, 1, p. 225—226; 11, p. 472—473: conflictele pentru preponderență dintre mamelucii eireazieni și cei de origine kipecakă.

⁸⁴ Irène Beldiceanu-Steinherr, *Charsianon Kastron/Qual'e-i Harsanos*, în „Byzantion”, t. I.1, 1982, fasc. 2, p. 425 consideră că „environs de 1417” Nasir ed-Din a oferit cheile cetății Harsanos, așezată în apropierea de Kayseri, pentru menținerea resturilor posesiunilor sale, menționând în nota teza de doctorat a lui R. Yınaç, *La dynastie de Dulghadir de l'origine jusqu'a la conquête ottoman* (Sorbona, 1973).

⁸⁵ A. Darrag, *op. cit.*, p. 389.

⁸⁶ D. F. Picher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from the earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, E. J. Brill, 1972, p. 61, plasează aceste evenimente în cursul anului 1416. Însă toate cronicile osmane indică rezolvarea diferendului și luarea Samsunului „ghianric” după campania din Țara Românească.

⁸⁷ M. Salih San, *Doğu Anadolu ve Mus'un izahli kronolojik tarihi* (Istoria cronologică explicativă a Anatoliei răsăritene și a Muş-ului), Ankara, 1982, p. 46—47.

LES RELATIONS DE MIRCEA LE GRAND (1386—1418) AVEC MEHMED Ier ÇELEBI (1413—1421)

Résumé

En examinant les rapports roumano-turcs de la deuxième décennie du XVe siècle, l'étude vise à fixer par la mise en valeur de sources orientales moins connues et le décelement des implications sud-est européennes de certains événements sociaux, politiques et militaires de l'Asie Mineure et de l'Orient, les jalons requis pour déterminer la date de la première expédition sultanale durant cette période au Bas-Danube. Entreprise en 1416—1417, la campagne vers la Valachie a constitué un semi-échec dû non seulement à certains événements des Balkans et de l'Asie Mineure, mais aussi à la résistance active des Roumains sur la ligne du fleuve qui ont empêché le sultan osman a pénétrer personnellement au nord du Danube. Dans un contexte international difficile, Mircea le Grand a été la seule personnalité sud-est européenne qui a tenté de s'opposer à l'ennemi turc par une politique anatolienne destinée à créer des difficultés majeurs aux frontières orientales de l'empire osman. La résistance active allont de pair avec une diplomatie énergique ont assuré à la Valachie au temps de Mircea le Grand un statut international remarquable.

TUDOR VLADIMIRESCU ȘI REVOLUȚIA DIN 1821 ÎN CONȘTIINȚA ROMÂNILOR DIN BANAT ȘI TRANSILVANIA

VIRGIL JOIȚA

Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, de la care se împlinesc 165 de ani, a constituit un eveniment istoric cu profunde rezonanțe în conștiința poporului român.

În anul 1921, cu prilejul centenarului ei, Ioan Georgescu, secretarul literar al societății culturale „Astra” din Sibiu a publicat o broșură de popularizare în cuprinsul căreia afirma că „domnul Tudor din Vladimiri, acest Avram Iancu al Olteniei, este foarte puțin cunoscut”¹ în rîndul locuitorilor de peste Carpați. Cercetarea diverselor surse documentare infirmă o asemenea apreciere, în conștiința românilor bănățeni și transilvăneni Tudor Vladimirescu înscriindu-se alături de Horea, Cloșca și Crișan, Avram Iancu, ca una dintre personalitățile reprezentative ale istoriei naționale.

Încă din timpul desfășurării revoluției din 1821 autoritățile nobiliare din Transilvania asociau programul acesteia cu cel al răscoalei țărănești din 1784 condusă de Horea².

În 1822, la mai puțin de un an de la reprimarea revoluției, la Brașov era prezentată sceneta *Un vultur căzut tot vultur rămîne*, atribuită căpitanului de panduri Ioniță Crețescu prieten și colaborator al lui Tudor³, o primă transpunere dramatică a evenimentelor revoluționare, titlul piesei fiind cît se poate de evident.

În anul 1826, Simion Mehedințeanu și Ghiță Cuțui, participanți la revoluție, încearcă să declanșeze o nouă acțiune revoluționară în Țara Românească și să reia programul lui Tudor Vladimirescu. Stabiliți la Orșova, au luat legătura cu boierul Toma Brătianu, refugiat la Brașov, intenționînd „să iasă din țară pe la mai multe locuri, să facă răzvrătire spre îndreptarea norodului”⁴.

În interesanta sa *Cronică a Banatului* scrisă în 1827, cărturarul iluminist Nicolae Stoica de Hațeg a înfățișat cititorilor săi multe episoade din activitatea lui Tudor Vladimirescu, pe care l-a cunoscut îndeaproape cu ocazia călătoriilor acestuia la Herculane, Mehadia și Orșova înainte de 1821. Istoricul bănățean a surprins într-o formulă laconică caracterul anti-fanariot al revoluției scriînd că Tudor „sparse boiaria grecească”⁵.

În perioada premergătoare revoluției pașoptiste informațiile locuitorilor din Transilvania despre semnificația revoluției din 1821 au sporit grație preocupărilor publicistice ale lui George Barițiu. În numerele din octombrie-decembrie 1844 ale revistei „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, Barițiu a publicat studiile lui Nicolae Bălcescu *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Prințipatului Valachiei și pînă acum*⁶,

precum și *Românii și fanarioții* ⁷, în cuprinsul cărora tînărul istoric realiza o analiză a cauzelor sociale ale revoluției condusă de Tudor Vladimirescu, evidențiind și trăsăturile organizării ei militare.

Revoluția din 1848, continuarea pe un plan superior a celei începută de Tudor Vladimirescu, a constituit un moment de reactualizare a semnificației evenimentelor din anul 1821. În numărul din 29 aprilie 1848, G. Barițiu publica în „Gazeta Transilvaniei” un amplu articol consacrat premizelor politice și sociale ale revoluției pașoptiste, luptei națiunii române pentru înlăturarea dominației străine. În articol numeroase referiri vizau semnificația socială și națională a revoluției din 1821.

Ca și Nicolae Bălcescu, Barițiu considera că revoluția condusă de Vladimirescu a fost un fenomen intern, românesc și nu rezultatul unor factori externi: „Așa oricare popor și patrie numai atunci renaște, se regeneră în adevărat, cînd regenerarea îi vine din chiar sînul său, iar nu din mîna străină, fie aceea oricare...” ⁸. Relevînd că Tudor „a fost răz-bunătorul libertății moldavo-române”, G. Barițiu nota că proclamațiile sale revoluționare evidențiau „iubirea de dreptate”, încercau „să recîș-tige libertatea patriei” ⁹. Revoluția din 1821, „insurecția cea mai patriotică din lume” a avut urmări deosebit de însemnate pentru evoluția politică a românilor: „...Domnia străină încetă; Poarta, mai virtos, după ce s-a înșelat de atîtea ori în fanarioți, se văzu silită a da principii naționali în ambele Principate; naționalitatea română și patriotismul român triumfă” ¹⁰. Tudor Vladimirescu, constata revoluționarul transilvănean, va rămîne „un nume glorios” în istoria poporului român, intrucît el a restituit sub raport politic „principii naționali și vechile instituții ale țării” ¹¹. Într-un alt articol, intitulat *Revoluția românilor. Rusia. Regu-lamentul | organic*, publicat la 12 iunie 1848 în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, Barițiu aprecia că românii și-au redobîndit independența și libertatea în 1821 cînd „poporul român fu scăpat de turci și de fanarioți de către Tudor Vladimirescu” ¹².

În anii luptei pentru Unirea Principatelor revoluția din 1821 și numele lui Tudor Vladimirescu aveau să fie frecvent menționate în publicațiile românești din Banat și Transilvania.

Revoluționarul și omul politic Vasile Maniu publica la Timișoara în 1857 o masivă lucrare consacrată continuității românilor din Dacia Traiană. Cartea nu se limita doar la dezbaterea problemei continuității, constituindu-se într-o sinteză asupra istoriei românilor de la începuturi pînă la jumătatea secolului al XIX-lea ¹³. În paginile cărții istoricul bă-nățean a consacrat un spațiu amplu istoriei sociale, evoluției proprietății și relațiilor dintre stăpînii de moșii și țărani în evul mediu și începuturile epocii moderne ¹⁴ din Banat, Transilvania, Moldova și Țara Românească. În acest sens s-a preocupat de premisele sociale ale revoluției condusă de Tudor Vladimirescu prezentînd formele de exploatare ale țărănimii potrivit reformelor lui Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilanti ¹⁵. Relevînd cauzele sociale („jefuirea țăranului, robirea lui de către boierii greci și români”), autorul nota că în 1821 „se ridică în Valahia renumitul Tudor Vladimirescu, pătruns de suferințele sub care gemea poporul înjugat de către împilatorii fanarioți, îmboldit de simțul patriotismului, de onoarea națională, însetat după libertatea pierdută” ¹⁶. Vasile Maniu are meritul de a fi vorbit în cuprinsul lucrării „cu multă înțelegere despre drepturile țărănilor și necesitatea emancipării lor” ¹⁷. A trecut aproape neobservat în istoriografie faptul că el a surprins și deosebirile dintre

Eterie și revoluția română, scriind că „scopul românilor revoltându-se nu era de a se trage de sub suzeranitatea Porții, ci acela de a scutura tirania domnilor streini și a reintra în vechile lor drepturi ce li se călcaseră”¹⁸, în timp ce programul Eteriei se baza pe „protecțiunea Rusiei” și pe „marșul rusesc al lui Ipsilanti”¹⁹.

În concepția lui Maniu „întreprinderea bravului Tudor” a avut consecințe „foarte prospere, căci deșteptă în inimile poporului simțul amortit. Moldo-România își putu duce înainte lupta pentru neatarnare”, cu epoca lui Tudor Vladimirescu se inaugurează „toate reformele de la care s-a putut spera”²⁰.

În numărul din 3 iunie 1859 al binecunoscutei publicații „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, istoricul C. D. Aricescu, viitorul monograf al revoluției publica articolul *Moartea lui Tudor Vladimirescu*. Bazat pe izvoarele narative (Chiriac Popescu, Mihail Cioranu, surse eteriste) el înfățișa cititorilor transilvăneni moartea tragică a eroului revoluției române, care împreună cu poporul ridicase în 1821 stindardul pentru „autonomia și poziția țării sale și pentru drepturile ei se îmbrăcase cu cămașa morții”²¹. C. D. Aricescu insista în mod deosebit asupra necesității dobândirii independenței politice a țării prin înlăturarea dominației otomane. Articolul se încheia cu o concluzie -avertisment deosebit de semnificativă : „Istoria este osinda trecutului : ea servi de lecție pentru prezent și ne arată drumul spre viitor. Nația, ca și individul care nu știe profita de experiența sa este destinată a pieri, oricare ar fi resursele ei, oricât de favorabilă i-ar fi soarta!”²².

Publicat într-o prestigioasă revistă românească de peste munți, la scurtă vreme de la Unirea Moldovei și Țării Românești, articolul sugera în mod indirect, prin exemplul lui Tudor Vladimirescu, necesitatea susținerii acțiunii domnitorului Al. I. Cuza, care în iunie 1859 inițiase o suită de măsuri de întărire a capacității de apărare a țării pentru a preveni o eventuală intervenție militară a Porții²³. Aceeași revistă a tipărit la 7 aprilie 1860 articolul colonelului Ioan Voinescu *O aruncătură de ochi asupra evenimentelor de la 1821*²⁴, reprodus după „Revista Carpaților”. Notița preliminară datorată după stilul ei lui G. Barițiu, pe lângă prezentarea autorului și a importanței articolului, insista asupra semnificației revoluției condusă de Tudor Vladimirescu, care ridicând stindardul luptei pentru emancipare a asigurat „mîntuirea românilor despre domnia fanarioților și reinvestirea naționalității cu drepturile sale de autonomie”²⁵.

O atenție specială au acordat cărturarilor și publicațiile din Transilvania revoluției în 1871, cu ocazia semicentenarului acesteia. De-a lungul a mai multor numere revista „Transilvania” a publicat o suită de materiale (documente, articole, studii) despre revoluția din 1821. Sub titlul *Un document istoric din 1821* revista publică în numărul 4 așa-zisul „dialog politic” între Alexandru Ipsilanti și Tudor Vladimirescu, păstrat în notițele de călătorie ale unui ofițer rus A. Veltman, care aveau să fie ulterior incluse și de C. D. Aricescu în sinteza lui. Documentul era însoțit de o notă redacțională care preciza că „aceasta este întâia și ultima convorbire între Ipsilanti, capul Eteriei grecești și Tudor Vladimirescu, capul insurecției naționale, în urmarea căreia temindu-se Ipsilanti au asasinat cu trădare pe eroul român”²⁶. George Barițiu a publicat un articol-serial pe tema *Momente din istoria fanarioților*, în care reluând tezele lui Nicolae Bălcescu prezenta în termeni extrem de critici regimul fanariot. Articolul a continuat cu un altul, *Momente din istoria modernă*

a Greciei, în care istoricul transilvănean, făcînd dovada înaltelor sale calități istoriografice, integra revoluțiile română și greacă în contextul luptei popoarelor din Europa de sud-est împotriva dominației străine.

Un adevărat portret politic al lui Tudor era prezentat de Barițiu în numărul din 1 iunie 1871 al revistei: „Theodor însă pe lingă că era de la natură un om aspru, apoi din cauza neuzitelor împilări și crudelități la care era supusă patria și națiunea sa, el nutrea ură înflăcărată nu numai împotriva turcilor, ci și asupra grecilor fanarioți, care sub protecțiunea turcească împinseseră țara pînă în marginea mormîntului. Theodor mai era încă și ceea ce zicem, un om astutu (viclean) sau vorbind mai clar, el avu pînă la un grad oarecare prudență pe care trebuie s-o aibă oricare își propune a-și scăpa națiunea și patria de servitute și pieire... El emite cunoscuta sa proclamațiune prin care spune lumii că nu s-a sculat în contra sultanului, ci numai în contra instrumentelor lui care sînt fanarioții și boierii. Se înțelege că acest pas al lui Vladimirescu nu putea să-i convingă lui Ipsilanti...”²⁷.

La 6/18 iunie 1871, Societatea „Românismul” a aniversat pe cîmpia Cotrocenilor 50 de ani de la revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Cu această ocazie, B. P. Hașdeu și Grigore Tocilescu au ținut discursuri festive încărcate de semnificație istorică și vibrație patriotică. Revista „Transilvania” a publicat în iulie 1871 articolul *Societatea „Românismul” și Tudor Vladimirescu* în care erau descrise festivitățile de la București, elogiindu-se în mod deosebit ideile enunțate de B. P. Hașdeu. Totodată se făceau sumare considerații asupra semnificației evenimentelor din 1821, subliniindu-se că „sînt cincizeci de ani de la moartea acestui crou al naționalității române, care s-a martirizat pentru a da românilor independența și suveranitatea națională uzurpate de fanarioți”²⁸. În încheiere se exprima speranța că societatea „Românismul” va serba în fiecare an revoluția din 1821 și memoria lui Tudor Vladimirescu, pentru că acestea „să ia locul ce merită între datinele naționale”²⁹ și să rămînă înscrise pentru totdeauna în conștiința generațiilor. Revista promitea publicarea într-unul din numerele sale a discursului lui B. P. Hașdeu. Într-o perioadă cînd multe publicații românești erau suprimate, este probabil că cenzura regimului austro-ungar considerînd ideile conținute în discurs periculoase nu a aprobat tipărirea lui în paginile revistei transilvănene.

În același an, 1871, cu trupa lui de teatru Mihail Pascaly a organizat un lung turneu în Banat și Transilvania, printre piesele „naționale istorice” înscrise în repertoriu figurînd și *Zavera lui Tudor*, dramă în trei acte, consacrată de Pascaly aniversării semicentenarului revoluției. Între 13 și 25 mai 1871, Mihail Pascaly a dat la Brașov 6 spectacole cu această dramă, ea bucurîndu-se de o bună primire din partea spectatorilor³⁰. La sfîrșitul lunii mai alte spectacole au fost prezentate la Sibiu, iar în lunile iunie-iulie 1871 la Oradea, Năsăud și Gherla, unde piesa a fost prezentată sub titlul *Țăranul din vremea lui Tudor*. Seria spectacolelor a continuat la Arad între 1–16 august și la Timișoara între 15–25 august 1871, unde *Zavera lui Tudor*, cu Mihail Pascaly în rolul titular, a fost apreciată drept „coroana reprezentațiilor”³¹. Piesa a avut o mare audiență în rîndul locuitorilor din Banat și Transilvania, întrucît ea evidenția „craja și patriotismul țăranului... caracterul înalt al lui Tudor Vladimirescu; exalta dragostea acestuia față de popor și stimula lupta împotriva oprîmării naționale”³².

În preajma războiului pentru independența de stat deplină a României revoluția de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu era evidențiată în publicațiile de peste Carpați ca un moment istoric de intensificare a luptei pentru neațîrnare și început al unei noi etape de dezvoltare economico-socială și culturală a poporului român și totodată ca simbol al unității naționale. La Brașov a apărut în 1874 ziarul bisăptăminal „Orientul latin” sub redacția lui Aron Densușianu, Teofil Frincu și Ion Al. Lapedatu, cunoscuți militanți pentru făurirea statului național unitar. În paginile periodicului brașovean C. D. Aricescu a publicat articolul *Istoria revoluțiunii române de la 1821*³³, o sinteză a cărții apărută atunci la Craiova în tipografia condusă de Gheorghe Chițu.

Aron Densușianu a tipărit în revista „Familia” în cursul anului 1877 un articol-serial intitulat *Cîntecele de război ale românilor*, în care realiza un istoric al evoluției poeziei patriotice în literatura română, constatînd că această poezie începe „odată cu epoca lui Tudor Vladimirescu”³⁴.

După dobîndirea independenței de stat depline a țării, în condițiile intensificării luptei pentru făurirea statului național unitar, Tudor Vladimirescu și revoluția condusă de el sînt prezentate în publicațiile de peste Carpați în strînsă legătură cu împlinirea acestor idealuri naționale. În paginile „Gazetei Transilvaniei” în 1880 este publicat articolul *Adevărata proclamație a lui Tudor Vladimirescu* care reliefa semnificația socială și națională a „Cererilor norodului românesc”³⁵.

La 7 mai 1882, steagul tricolor al revoluției condusă de Tudor a fost donat de urmașii lui Ion Căcaleşanu, comandantul artileriei în oastea pandurilor, intrînd astfel în patrimoniul național. Cu ocazia acestei ceremonii naționale în publicațiile din România și de peste munți au apărut numeroase relatări. În „Transilvania” și „Observatorul” din Sibiu, redactat de G. Barițiu, locotenent-colonelul Dimitrie Papazoglu a publicat articole despre semnificația națională a „stîndardului” revoluției din 1821. Bazat pe amintirile sale, dar și pe însemnările tatălui său, participant la revoluție, Dimitrie Papazoglu înfățișa pe larg evenimentele din 1821, oprindu-se și asupra steagului sau „stîndardului cu Sfînta Treime” pe care l-a văzut „defilînd”. Afirmînd că steagul fusese rău conservat, Papazoglu pleda pentru menținerea lui „în zdrențele și rupturile lui, căci numai acelea sînt suvenirile noastre frumoase, care vorbesc de gloria strămoșilor noștri, fie el drapel stropit cu sînge, fie fortăreață sau altă zidire, fie inscripția pe monumente, fie armă, trebuie lăsată așa precum s-a îndurat timpul a ni-l trece în generațiile următoare”³⁶.

În articolul-program al „Daciei viitoare” editată de un grup de studenți socialiști la Paris, în 1883, se afirma necesitatea continuării luptei naționale declanșată de Tudor Vladimirescu în 1821: „Ce făcu Tudor față de aceste nedreptăți știți; ce ar fi dorit Tudor să mai facă, vom încerca să se împlinească. *Vom lovi în stăpîinii de tot felul și de toate neamurile spre a sfărîma jugul ce apasă pe românii din orice ținut ar fi ei*”³⁷.

Între colaboratorii permanenți ai revistei s-a remarcat în mod deosebit Grigore Maniu, fiul istoricului și revoluționarului Vasile Maniu. În paginile revistei Grigore Maniu, un socialist cu idei interesante și originale³⁸, a publicat numeroase articole teoretice de critică socială, economică, istorică. În perioada cînt revista a fost tipărită la Paris, Grigore Maniu „a găzduit în locuința lui redacția și administrația”³⁹.

Redactînd în 1891 sinteza sa referitoare la istoria Transilvaniei, într-o perioadă cînd mișcarea memorandistă intra în faza maximă, George

Barițiu aprecia că „scularea lui Tudor Vladimirescu” s-a înscris ca un eveniment important între mișcările revoluționare europene, ea reliefind solidaritatea puternică cu românii care trăiau sub dominație habsburgică⁴⁰.

La Brașov, Alexi Theodor tipărea în anul 1906 o mică broșură în care erau subliniate legăturile dintre „domnul Tudor” și „Cuza Vodă”, legături care aveau la bază preocuparea constantă a celor doi conducători politici pentru situația maselor populare și pentru dobândirea independenței și realizarea unității statale⁴¹.

În anul 1908, când regimul dualist austro-ungar iniția noi măsuri politice și culturale împotriva românilor, socialiștii din Transilvania evocau evenimentele istorice pentru unitatea națională, personalitățile lui Mihai Viteazul, Horea, Cloșca, Crișan și Tudor Vladimirescu „conducătorul pandurilor care în 1821 a eliberat pe români din jugul asupritorilor greci și turci”⁴².

Cu ocazia aniversării a 90 de ani de la eveniment, în 1911, cunoscutul militant pentru unitate națională Vasile Goldiș publica în ziarul „Românul” din Arad un articol omagial în care sublinia ideea că revoluția condusă de Tudor Vladimirescu a reprezentat începutul renașterii naționale a românilor: „Sămînța libertății, aruncată de el și stropită chiar cu sîngele său, a încolțit în pămînt sănătos și a crescut falnic, a rodit bogat și a dat superbele recolte naționale de la 1848, 1859 și 1877”⁴³.

Centenarul revoluției în anul 1921, a prilejuit apariția a numeroase materiale pe această temă. Revista „Transilvania” a consacrat un număr omagial conținînd studii despre caracterul revoluției, prezența transilvănenilor în oastea pandurilor, revoluția din 1821 și refugiații din județul Caraș-Severin și bogate pagini literare, referitoare la reflectarea personalității lui Tudor în poezia populară și cultură, în proză și dramaturgie, în muzică⁴⁴.

Interesul deosebit manifestat de locuitorii din Banat și Transilvania față de Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821 se explică prin legăturile organice ale acestor străvechi țări românești cu cealaltă de peste Olt, „Mica Românie”, prin faptul că revoluția a fost expresia luptei națiunii Române. Reliefind aceste legături permanente, Ion Bianu nota că acțiunea tipografică „oltenescă de la Rîmnic, împreună cu cea ardelenescă de la Blaj au început să desmorțească puterile neamului, să înalțe conștiințele. Din atmosfera creată prin această acțiune au ieșit cele două mișcări naționale surori de emancipare: cea de la 1784, a lui Horea cu moșii lui și cea de la 1821 a lui Tudor cu pandurii olteni vecini geograficește”⁴⁵.

N O T E

¹ Ioan Georgescu, *Istoria lui Tudor Vladimirescu (Ce trebuie să știe poporul despre el)*, Sibiu, Biblioteca „Astra”, 1921, p. 2.

² Documente Hurmuzaki, vol. III, *Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu*, editat de Andrei Oțetea, Edit. Acad., București, 1967, p. 69, 84, 106, 117, 281.

³ Mihail G. Stephănescu, *O familie de revoluționari și un pahar de frăție*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu”, I, Bălcești pe Topolog, 1969, p. 186.

⁴ Emil Vîrtosu, *1821. Date și fapte noi*, București, 1932, p. 225.

⁵ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ediție critică de Damaschin Mioc, Edit. Acad. R.S.R., București, 1969, p. 307.

⁶ „Foaia pentru miute, inimă și literatură”, nr. 47—49, 20 XI/4 XII 1844.

- ⁷ Ibidem, 17 noiembrie 1844.
- ⁸ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. I, București, 1902 p. 363.
- ⁹ Ibidem.
- ¹⁰ Ibidem.
- ¹¹ Ibidem.
- ¹² Ibidem, tom. II, p. 456.
- ¹³ Vasile Maniu, *Dizertațiune istorico-critică și literară tractînd despre originile românilor din Dacia Traiană*, Timișoara, 1857.
- ¹⁴ Ibidem, p. 594—602.
- ¹⁵ Ibidem, p. 600—602.
- ¹⁶ Ibidem, p. 501.
- ¹⁷ Victor Neumann, *Vasile Maniu. Monografie istorică*, Edit. „Facla”, Timișoara, 1984, p. 72.
- ¹⁸ Vasile Maniu, *op. cit.*, p. 608, nota 1.
- ¹⁹ Ibidem, p. 501.
- ²⁰ Ibidem.
- ²¹ „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, nr. 19, 3 iunie 1859, p. 143.
- ²² Ibidem, p. 146.
- ²³ Șerban Crăciunoiu, *Din preocupările domnitorului A. I. Cuza pentru sporirea efectivelor armatei în 1859*, în „Analele Universității din Craiova”, seria Istorie, geografie, filologie, 1, 1972, p. 68—75.
- ²⁴ „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, nr. 24, 7 aprilie 1860, p. 180.
- ²⁵ Ibidem.
- ²⁶ „Transilvania”, Foaia „Astrei”, Brașov, anul IV, 1871, nr. 4, p. 45.
- ²⁷ Ibidem, nr. 11, 1 iunie 1871, p. 127.
- ²⁸ Ibidem, nr. 14, 15 iulie 1871, p. 166—167.
- ²⁹ Ibidem, p. 167.
- ³⁰ Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român (Legături politice și culturale între anii 1859—1918)*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 426.
- ³¹ Ibidem, p. 427.
- ³² Maria Protase, Georgeta Antonescu, *Turnee românești în Transilvania între 1864—1900*, în „Studia philologica”, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, fasc. 1, 1965, p. 46.
- ³³ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 332.
- ³⁴ Ibidem, p. 164.
- ³⁵ „Gazeta Transilvaniei”, 1880, nr. 84, p. 4.
- ³⁶ Lt. col. D. Papazoglu, *Stindardul lui Tudor Vladimirescu*, în „Observatorul”, Sibiu, 1882, nr. 41, p. 161; *Steagul lui Tudor Vladimirescu*, în „Transilvania”, 1882, p. 106—107. Articolul a fost publicat inițial în ziarul „Resboiul”, București, 15 mai 1882.
- ³⁷ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1893)*, Edit. politică, București, 1973, p. 158—159.
- ³⁸ *Veac nou, Veac vechi. Grigore V. Maniu în publicistică. Corespondență. Memorial de familie*, selecție, prezentare și aparat critic de Ștefan I. Niculescu, prefață de Valeriu Rippeanu, Edit. Eminescu, București, 1985.
- ³⁹ Z. Ornea, *Radiografia unei mentalități*, în „România literară”, anul XVIII, nr. 33, 15 VIII 1985, p. 8.
- ⁴⁰ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei prè două sute de ani în urmă*, vol. I, I, Sibiu, 1889, p. 574.
- ⁴¹ Alexi Theodor, *În preajma expoziției. Amintiri retrospectivitate. Domnul Tudor—Cuza Vodă*, Brașov, 1906.
- ⁴² „Lupta”, 21 martie 1908.
- ⁴³ *Tudor Vladimirescu*, în „Românul”, Arad, nr. 138 din 24 iunie/7 iulie 1911.
- ⁴⁴ „Transilvania”, anul LII, 1921, nr. 5. Numărul cuprinde următoarele materiale: N. Iorga, *Tudor Vladimirescu*, dramă; V. Alecsandri, *Visul lui Tudor (poezie populară)*; Bucura Dumbravă, *Din „Haiducul”* (fragment de roman); I. U. Soricu, *Domnul Tudor (3 sonete)*; N. Iorga, *Tudor și ardelenii*; Gh. Dem. Teodorescu, *Cîntecul pandurilor la 1821*; George Coșbuc, *Oltenii lui Tudor (poezie)*; Const. I. Moisil, *Caracterul revoluției lui Tudor Vladimirescu*; Ioan Boroș, *Răscala lui Tudor Vladimirescu și refugiații din Caraș-Severin*.
- ⁴⁵ Ion Bianu, *Pentru o Universitate la Craiova*, în „Arh. Olt.”, anul VIII (1929), nr. 43—44, p. 204.

P.S. AURELIAN — CTITOR AL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI AGRONOMIC ROMÂNESC

RADU-DAN VLAD

Petre S. Aurelian s-a născut la 13 decembrie 1833, la Slatina. Era fiul lui Gh. Ardeleanu — cunoscut și sub numele maghiarizat de Iadislau Erdely —, adus în Țara Românească de Gh. Lazăr — al cărui elev fusese la Seminarul teologic din Sibiu — pentru a-l numi profesor de latină, franceză, logică și drept la Colegiul „Sf. Sava”. Din 1823 îl găsim profesor la Școala din Slatina, căsătorindu-se cu văduva Uța, nora Neagăi din cunoscuta familie Ionașcu. Curînd după nașterea singurului său copil, Gh. Ardeleanu decedează la 12 octombrie 1835¹.

Școala primară o face în orașul natal, urmînd apoi cursurile, ca bursier al Eforiei Școalelor, la Colegiul „Sf. Sava” din București, pe care le absolvă, în 1854, cu calificativul „eminenke”². Un an va fi student la medicină — perioadă în care, prin adresa nr. 1405 a Eforiei Școalelor, va fi numit de la 17 februarie 1855 „custode în biblioteca Colegiului „Sf. Sava”, cu legiuită leafă de lei una sută cincizeci (150) pe lună”³ — apoi se înscrie la facultatea de drept, unde se va prezenta la un singur examen⁴.

Obținînd o bursă de la Eforia Școalelor, în toamna anului 1856 va pleca în Franța pentru a se specializa în științele agricole⁵. La Grignon va face strălucite studii de botanică și agronomie — făcînd în același timp și practică în diferite întreprinderi, bursa din țară fiind destul de modestă —, obținînd în 1860, la absolvirea facultății, medalia de bronz (premiul II), și nu pe cea de argint, pe care o merita de drept, numai datorită faptului că era străin și directorului i-a venit greu să nu acorde medalia de argint, chiar în anul instituirii ei, unui francez⁶.

Fiind student în Franța, P. S. Aurelian nu s-a rupt nici un moment de țară, preocupîndu-se îndeaproape de toate marile probleme ale națiunii. Acum, în anii studenției, inaugurează activitatea sa publicistică pe care avea s-o continue mai bine de o jumătate de secol. Primul articol, trimis ziarului „Naționalul”, apare la 18 septembrie 1858 și se intitulează *Considerațiuni asupra importanței de a îmbunătăți starea actuală a cultivatorului*. Cerînd o reformă radicală a stării actuale a țaranului, tînărul Aurelian pune la loc de frunte „înlesnirea tuturor mizloacelor din partea guvernului care să permită țaranului de a-și îmbunătăți starea sa intelectuală, morală și materială”⁷. Pentru ridicarea stării intelectuale a țărănimii P. S. Aurelian avea să militeze pînă în ultimele clipe ale vieții sale.

Întors în țară în septembrie 1860, va fi numit prin decret domnesc, la 11 octombrie același an, șef al biroului „Monitorului”, ziarul oficial al Țării Românești⁸, pe care îl va conduce pînă la 14 iulie 1861. Totodată este numit și profesor la Școala de agricultură de la Pantelimon, unde va ține cursurile de agricultură, silvicultură, botanică și economie politică.

www.dacoromanica.ro

În primul articol publicat de el în „Monitorul”, *Agricultura și proprietarii*, susține necesitatea însușirii unor cunoștințe temeinice de agromonomie de către toți proprietarii care-și exploatează moșiile, arătând că „numai acela care unește practica cu teoria... poate lua asupra-și direcțiunea unei exploatațiuni agricole”⁹.

Pentru răspîndirea cunoștințelor agricole în rîndurile agricultorilor, P. S. Aurelian redactează împreună cu A. Slătineanu, între 28 februarie și 15 iulie 1861, publicația „Agronomia” — „ziar de agricultură și economie rurală”, iar în perioada noiembrie 1861 — ianuarie 1863 se va număra printre cei mai sirguincioși colaboratori ai revistei săptămînale „Țăranul Român”. Activitatea sa avea să atragă atenția domnitorului Al. I. Cuza, care-l va însărcina să redacteze o publicație oficială adresată țărănimii. Între 20 iulie 1861 și 4 iunie 1864, P. S. Aurelian va face din „Monitorul comunelor” o școală de educare agrotehnică pentru țărănime. Sfaturi privind cele mai bune metode de lucru a pămîntului, de creștere a animalelor, recomandări privind cele mai bune soiuri de plante și rase de animale sînt prezente pagină de pagină în „Monitorul comunelor”, care devine principalul factor al ridicării nivelului de pregătire a țărănimii. Un mare rol acordă Aurelian în realizarea planurilor sale de modernizare a agriculturii românești învățătorului de sat, pentru care cere ca acesta să fie înzestrat cu un lot de pămînt pe care să facă agricultură numai pe baza metodelor științifice, fiind astfel cel mai viu exemplu pentru toți lucrătorii ogoarelor.

Pe lângă rolul său de popularizator în mase a cunoștințelor agricole, Aurelian nu va scăpa din vedere nici necesitatea de a se dezvolta la sate învățămîntul de cultură generală și de pregătire profesională a țăranului.

Prin diferite conferințe și articole Aurelian va fi cel mai frecvent susținător al introducerii plantelor industriale în agricultura românească, al dezvoltării legumiculturii, pomiculturii, viticulturii, pisciculturii, zootehniei etc. Va milita permanent pentru extinderea școlilor profesionale agricole, inițierea în domeniul agrotehnicii și economiei rurale a elevilor școlilor normale, pentru ca viitorii învățători să poată apoi răspîndi la rîndul lor cunoștințele respective la sate¹⁰.

În anul 1869 avea să publice *Manual de agricultură pentru clasele primare*, care avea să cunoască nu mai puțin de șapte ediții pînă în 1891. În prefața la prima ediție Aurelian își preciza astfel intențiile ce le-a urmărit prin publicarea acestei lucrări: „Eu mi-am pus toată silința pentru a face ca cîrticica aceasta să fie cuprinzătoare, ușoară de înțeles și pe cît se poate potrivită cu trebuințele țăranilor noștri. Voi fi pe deplin răsplătit cînd mă voi încredința că această cîrticică ajută și dînsa, oricît de puțin ar fi, la înaintarea agriculturii și la îmbunătățirea stărei neobosiților și mult îndurătorilor noștri țărani”¹¹.

Din anul 1872 va face parte din comisia pentru programele, metodele de învățămînt și cărțile didactice necesare școlilor primare și școlilor normale, unde, alături de Al. Odobescu, va fi unul dintre cei mai activi membri, urmărind promovarea învățămîntului agricol prin școli pedagogice, profesionale, școli duminicale pentru adulți etc¹².

Cînd Aurelian era numit profesor la Școala de agricultură de la Pantelimon, învățămîntul agricol românesc era departe de a corespunde necesităților. El va fi primul care predă un curs sistematic de economie rurală, alături de alte cursuri, contribuind din plin la ridicarea prestigiului învă-

tămîntului agricol, care, de acum înainte, va pregăti elevii nu numai ca tehnicieni, ci și ca educatori ai țărănimii muncitoare.

Numit director al Școlii de la Pantelimon în 1863, Aurelian, care nu împlinise încă 30 de ani, se va dovedi un excelent organizator, reorganizînd-o, dezvoltînd-o și transformînd-o în „Școala centrală de agricultură și silvicultură”. Prin stăruințele sale, în 1869 reușește să mute această școală într-un local corespunzător, la Herăstrău, unde capătă citeva sute de hectare pentru organizarea unei practici agricole adecvate. Aici, la Herăstrău, va reuși să înființeze o „secție de mașini”, care va produce de-a lungul anilor multe tipuri de pluguri, trăsuri de vie, mașini de bătut porumb, stupi, grape cu dinți de fier¹³. Plugurile produse la Pantelimon vor obține la Expoziția universală de la Paris, din 1867, medalia de argint, deși participau țări cu vechi tradiții industriale ca Anglia, Germania, S.U.A.¹⁴. Iată cum aprecia jurnalistul francez Leon Plée, de la „Le Siècle”, exponatele școlii de agricultură prezentate în standul României: „Juriul a distins și produsele Școalei de agricultură de la Pantelimon, care desigur este una din cele mai importante din Europa. Această școală, unde se cultivă optzeci de feluri de grâu... a obținut o distincție pentru colecția sa de cereale și de comestibili”¹⁵.

Datorită stăruințelor sale, în 1867 s-au înființat încă două școli de agricultură, la Iași și Craiova. Și, așa cum ceruse Aurelian, pe lângă fiecare școală se organiza și cite un atelier „de fabricare monetară și reparare a uneltelor și machinilor agricole”. După cum se specificau în Decretul Domnesc din 30 august 1867, „Atelierul se va aplica mai cu seamă la facere de pluguri, prășitori și grăpi de semănători și vinturătoare și de toate uneltele care nu ar cere decît lucrul de ferări și stolerie”¹⁶.

Cu ocazia împărțirii premiilor, la 27 iulie 1867, P. S. Aurelian se adresează domnitorului Carol, cerînd ca școala de agricultură să devină nu numai un centru de învățatură agricolă a țării, dar și un centru de lumină pentru „populațiile vecine din țările de peste Carpați... și pentru junii din Serbia și Bulgaria”¹⁷.

Cînd, la începutul anilor 70 ai secolului trecut, se purtau discuții aprinse pe marginea orientării ce trebuie dată învățămîntului românesc, Aurelian intervine cu toată autoritatea sa în favoarea dezvoltării învățămîntului real: „Nu pretindem ca să se neglijeze învățămîntul classic; însă pretindem că nu vom putea ajunge scopul la care țintim numai cu classicismul. În interesul nostru cel mai vital avem nevoie ca, cu uă oră mai înainte, toate clasele societății noastre să fie familiarizate cu cunoștințele științifice; ca școale speciale de tot felul să poată înlesni specializarea junilor în diferitele ramuri ale aplicațiunii...”^{17 bis}.

Cu ocazia votării bugetului pe anul 1872, se propusese transformarea școlilor agricole în școli de meserii. Aurelian se ridică cu vehemență împotriva acestei inițiative scriînd un patetic articol, *Importanța învățămîntului agricol*, în „Revista științifică”: „Ni se sfîșie inima de durere cînd vedem că se mai găsește printre oamenii de stat ai României cîțiva care cred că instrucțiunea agricolă este un lux... Cum se face ca bărbați luminați să nu recunoască aceea ce ni se pare învederat ca ziua, că pentru România învățămîntul tehnologic în general și acel agricol în special are o importanță nu numai economică, ci și politică, națională?... Chiar dacă toată Europa ar desființa astăzi școalele agricole, noi avem interes nu numai să păstrăm pe acele pe care le avem, ci să le și înmulțim, căci, încă o dată, viața noastră economică depinde de agricultură...”

să se înființeze încă zece și douăzeci de școale de meserii, după modelul vechiei școale de arte din București și aceluia din Iași; însă totodată să nu se priveze țara de școalele agricole, căci atunci chiar unghurii, ale căror pluguri sînt atît de lăudate, vor rîde de noi, căci ei, pe lângă școalele secundare, au Academia agricolă de la Altenburg și catedra de agricultură de la Universitatea din Pest

În 1873, cere înființarea unei școli de viticultură care, în concepția sa, trebuia „organizată pe bazele cele mai practice; scopul său unic trebuie să fie de a produce vieri buni, oameni care să cunoască cultura viei, fabricațiunea și păstrarea vinurilor”¹⁸.

În 1874, datorită influenței ce-și crease, reușește să adauge Școlii de la Herăstrău o școală de horticultură, menită să dea o nouă îndrumare grădinăritului, prin pregătirea de oameni pricepuți în această ramură. Din păcate, peste doi ani, această școală este desființată din motive de economii bugetare, dar și din teama ca nu cumva să se înmulțească și mai mult funcționarii statului²⁰.

În timpul primului său ministeriat — la Departamentul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice —, P. S. Aurelian va manifesta o deosebită grijă pentru învățămînt, în general, și pentru cel agronomic în special. Astfel, printr-o circulară, cere județelor să aloce o sumă de 8000 lei în bugetul anului 1878 „ca subvențiune în interesul înființării prin asociațiune cu alte județe a unei școli practice de agricultură”²¹. În proiectul de buget pe anul 1878, mărește suma acordată pentru subvenționarea elevilor ingineri în străinătate de la 40.000, cît se prevăzuse în anul 1877, la 50.000 lei, iar Școlii de meserii din București îi acordă 39.033 lei, față de 27.033 lei cît avusese în anul precedent, motivînd că această sumă îi este necesară „pentru cumpărarea de material brut (lemn, fer, oțel etc.), fără de care o asemenea școală nu poate funcționa”²².

În anul 1880 Aurelian începe o amplă campanie de presă pentru reorganizarea învățămîntului secundar²³ și crearea mai multor școli industriale și agricole²⁴.

Cînd, la 1 iulie 1882, I. C. Brătianu îi încredințază Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (post ce-l va deține pînă la 23 iunie 1884), P. S. Aurelian va avea posibilitatea să-și pună în practică multe din ideile pentru care militase cu atîta ardoare în presă, la tribuna Camerei, la Academie, al cărui membru titular era din 1871, sau prin diferite conferințe ținute, în special, la Ateneul Român (în 1865, la înființare, fuse ales primul președinte al acestui important lăcaș de cultură). Astfel, printr-o circulară către primari le reamintește acestora obligația comunelor de a construi localuri mari, spațioase, luminoase și igienice, cu unele considerații pe marginea igienei școlare²⁵; prin altă circulară ceru să se înființeze ateliere pe lângă școlile rurale²⁶. Sub ministeriatul său se votă „Legea pentru înființarea casei pentru ajutorul școalelor”²⁷, menită să încurajeze donațiile pe care particularii le-ar fi făcut pentru propășirea școlilor. În sesiunea din septembrie 1883 a Consiliului general al instrucțiunii publice, ministrul P. S. Aurelian decise acest for la o prelungire a duratei școlilor sătești cu doi ani, clasele a V-a și a VI-a, sub denumirea de clase complementare, cu un număr mai redus de ore de studiu decît primele patru clase și cu o programă de cunoștințe cu aplicații practice: noțiuni de agrimensură, de agricultură și horticultură, de creșterea vitelor, de igienă și medicină populară, de unelte și construcții practice, plus de-

prinderea unui meșteșug simplu după posibilitățile locale (lucrarea frînghiilor, a pălăriilor, a coșurilor, butoaielor etc.)²⁸.

În 1893, cînd P. P. Carp aduce în Parlament proiectul de lege privind organizarea învățămîntului profesional, P. S. Aurelian își expune părerea cu clarviziunea-i cunoscută, combătînd cu hotărîre prevederile acestui proiect de lege²⁹. Luînd cuvîntul în ședința Senatului, din 20 martie 1893, P. S. Aurelian atrage atenția că în trecut învățămîntul profesional avusese în vedere numai interesele claselor suprapuse și cere măsuri ferme în favoarea clasei muncitoare — de data aceasta în sensul organizării unui învățămînt profesional cu caracter democratic, în mod real pus în slujba copiilor de țărani și muncitori³⁰. Apreciînd măsurile prevăzute de proiect ca fiind cu totul insuficiente, P. S. Aurelian pledează pentru „o organizațiune democratică a culturii”, atrăgînd atenția că unei societăți cu totul noi, cum era cea românească la acea dată, îi trebuie o nouă organizare școlară, în care să-și aibă locul și țărănimia, „clasa cea mai numerică și cea mai muncitoare”³¹.

Deși a ocupat cele mai înalte funcții în stat (deputat, senator; ministru și chiar prim-ministru), P. S. Aurelian a continuat să funcționeze ca profesor la Școala de la Herăstrău timp de 39 de ani, pînă la 1 octombrie 1899, cînd și-a prezentat demisia. Ministrul punea următoarea rezoluție: „Se primește demisia. I se va mulțumi pentru serviciile aduse învățămîntului”³². Era o modestă recunoaștere oficială a marilor merite ale acestui mare profesor de o la fel de mare modestie, care s-a ferit totdeauna să-și etaleze și să-și speculeze marea operă desfășurată pe ogorul școlii de-a lungul a aproape patru decenii. Marile sale merite n-au scăpat însă neobservate contemporanilor săi. Încă din 1880, Iosif Vulcan, într-un articol ce i-l dedica în „Familia”, sublinia printre numeroasele merite ale lui P. S. Aurelian și pe acela de a fi dat „învățămîntului agricol cu totul o altă față, mai logică și conform dezvoltării agriculturii”³³. Astăzi, cînd au trecut atîția ani de la realizarea măreței sale opere, putem afirma, fără frica de a exagera, că P. S. Aurelian, prin tot ce a făcut, este ctitorul învățămîntului agronomic modern din România.

N O T E

¹ Gh. Pârnuță, *Gheorghe Lazăr*, Edit. științifică, București, 1973, p. 61—80.

² Arhiva Liceului „N. Bălcescu”, București, dosar 25, nepaginat.

³ Biblioteca Centrală de Stat, Msse, fond St. Georges, pachet XXXVI, dosar 3, f. 7.

⁴ Arhiva Liceului „N. Bălcescu”, București, dosar 27, nepaginat.

⁵ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1860—1864*, vol. III, București, 1894, p. 88—89 și 210.

⁶ C. Murgescu, *Studiu introductiv la P. S. Aurelian, Opere economice — texte alese*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1967, p. IX.

⁷ „Naționalul”, I, 1858, nr. din 18 sep. p. 321.

⁸ „Monitorul”, 1860, nr. 242, 13 oct., p. 1196.

⁹ „Monitorul”, 1860, nr. 246, 17 oct., p. 1203.

¹⁰ C. Murgescu, *op. cit.*, p. XIV.

¹¹ P. S. Aurelian, *Manual de agricultură pentru clasele primare*, București, 1869, p. 4.

¹² C. Murgescu, *op. cit.*, p. XV.

¹³ „Monitorul”, 1867, nr. 179, 20 aug., p. 964.

¹⁴ „Monitorul”, 1867, nr. 159, 16 iul., p. 875—876.

¹⁵ „Românul”, XI, 22 oct. 1867, p. 1.

¹⁶ „Monitorul”, 1867, nr. 197, 1 sep., p. 1035.

¹⁷ D. Gh. Chițoiu, *Petre S. Aurelian*, București, 1930, p. 6.

¹⁸ bis „Revista științifică”, I, nr. 1, 15 feb. 1870, p. 1.

¹⁸ „Revista științifică”, II, 1871, nr. 10, 1 iul., p. 145–146 și nr. 11, 15 iul., p. 161–165.

¹⁹ Idem, IV, 1873, nr. 12, aug. p. 179.

²⁰ D. Gl. Chițoiu, *op. cit.*, p. 6.

²¹ Arhiva Istorică Centrală, fond Ministerul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice, dosar 31/1877, f. 188.

²² Idem, dosar nr. 38/1878, f. 3–6.

²³ „Revista științifică”, XI, 1880, nr. 14, 1 sept., p. 209–210.

²⁴ Idem, XI, 1880, nr. 21, 15 dec., p. 321–322.

²⁵ „Monitorul oficial”, nr. 123, 28 aug. 1882, p. 2103.

²⁶ Idem, nr. 187, 27 nov. 1883, p. 4175.

²⁷ Idem, nr. 238, 22 ian. 1883, p. 3740.

²⁸ *Lucrările Consiliilor generale de instrucțiune din sesiunile anilor 1876–1884*, București, 1884, p. 453–463.

²⁹ „Economia națională”, XVII, 1893, nr. 6, 15 mart., p. 121–127; nr. 10, 15 mai, p. 224–234; nr. 11, 1 iun., p. 354–358; nr. 12, 15 iun., p. 371–383, nr. 15–16, 1–15 aug., p. 465–475.

³⁰ Dezbaterile Adunării Deputaților, 1892–1893, 20 mart. 1893, p. 636.

³¹ Idem, p. 637–638.

³² Arhiva Istorică Centrală, fond M.A., C.L.P., dosar, 1317/1899, f. 77.

³³ P. S. Aurelian, în „Familia”, nr. din 16 mai 1880.

SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC AL CADRELOR DIDACTICE, CERCETĂTORILOR ȘI STUDENȚILOR DEDICAT CELEI DE A 65-A ANIVERSĂRI A FĂURIRII PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

În zilele de 21—22 aprilie 1986 a avut loc simpozionul științific al cadrelor didactice, cercetătorilor și studenților dedicat celei de-a 65-a aniversări a fâuririi Partidului Comunist Român organizat de Facultatea de istorie-filosofie a Universității din București, Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, Institutul de studii sud-est europene și Societatea de științe istorice din R. S. România.

În cadrul ședinței plene de deschidere a lucrărilor simpozionului științific au luat cuvântul Gheorghe Dincă, prorector al Universității București, secretar al Comitetului de partid al Universității care a relevat importanța și semnificația fâuririi Partidului Comunist Român acum șase decenii și jumătate pentru destinele patriei noastre, rolul colaborării dintre profesori, cercetători și studenți în sistemul procesului instructiv-educativ al învățămîntului și elaborarea unor opere ce vor dăinui care au la bază recomandările și orientările secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În ședința plenară au urmat comunicările: *65 de ani de la fâurirea Partidului Comunist Român — istorie și contemporaneitate. Concepția revoluționară, cutezătoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu despre rolul și locul Partidului Comunist Român în istoria unică și unitară a poporului român* — prof. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță, decanul Facultății de istorie-filozofie; *Partidul politic al clasei muncitoare în sistemul instituțiilor politice ale societății românești (1893—1921)* — dr. Alexandru Porțeanu, cercetător șt. pr. la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Socialiștii și Marea Unire din 1918* — conf. univ. dr. Ion Agrigoroaie, decanul Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași; *Fundamentul teoretic al fâuririi Partidului Comunist Român* — dr. Damian Hurezeanu, cercetător șt. pr. la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Considerații privind contextul social-politic în care s-a fâurit P.C.R.* — conf. univ. dr. Ioan Scurtu; *Congresul din Mai 1921 — expresie a voinței muncitorimii de pe întreg cuprinsul patriei* — Victor Boghean, student an III (indr. șt.: conf. univ. dr. Ioan Scurtu); *Semnificațiile istorice ale Congresului comunist din Mai 1921* — Diana Prăvălici, studentă an III (indr. șt.: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță); *Considerații privind împrejurările fâuririi partidelor comuniste în sud-estul Europei* — Constantin Iordan — cercet. șt. la ISSEE.

În continuare lucrările sesiunii s-au desfășurat pe secțiuni: veche și arheologie, medievală, orientalistă, modernă și contemporană.

La secțiunea de istorie veche și arheologie s-au ținut următoarele comunicări: *Observații asupra vestigiilor rupestre din munții Buzăului* — Emil Lupu, student an III (indr. șt.: dr. Radu Popa, cercetător șt. pr. la Institutul de arheologie din București); *Studii comparative asupra obiceiurilor funerare la Dunărea de Jos în secolele VIII—XI* — Daniela Marcu, studentă an IV (indr. șt.: dr. Radu Popa, cercetător șt. pr. la Institutul de arheologie din București); *Perfecționarea instituțiilor democratice atheniene între 470 și 460 î.e.n.* — lector univ. dr. Zoe Petre; *Aspecte ale dualismului în filozofia Greciei antice* — Liviu Marcu — cercetător șt. pr. la ISSEE; *Discursurile lui Iulius Caesar. Ideologie și program politic* — Florin Curta, student an II (indr. șt.: lect. univ. dr. Zoe Petre).

La secțiunea de istorie medievală, orientalistă s-au ținut următoarele comunicări: *Timp social — timp individual în perspectivă medievală românească* — lector univ. dr. Stelian Brezeanu; *„Despozia” lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titlatură între realitate și ficțiune* — dr. Constantin Rezachevici, cercet. la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Relațiile lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418) cu sultanul Mehmed I Celebi (1413—1421)* — Pienaru Dan-Nagy, redactor la „Revista de istorie”, Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Stat și societate în Țara Românească la sfârșitul secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea.* — Iolanda Tighilii, cercetător șt. la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Ideea de frontieră în relațiile dintre Țările Române și Imperiul otoman în secolele XV—XVIII* — lector univ. dr. Mihai Maxim, student Liviu Mitache (an IV); *În jurul stemei „regelui Vlahiei”* — dr. Nicolae Șerban Tanașoca, cercetător șt. la I.S.S.E.E.; *„Vlahii” de la Muntele Sinai. O reinterpretare* — Ale-

xandru Madgearu, student an II (Indr. șt. lector univ. dr. Stelian Brezeanu); *Structuri și conjunctură în comerțul româno-otoman din a doua jumătate a secolului al XVII-lea* — Bogdan Murgescu, student an IV (Indr. șt.: lect. univ. dr. Mihai Maxim); *Adunările cneziale din Banat — veche instituție românească* — Viorel Achim — student an IV (Indr. șt.: dr. Radu Popa, cercet. șt. pr. la Institutul de arheologie din București); *Imunitatea feudală românească. Stadiul actual al problemei* — Andrei Busuiocanu, istoric la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Otto de Freising între două perspective istoriografice medievale* — Carol Căpiță, student an II (Indr. șt.: lect. univ. dr. Stelian Brezeanu); *Modele istoriografice la Anonymus în Gesta Hungarorum* — Dan Petre, student an II (Indr. șt.: lect. univ. dr. Stelian Brezeanu).

La secțiunea de istorie modernă s-au ținut următoarele comunicări: *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821 în scrisul lui Nicolae Iorga* — lector univ. dr. G. D. Iseru; *Limbașul proclamațiilor revoluționare ale lui Tudor Vladimirescu și Al. Ipsilanti* — Lia Brad Chisacov, filolog la I.S.S.E.E.; *Romantism și modernitate în concepția generației pașoptiste* — Lucia Taftă, cercetător șt. la Institutul de istoric „Nicolae Iorga”; *Contribuția mișcării studențești la lupta de emancipare și unitate națională a românilor* — asistent Ion Bălgrădean; *Date noi privind istoria Dobrogei (1856—1877)* — Anca Ghiață, cercetător șt. la I.S.S.E.E.; *Evoluția ideilor programatice ale partidului politic al clasei muncitoare din România (1893—1921)* — lector. univ. Ion Șendulescu, secretarul Societății de Științe Istorice din R. S. România; *Noi date despre originea românească a lui Gherasim Gheorghievici, autorul „Istoriei moderne a Serbiei în versuri” (Belgrad, 1838)* — conf. univ. dr. Nicolae Ciachir; *Transilvania în contextul relațiilor româno-austro-maghiare (1859—1864)* — Grigore Chiriță, cercetător șt. pr. la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Poziția României în contextul evenimentelor din 1878 în lumina presei franceze* — Petrache Plopeanu, student an IV (Indr. șt.: lect. univ. dr. Nicolae Isar).

La secțiunea de istorie contemporană s-au ținut următoarele comunicări: *Premisele istorice ale fărâșirii Partidului Comunist Român* — Leu Dana Cristina, studentă an III (Indr. șt.: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță); *Tineretul comunist și Congresul istoric din Mai 1921* — Ion Ciocan, student an III (Indr. șt.: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță); *Un episod de neuitat din lupta glorioasă, înfrântă a Partidului Comunist Român, a tovarășului Nicolae Ceaușescu (50 de ani de la înscenarea procesului anticomunist de la Brașov)* — Olimpia Camburea, studentă an II (Indr. șt.: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță); *Partidul Comunist Român la cea de-a 65-a aniversare a sa* — Iseru Albinița, studentă an III (Indr. șt.: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță); *P.C.R. în anii dictaturii regale* — prof. univ. dr. Emilian Bold, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași; *P.C.R. și situația internațională a României între anii 1945—1946* — dr. Traian Udrea, cercetător șt. pr. la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Fondul România din Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Poloniei (1910—1939)* — Nicolae Dascălu, cercetător șt. la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”; *Contribuția mișcării moderniste românești din prima jumătate a veacului nostru la promovarea relațiilor culturale cu Iugoslavia* — Eugenia Ioan, filolog la I.S.S.E.E.; *Contribuții la studiul relațiilor japoно-germane în timpul celui de-al doilea război mondial* — prof. univ. dr. Zorin Zamfir; *Epoca ordinatoarelor și cercetarea istorică* — Irina Gavrilă, cercetător șt. la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”.

Ion Apostol

SIMPOZIONUL ORGANIZAT LA RĂDĂUȚI ÎN CINSTEA CELEI DE A 65-A ANIVERSĂRI A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

În ziua de 23 martie 1986, la Rădăuți, județul Suceava, Societatea de științe istorice, filiala locală, împreună cu filiala din București și facultatea de istorie și filosofie a Universității din Iași, a organizat un simpozion dedicat întemeierii Partidului Comunist Român. Au participat profesori de istorie, filosofie, economie politică, propagandiști, activiști de partid și de U.T.C. din localitate.

Simpozionul a fost deschis de tovarășul Mihai Frunză, prim-secretar al comitetului P.C.R. și primar al orașului Rădăuți. În continuare, a luat cuvântul conf. univ. dr. Ion Agri-goroaie, decanul facultății de istorie și filosofie de la Universitatea din Iași; expunerea sa a înfățișat condițiile interne și internaționale în care, în urmă cu 65 de ani, s-a fărâșit Partidul Comunist Român. După ce — în lumina cunoscutelor aprecieri de partid mai recente — a arătat că în existența și activitatea partidului comunist se află cristalizată sevă a istoriei milenare a poporului român, că adevăratele începuturi, originea partidului comunist se află în înseși începuturile luptei clasei muncitoare organizate, și, mai concret, în crearea în 1893 a parti-

clului social-democrat al muncitorilor, vorbitorul a examinat — aducând fapte și idei noi — împrejurările politice, economice și sociale în anii 1918—1921. A relevat în mod deosebit însemnătatea Marii Uniri din 1918, intrucât — așa cum s-a spus mai limpede în anii din urmă — făurirea partidului comunist a avut loc tocmai în cadrul național-statal de după 1918. În acești ani însă a crescut și avântul revoluționar, în mișcarea revoluționară au intervenit noi exigențe, care au pus pe prin plan transformarea partidului socialist existent într-un partid superior, într-un partid comunist.

Mai departe, prof. univ. dr. Emilian Bold (Universitatea din Iași) a prezentat o comunicare științifică privind felul în care P.C.R. s-a raportat la marile probleme ale clasei muncitoare, ale țării; exemplificările au vizat însă perioada dictaturii regale (februarie 1938 — septembrie 1940). Analiza întreprinsă a argumentat, în fond, însemnătatea existenței partidului comunist, fie și în condiții grele de ilegalitate în care a fost pus de cercurile guvernante încă din 1924. P.C.R. a înțeles — chiar în pofida unor directive greșite venite din afară — să situeze în centrul atenției sale marile probleme ale țării: apărarea independenței și integrității teritorial-naționale, împotrivirea fermă față de creșterea pericolului fascist, al agresiunii Germaniei naziste.

Însemnătatea făuririi Partidului Comunist Român văzută din perspectiva etapei prezente a istoriei noastre contemporane, socialiste, a fost examinată de Constantin Mocanu (Academia „Ștefan Gheorghiu”), vicepreședinte al Societății de Științe istorice, filiala București. Însemnătatea creării partidului comunist a fost înțeleasă, desigur, încă înainte de congresul fondator, căci partidul se făurise în mod deliberat, conștient; a fost exprimată și nu putea să nu fie exprimată în momentul pregătirii și desfășurării congresului din 8—12 mai 1921; condițiile de după 1921, și mai ales cele de după trecerea în ilegalitate în 1924 — până la 23 august 1944 — au stîrnit afirmarea *expressis verbis* în documente publice a felului cum înșiși comuniștii înțelegeau — de data aceasta și retrospectiv — importanța istorică a fondării partidului. Faptele concrete din aceste peste două decenii, felul cum — încă în ilegalitate fiind — P.C.R. a inițiat și organizat marele act istoric de la 23 August, apoi remarcabilele realizări din timpul care a urmat pînă în prezent; înfăptuirea societății socialiste atestă multilateral valoarea făuririi Partidului Comunist Român.

Constantin Mocanu

SESIUNE DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE LA LUGOJ DEDICATĂ ANIVERSĂRII A 65 DE ANI DE LA FĂURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

În ziua de 25 aprilie 1986 în municipiul Lugoj, județul Timiș, a avut loc o sesiune de comunicări științifice în cinstea împlinirii a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. Sesiunea a fost organizată de Comitetul municipal al Uniunii Tineretului Comunist și filiala Societății de Științe istorice. Au participat profesori de istorie, propagandiști, activiști de partid și U.T.C., precum și cadre universitare și de cercetare științifică din București și Timișoara.

Cuvîntul de deschidere, intitulat la *Omagiu la a 65-a aniversare de la crearea Partidului Comunist Român*, a fost rostit de Elena Lazăr, prim-secretar al Comitetului municipal Lugoj al U.T.C. Au fost prezentate comunicările: *Evoluția ideilor programatice ale partidului politic al clasei muncitoare din România în perioada 1893—1921*, Ion Șendrulescu, secretar al Societății de Științe istorice din România; *Trăsături noi ale concepției despre partidul revoluționar din România în perioada 1918—1921* — Constantin Mocanu, Academia „Ștefan Gheorghiu”, vicepreședinte al filialei din București a Societății de Științe istorice; *Cadrul economic, social și politic al făuririi Partidului Comunist Român* — Ioan Scurtu, Universitatea din București; *Semnificația istorică a făuririi Partidului Comunist Român* — Ion Spălățelu, Academia „Ștefan Gheorghiu”; *Din lupta proletariatului lugojean în perioada anilor 1919—1929* — Dan Popescu, profesor emerit, președinte al filialei locale a Societății de Științe istorice, Margareta Popescu, profesor, Lugoj; *Orașul Lugoj în lupta antifascistă din România în perioada anilor 1934—1944* — Gheorghe Oancea, Universitatea din Timișoara; *Contribuții documentare privind starea de spirit antifascistă a populației din județul Timiș-Torontal în anii 1940—1944* — Viorel Srețiu, Arhivele Statului, Timișoara; *Aspecte din procesul de democratizare a aparatului de stat din județul Timiș în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945* — Victor Tundrea, Arhivele Statului, Timișoara; *Evoluția concepțiilor P.C.R. privind lupta întregului popor pentru apărarea patriei. Activitatea P.C.R. în rândurile armatei în perioada 1921—1944* — Lucrețiu Epure, Casa Armatei, Lugoj.

În aceeași zi, sesiunea a fost urmată de un simpozion în localitatea Făget; după cuvîntul de deschidere, pronunțat de Ion Olteanu, primarul comunei, au prezentat comunicări:

Ion Şendrulescu, C. Mocanu, I. Scurtu, I. Spălăţelu, D. Popescu, V. Screciu, N. Tundrea, L. Epure; a fost, de asemenea, prezentată comunicarea: *Lupta P.C.R. pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale împotriva fascismului şi revizionismului (1933—1940)* — Dumitre Tomoni, profesor din Făget. A doua zi — 26 aprilie — un simpozion similar a fost organizat la Nădrag; după cuvîntul de deschidere, pronunţat de Victor Negrea, primarul oraşului, au prezentat comunicări: I. Şendrulescu, C. Mocanu, I. Scurtu, I. Spălăţelu, D. Popescu, L. Epure.

Dan Popescu

TURCOLOGIA ŞI CEL DE AL V-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE TURCOLOGIE

Turcologia reprezintă una din disciplinele umaniste fundamentale care se ocupă de acea comunitate cunoscută sub denumirea, mai mult sau mai puţin exactă, de „familia popoarelor turce” sau „familia popoarelor de limbă turcă”, precum şi sub alte denumiri de acest fel şi se caracterizează prin anumite trăsături etnice, de limbă, de cultură etc.

Prin dimensiunile problematicilor pe care le îmbrăţişează, turcologia se situează în rîndul altor discipline similare, care studiază diverse aspecte ale istoriei şi limbii, culturii şi civilizaţiei unor grupuri mari sau formaţiuni politice din evoluţia societăţii umane, cum ar fi *romanistica* sau *slavistica*, *bizantinologia* sau *arabistica* ş.a.

Turcologia, la rîndul ei, are ca obiectiv principal cercetarea, într-un tot unitar, a istoriei şi limbii, literaturii şi artei, ştiinţei şi culturii, în genere, a *popoarelor de limbă turcă*, începînd din cele mai vechi timpuri şi pînă în zilele noastre. De aceea, acolo unde există sau a existat în trecut, o comunitate etnică sau de limbă turcă, aceasta intră în preocupările ştiinţei turcologice ca atare.

Dată fiind întinderea în timp şi spaţiu a legăturilor popoarelor turce cu multe alte popoare, vecine sau mai îndepărtate, aceste legături mergînd, în trecut, cu secole înaintea erei noastre şi cuprinzînd suprafeţe imense ale mai multor continente (Asia, Europa, Africa), de aceea turcologia, la rîndul ei, se află într-o strînsă conexiune cauzală cu o serie de alte domenii de cercetare sau cu alte discipline, fie mai apropiate, fie mai îndepărtate, cum ar fi: *uralo-altaistica* sau *mongoloistica*, *sinologia* sau *bizantinistica*, *islamologia* sau alte discipline, printre acestea numărîndu-se, fără îndoială, şi „balcanologia” sau „studiile sud-est europene”, toate disciplinele enumerate mai sus avînd, într-un fel sau altul, legături cu turcologia şi beneficiînd de cercetările din acest domeniu, după cum turcologia, la rîndul ei, are de cîştigat de pe urma disciplinelor respective.

Cele menţionate mai sus învederează nu numai importanţa turcologiei ca domeniu de cercetare, dar şi diversitatea mijloacelor şi posibilităţilor de investigare de care dispun turcologii în afirmarea lor sub toate aspectele ştiinţei turcologice.

De altfel, lumea orientală, în general, şi popoarele turce, în special, au constituit, din totdeauna, o lume plină de motive de atracţie atît pentru popoarele din imediata lor vecinătate, cît şi pentru cele aflate la distanţe mai mult sau mai puţin îndepărtate, izvoarele scrise sau nescrise ale acestor popoare cuprinzînd informaţii importante despre „familia popoarelor turce”, despre istoria şi modul lor de viaţă, despre limba şi literatura lor, ca şi despre obiceiurile şi credinţele lor etc. Toate aceste preocupări aveau să determine, de fapt, formarea, relativ de timpuriu, a unui anumit curent de cercetare îndreptat asupra lumii orientale, în general, şi asupra limbii şi istoriei popoarelor turce, în special, iar descoperirea treptată a unor vestigii arheologice sau inscripţii aparţinînd „turcilor vechi” a trezit din ce în ce mai mult interesul faţă de lumea turcă, în timp ce prezenţa Imperiului otoman în Europa timp de peste jumătate de mileniu avea să constituie un vast cîmp de investigaţii mai ales pentru europeni.

Toţi factorii enumeraţi mai sus au dus la cristalizarea treptată a unei discipline turcologice de sine stătătoare, care s-a afirmat, cu timpul, pe de o parte, în cadrul diferitelor şcoli de turcologie din unele ţări, creîndu-se o adevărată tradiţie în această privinţă, iar pe de altă parte, în cadrul *Congreselor internaţionale de orientalistică*, începînd cu primul congres, întrunit la Paris acum mai bine de o sută de ani (1873), şi pînă la ultimul congres, care a avut loc tot la Paris în anul 1973, deci exact peste un secol, problemele „lumii popoarelor turce” constituînd, de fiecare dată, una din secţiunile importante ale acestor congrese de orientalistică.

Dizolvarea Congreselor de orientalistică, aşa cum s-a hotărît la Paris (1973), ca urmare a dificultăţilor enorme în organizarea unor astfel de întruniri, care luseră proporţii gigantice, ele nebucurîndu-se nici de subvenţii din partea statelor, lăsa, de fapt, în suspensie posibilitatea colaborării directe, în cadrul unor reuniuni internaţionale, între specialiştii diferitelor discipline legate de cercetările de orientalistică, printre care se numărau, desigur, şi turcologii.

Tochmai pentru a umple acest gol, Turcia a luat inițiativa organizării unor *congrese internaționale de turcologie*, stabilind ca ele să aibă loc *din trei în trei ani*, iar sediul permanent să fie orașul *Istanbul*.

Astfel, primul congres internațional de turcologie a fost organizat la Istanbul, în anul 1973, cu prilejul aniversării semicentenarului Republicii Turcia (1923). De atunci încoace, aceste congrese s-au ținut cu regularitate în anii : 1976, 1979, 1982 și 1985.

De relevant este și faptul că congresele internaționale de turcologie se deosebesc de alte întruniri mai mult sau mai puțin asemănătoare prin tematicile lor, organizate atit în Turcia, cit și în alte țări, cu caracter național sau internațional, cum ar fi, de pildă : *Congresele de istorie turcă, de literatură populară turcă, de folclor turc sau de istorie economică și socială turcă* etc., congresele internaționale de turcologie fiind mult mai cuprinzătoare și înglobind, practic, întreaga tematică a întrunirilor enumerate mai sus și extinzându-se asupra întregii „lumi a popoarelor de limbă turcă”, din toate timpurile și de pretutindeni.

De aceea la congresele internaționale de turcologie participă. alături de turcologi propriu-ziși, altaiști și mongoliști, islamologi și sinologi, bizantinisti, precum și alți specialiști care, în cadrul preocupărilor lor, au tangență, într-un fel sau altul, cu limba și istoria, cu cultura și civilizația comunităților care alcătuiesc „familia popoarelor de limbă turcă”, din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre.

Potrivit tradiției, cel de-al V-lea Congres internațional de turcologie s-a ținut tot la Istanbul, între 23—28 septembrie 1985, fiind organizat de Centrul de cercetări de turcologie din cadrul Facultății de Litere a Universității din Istanbul. Deschiderea lucrărilor Congresului a fost urmată—după amiaza, de o ședință plenară, în care au fost prezentate două comunicări de sinteză asupra problemelor generale ale turcologiei în condițiile contemporane. De remarcă este faptul că seria comunicărilor a fost deschisă de prof. Kemal Karpat, originar din România, actualmente profesor la Universitatea din Wisconsin (S.U.A.). În zilele următoare, lucrările congresului s-au desfășurat în șase secții principale : *Limba turcă, Literatura turcă, Istoria turcă, Cercetări turco-islamice, Arta și istoria medicinei turce, Muzica turcă*.

După cum se poate constata chiar și din simpla enumerare a secțiilor, congresele internaționale de turcologie îmbrățișează o vastă gamă de probleme, ele reunind, de fiecare dată, specialiști din toate domeniile disciplinei turcologice : istorici și lingviști, istorici ai literaturii și artei, folcloriști, muzicologi etc., aceste congrese căpătînd, astfel, caracterul unor întruniri mondiale ale turcologilor.

Cel de-al V-lea congres a fost dedicat comemorării „Monumentului de la Orhon”, închinat unuia dintre kaganii „turcilor vechi”, numit *Bilge Kagan* (m. în anul 734 al e.n.). Acesta, împreună cu fratele său, Kül-Tigin Kagan, reușe să regenereze, în imensitățile Asiei, cel de-al doilea imperiu al „turcilor vechi”, cunoscuți în istoriografie sub denumirea de *Gök Türk* (Turcii albaștri) sau *Kök Türk* (Primii turci), care au lăsat după ei și vestitele *Inscripții de pe Orhon*, nu prea departe de Ulan-Bator (R. P. Mongolă). În anul 1985 se implineau 1250 de ani de la gravarea inscripțiilor de pe piatra funerară a lui Bilge-Kagan, aceste texte cuprinzînd o adevărată sinteză a istoriei de pînă atunci a „turcilor vechi” în întinderile Asiei. Ședințe speciale au fost consacrate și altor personalități ale culturii turce (Ahmed Caferoglu, Şemseddin Sami Frasherî), prezentîndu-se comunicări referitoare la activitatea lor în diferite domenii ale științei și culturii turce.

După cum era și firesc, în cadrul secțiilor de *limbă și literatură* au fost comunicate și dezbătute rezultatele cercetărilor asupra limbii și literaturii turce din trecut și pînă astăzi. Astfel, în *Secția de limbă* principalele subiecte s-au referit la : Inscripțiile de pe Orhon, din prima jumătate a secolului al VIII-lea al e.n., caracteristicile diferitelor limbi turcice din Asia Centrală sau din alte regiuni, turca vorbită în Afganistan, analiza lexicală și sintactică a unor texte literare turco-islamice, dialecte și graiuri turcești, începînd din Asia Centrală și pînă în Balcani, în *Program* figurînd comunicări legate și de onomastica balcanică (de ex. *Onomastica română de origine turcă*) sau toponimie de origină maghiară pe teritoriul Turciei ș.a.

Secția de literatură s-a caracterizat prin analiza producțiilor literare ale unor scriitori clasici sau moderni din literatura turcă (*Mevlâna, Baki, Namik Kemal, Tevfik Fikret*, chiar și *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, care a fost vreme de mai mulți ani ambasadorul Turciei la București (înaintea și în timpul celui de-al doilea război mondial), ca și prin comunicări cuprinzînd unele remarci asupra diferitelor genuri din evoluția literaturii turce, inclusiv cu caracter folcloric, cum ar fi, de pildă, *Puşkin și folclorul turc din Asia Centrală*. În *Program* erau înscrise și citeva comunicări ale turcologilor din România, unele cu caracter comparatist (*Raporturi literare româno-turce ; Nastratin Hogea și Păcală*), iar altele referitoare la epoei turcotate care circulă și astăzi în Dobrogea (*Epopeia Şora-Batır*).

De relevant este faptul că la congresele internaționale de turcologie au căpătat, treptat, o importanță din ce în ce mai mare și problemele de *istorie turcă*, din timpurile cele mai vechi

și plină în zilele noastre. Comunicările incluse în *Programul* celui de-al V-lea Congres demonstrează și mai bine importanța crescândă a *Secției de istorie*, în ansamblul lucrărilor, numărul mare al comunicărilor de acest gen determinând chiar și distribuirea lor în două secțiuni distincte: Una de *Istorie*, propriu-zisă, iar alta, denumită, sui-generis, *Cercetări turco-islamice*.

Comunicările cu caracter istoric s-au referit, în mare, la „turcii vechi”, din perioada istoriei lor centrasiatice, la relațiile turcilor cu statele vecine de allădată, începând de la hotarele Chinei și pînă la Gibraltar și din Polonia pînă la izvoarele Nilului. Unele comunicări aveau în vedere raporturile turco-islamice sau turco-bizantine, altele se refereau la relațiile turco-europene, mai ales pe vremea îndelungatei prezențe otomane în Europa. Nu au lipsit nici comunicări cu caracter instituțional (turco-islamice) sau legislativ.

Relațiile româno-turce, în general, și cele româno-otomne, în special, au fost evidențiate îndeosebi de membrii delegației române, reliefîndu-se, printre altele: *Statutul politic al Țărilor române față de Poarta otomană* (prof. Eugen Stănescu), *relațiile juridico-diplomatice româno-otomane* (M. Guboglu), *izvoarele narative românești despre marii viziri Köprülü* (Mustafa Mehmet). Alte comunicări românești s-au referit la: *Salname și tapiuri — ca izvoare pentru istoria Imperiului otoman din secolul al XIX-lea* (Anca Ghiță), *la reacția Occidentului față de succesele Imperiului otoman în secolul al XVI-lea* (M.-M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru), la unele *surse externe cuprinzînd știri despre istoria turcă* (Mehmed Ali Ekrem) ș.a.

O bună parte din aceste comunicări au fost prezentate în cadrul *Secției de cercetări turco-islamice*, tot aici fiind incluse și alte cîteva comunicări ale delegației române, deși aveau mai puțină tangență cu specificul secției respective. Este vorba de comunicări referitoare la limba și literatura gûğăuzilor (M. Guboglu), la folclorul turcilor Ceagatai (M. Ablai), la contacte lingvistice sau literare româno-turce (Enver și Nedret Mahmut), la toponimie dobrogeană (I. Penișoară) etc. În *Program* figurau și alte realizări ale turcologiei românești, legate de contribuția poporului român la alcătuirea unor istorii otomane (I. Matei), de regimul exploatarea sării românești (M. Maxim), de valorificarea izvoarelor otomane în istoriografia română contemporană (Fahsin Gemil) ș.a.

Una din particularitățile celui de-al V-lea Congres internațional de turcologie a fost și străduința, poate discretă, dar totuși vizibilă, a organizatorilor de a grupa, în cadrul unor ședințe, două sau mai multe comunicări ale participanților din anumite țări, creînd, astfel, impresia trecerii în revistă a realizărilor turcologiei din țările respective. În felul acesta, participanții aveau să asiste la o adevărată „zi iugoslavă” sau la o „zi românească”, așa cum a fost, de pildă, ultima zi a lucrărilor congresului, cînd mai mulți membri ai delegației române au avut prilejul de a-și prezenta rezultatele cercetărilor lor. Pe de altă parte, unul din proiectele cele mai ambițioase ale organizatorilor celui de-al V-lea Congres internațional de turcologie a fost și acela de a înmîna participanților textele publicate ale comunicărilor chiar în ziua deschiderii congresului, dar, din cauza sosirii tardive a unor comunicări, acest proiect nu a putut fi realizat, abia la închiderea lucrărilor prezentîndu-se doar semnalele primelor volume. Totuși, s-a promis că, în cel mai scurt timp, vor vedea lumina tiparului toate comunicările, fapt care învederează interesul acordat de forurile competente din Turcia față de congresele de turcologie, statul turc fiind hotărît să sprijine aceste manifestări științifice din toate punctele de vedere.

Ținîndu-se seama tocmai de un astfel de proiect, la închiderea lucrărilor s-a dat de înțeles că la viitoarele congrese de turcologie vor putea participa numai cei care își vor prezenta în timp util textele integrale ale comunicărilor lor, spre a fi publicate din vreme. Această inițiativă va ridica, fără îndoială, viitoarele congrese internaționale de turcologie pe trepte superioare nu numai din punct de vedere organizatoric, dar și sub raportul largirii cadrului discuțiilor științifice, specialiștii putînd iniția, în felul acesta, dezbateri mult mai aprofundate și mult mai rodnice, pe baza comunicărilor deja publicate. În astfel de condiții, este de așteptat ca viitoarele congrese de turcologie să devină, treptat, unul din cele mai importante forumuri de dezbateri științifice, legate de cercetarea limbii și istoriei, a literaturii și artei, precum și altor aspecte ale trecutului poporului turc, din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre. De asemenea, se preconizează și introducerea limbii turce ca unica limbă de comunicare la aceste congrese.

Avînd în vedere considerentele expuse mai sus, nădăjduim că turcologia românească va fi prezentă și la congresele următoare, aducîndu-și contribuția sa într-o măsură din ce în ce mai mare, pentru a ocupa, astfel, un loc binemeritat în ansamblul turcologiei universale.

Mustafa Ali Mehmet

RADU CONSTANTINESCU, *Vechiul drept românesc scris. Repertoriul izvoarelor 1340—1640*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.România, București, 1984, 311 p.

Cartea cuprinde o analiză amănunțită a tuturor manuscriselor juridice grecești, slavone (mai ales) ori românești, alcătuite și folosite pe teritoriul țării noastre, începând din secolul al XII-lea și pînă la mijlocul celui de-al XVII-lea. Din acest punct de vedere, cadrul cronologic trasat în titlu, probabil mai mult din rațiuni de simetrie, nu corespunde pe de-antregul celui real, întrucît cel mai vechi codice cercetat aici nu este cel datat, cu aproximație de autor, în 1340, ci unul mult mai vechi, de la finele celui de-al XII-lea veac. Un alt vechi manuscris juridic grecesc pomenit aici, datînd din secolul al XIII-lea dar folosit în Țara Românească pînă la 1507, este cel descris în indicele 2.

Încercări de acest fel s-au mai făcut la noi, singura dusă pînă la capăt rămînd *Cursul de istorie a dreptului românesc* al lui Ioan Peretz (4 vol., București, 1915—1931), astăzi depășit și înlocuit de cartea recenzată aici. Spre deosebire de Peretz însă, R. Constantinescu procedează la identificări exacte ale operelor și autorilor, cu trimiteri la edițiile cele mai recente și la bibliografia modernă pentru toate fragmentele și citatele, ce se numără uneori cu sutele în culegerile grecești ori slavone de drept ale evului mediu românesc. O tablă analitică de materii în limba franceză, un studiu introductiv și liste de abrevieri preced acest util repertoriu ce cuprinde mai întîi o cercetare (cu steme de filiație și casete bibliografice) ale penitențialelor (24 serii descrise), dintre care cel notat cu P4 reprezintă, după Psaltire, cel mai vechi text românesc cunoscut tradus din altă limbă. Urmează o descriere sumară a pravilelor manuscrise de drept canonic privat din anii 1646—1847 și analiza amănunțită a Pravilei de la Govora, folosită în numeroase copii și variante manuscrise, românești ori slavone, încă de pe la 1340 (13 exemplare complete și 13 florilegii parțiale). Apoi, după o repertoriere sistematică a legislației romane și bizantine reproduse ca atare în manuscrisele locale, găsim descrierea enciclopediilor juridice grecești și slavone (nomocanoane) din sec. XII—XVII copiate și folosite la noi, amănunțită pentru codicele vechi și sumară pentru cele din anii 1640—1850. Celelalte capitole sînt închinat compilațiilor balcanice și rusești din sec. XI—XIII cunoscute sub numele de *Kormăja knlga* (12 manuscrise slavo-române din sec. XV—XVIII, cărora li s-ar putea însă adăuga și altele, neamintite aici), Sintagmei lui Vlastaris (25 exemplare locale din sec. XV—XVIII) și așa zisului Codice tripartit (Sintagma prescurtată, Codul lui Ștefan Dușan și Legea lui Constantin VI și Justinian II : 2 manuscrise grecești din sec. XV, 3 manuscrise slavo-române din sec. XV—XVII și un manuscris românesc din sec. XVIII, folosit pînă pe la 1851). În anexe aflăm concordanțe pentru glosele românești (sec. XV—XVI) la Sintagma lui Vlastaris, îndreptări și adăugiri la ultima lor ediție, concordanțe la Sintagma abreviată și Codul lui Ștefan Dușan, iar în indici — lista surselor lui Vlastaris, analiza nomocanonului logofătului Pîrvu din sec. XIII de care pomeneam la început și o listă a manuscriselor grecești (130), slavone (214) și românești (41) folosite, descrise ori citate.

Olimpia Gușu

CAROL GÖLLNER, PAUL ABRUDAN, *Francisc Rákóczi al II-lea (1704—1711)*, Edit. militară, București, 1983, 216 p.

Lucrarea elaborată de prestigiosii cercetători Carol Göllner și Paul Abrudan se înscrie, în ansamblu, ca una dintre reușitele realizări ale colecției, deja renumită, „Domnitori și voievozi”, ce apare sub egida Editurii militare. Meritele acestei lucrări sînt incontestabile și în rîndurile ce urmează ne vom strădui să le aducem în atenția cititorilor, la fel ca și unele scăpări și lipsuri.

În ceea ce privește meritele și calitățile lucrării ele sînt evidente pentru oricine îi parcurge rîndurile și îi conferă atributele unei reușite istoriografice. Primul dintre acestea, și poate cel mai important, îl constituie faptul că lucrarea reprezintă prima încercare, din istoriografia noastră, de a trata monografic viața și activitatea principelui transilvan Francisc Rákóczi

al II-lea, unul dintre principalii exponenți ai luptei pentru libertate și independență dusă împotriva expansionismului habsburgic. Astfel, autorii prezintă pe scurt principalele momente ale copilăriei principelui, copilărie marcată de crâncenul război otomano-austriac și de prigoanirile la care a fost supus, el și familia sa, din partea trupelor imperiale învingătoare, urmărind itinerariile formării sale intelectuale și spirituale care l-au purtat de la Praga până la Roma, procesul conștientizării treptate a necesității de a se situa în fruntea luptei anti-habsburgice care stătea să izbucnească în principat, lupta sa plină de eroism și sacrificii pentru realizarea dezideratului independentei, înfrângerea finală datorată unor cauze ce i-au depășit voința și anii grei ai exilului, petrecuți departe de țară, pe la diferite curți europene de unde nu a putut culege decât amărăciune, amăgiri și promisiuni pe cât de interesante, pe atât de deșarte.

Un alt merit al lucrării, cel puțin tot atât de important ca și primul, este acela că autorii au adus permanent în prim plan participarea românilor din Transilvania la răscoala curuților au scos în evidență faptul că aici, în Transilvania, elementul românesc a constituit principalul sprijin de masă al răscoalei condusă de Francisc Rákóczi al II-lea. Sunt aduse numeroase date și informații, deosebit de revelatoare, despre activitatea comandanților militari români Mihai Pop, Marcu Ictegănu care a ridicat la luptă pe românii bihoreni, Alexandru Lupu din Borșa, Năcuț Bălea din Teud, Dumitru Bitoc din Sarasău și Gheorghe Pop din Apsa care au acționat în zonele Șimleului Silvaniei, Oașului și Maramureșului, Bucur Cimpean și Vasile Negru care au acționat în secime și în Țara Birsei, despre cetele de haiduci români conduse de Gligor-Pintea Viteazul și Nichita Balica. De asemenea un capitol special (pp. 138—145) este dedicat relațiilor Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova, arătându-se, în concluzie, că lărgirea și intensificarea legăturilor politice, economice și de altă natură dintre cele trei țări românești la începutul secolului al XVIII-lea, ca și în alte epoci istorice, avea în vedere depășirea sinozităților din situația politică internațională determinate de contradicțiile și interesele țărilor europene și, în primul rând, ale imperiilor habsburgic, otoman și țarist, și realizarea unei strînse și rodnice colaborări care să asigure integritatea, libertatea și ființa de neam a poporului român.

Tot în rîndul meritelor acestei cărți poate fi consemnată și abundența deosebită de date și informații istorice, precum și acuratețea cu care acestea sînt interpretate în spiritul concepției materialist-dialectice și istorice. Un exemplu de astfel de interpretare este oferit de autori atunci cînd analizează cauzele și împrejurările ce au dus la înfrîngerea răscoalei conduse de Francisc Rákóczi al II-lea. Se arată, în acest sens, că înclinarea ajutorului extern și posibilitatea imperialilor de a deplasa o parte din trupele din vest pe frontul din Transilvania, lipsa unor planuri militare ale curuților cu obiective clare și precise, precum și lipsa unui adevărat comandant militar cu experiență, grava situație economică, economia principatului nemaiputînd face față presiunilor impuse de necesitățile războiului, dar mai ales agravarea contradicțiilor sociale din tabăra lui Rákóczi, dintre lărușimea iobagă, care spera să-și recapete libertatea și să-și amelioreze situația economică, și nobilimea care nu înțelegea să abdice de la niciunul din drepturile și privilegiile ei, ba dimpotrivă, au provocat eșecul final al răscoalei și au permis Habsburgilor să-și instaurze dominația în Transilvania pentru mai bine de două secole.

Pe lângă aceste merite și calități incontestabile, care dau valoarea de ansamblu a lucrării, sînt și unele lipsuri și deficiențe ce ar fi putut să fie ușor eliminate dacă autorii ar fi acordat mai multă atenție textului în forma sa finală.

Stilul este destul de confuz și maniera de expunere a evenimentelor militare și a campaniilor curuților oarecum nesistematică, ceea ce face lectura dificilă, mai ales pentru cititorul mai puțin familiarizat cu problematica răscoalei condusă de Francisc Rákóczi la II-lea. Deși operațiunile militare desfășurate de curuți au fost, într-adevăr, destul de confuze și haotice, totuși autorii puteau și trebuiau să depășească lipsa de ordine a evenimentelor și să prezinte o expunere clară și sistematică a lor, insistînd pe principalele momente și evitînd să se piardă într-un noian de detalii mai mult sau mai puțin semnificative.

Considerăm că o altă deficiență a lucrării o reprezintă repetarea aceleiași informații, într-o formă foarte puțin modificată, la o diferență de numai cîteva pagini și în același context cronologic. Astfel la pp. 71—74 sînt amintite detașamentele românești, numele principalilor lor comandanți și zonele în care au acționat, sînt date amănunte interesante referitoare a activitatea lor, dar la p. 80 sînt reluate, într-o formă ceva mai restrînsă, aceleași informații, pentru același moment al răscoalei, fără a se aduce nimic nou.

Pe lângă aceste lipsuri, mai pot fi enumerate și altele, datorate evidentei neatenției autorilor. Astfel, la p. 10, vorbindu-se despre voievodatul Transilvaniei, ca formă specifică de organizare românească, se afirmă că el a fost o dezvoltare a vechilor ducate românești. Folosirea titlaturii de ducate pentru formațiunile feudale prestatale românești din Transilvania considerăm că este inadecvată, mult mai potrivită și mai conformă cu realitățile de aici fiind aceea de cnezat sau voevodat. Denumirea de ducate este specifică feudalismului apusean, cel românesc deosebindu-se în multe privințe de acesta, și este folosită pentru a desemna realitățile politice din Transilvania de izvoarele în limba latină (de ex. Anonymus).

La p. 24 se afirmă că pacea de la Nimwegen s-a încheiat în 1697, ceea ce este inexact. Această pace a fost încheiată în 1678 între Franța, pe de o parte, și Olanda, Spania și Imperiul habsburgic, pe de altă parte, și a marcat apogeul puterii franceze sub Ludovic al XIV-lea. În 1697 este însă vorba de pacea de la Ryswick, care a pus capăt războiului dintre Franța și Liga de la Augsburg (Imperiul, Anglia, Olanda, Spania, Suedia), pace ale cărei prevederi, cu mici excepții, le reluau pe cele de la Nimwegen.

La p. 191 se afirmă că Petru cel Mare avea adunată în Moldova, în vederea campaniei antiotomane din 1711, o armată de 120 000 de oameni. Cifra aceasta, așa cum s-a demonstrat încă de multă vreme, este exagerată, depășește de cel puțin trei ori efectivele reale de care dispunea țarul, efective ce nu treceau de 40 000 de oameni. De fapt această inferioritate numerică a fost cauza principală a dezastrului de la Stănilești, dezastru în urma cărui Petru cel Mare a pierdut Azovul, iar Dimitrie Cantemir a fost obligat să-și părăsească tronul și țara.

La p. 200 se afirmă că șederea lui Francisc Rákóczi al II-lea în Franța a fost de numai 4 luni. Inexact. Principele transilvan a sosit în Franța la începutul anului 1713 și a părăsit-o abia în septembrie 1717, atunci când spera ca, ajutat fiind de turci, să poată reveni în țară.

Supărătoare pentru cititor este și scrierea cu minusculă a numelui dinastiei de Habsburg, autorii făcând confuzie între întrebuintarea ca substantiv a acestui nume propriu și forma adjectivală, habsburgică, derivată din el (pp. 48, 54, 78, 87, 96 etc.).

În fine, o ultimă obiecție, dar nu și cea mai puțin importantă, este aceea că în bibliografia selectivă, aflată la sfârșitul volumului (pp 212—215), nu sînt menționate o serie de lucrări, și chiar izvoare, deosebit de importante pentru viața și activitatea principelui Francisc Rákóczi al II-lea. Printre acestea pot fi amintite *Archivum Rákócziánum...*, editată de Thaly Kálmán în 10 volume, la Budapesta, între 1873 și 1889, lucrarea lui Gyula Szekfű, *A száműzöt Rákóczi* apărută la Budapesta în 1913, lucrarea lui Émile Pillias, *Études sur François II Rákóczi, Prince de Transylvanie*, apărută la Paris, în 1939, și cea a lui Béla Köpeczi, *La France. et la Hongrie au début du XVIII-e siècle*, apărută la Budapesta, în 1971. Deși selectivă, bibliografia putea și trebuia să cuprindă și aceste titluri, lipsa lor putînd duce la crearea impresiei că autorii nu au folosit cîteva din lucrările fundamentale referitoare la viața personalității avute în discuție, situație care, sîntem convinși, nu corespunde realității.

În ciuda acestor lipsuri, pe care autorii ar fi putut să le înlăture cu ușurință dacă ar fi acordat o mai mare atenție redactării finale a textului, lucrarea este bună în ansamblu, calitățile și aspectele ei pozitive fiind mai importante și mult mai numeroase decît cele negative. Meritul ei cel mai mare este, după părerea noastră, acela că reprezintă prima monografie, din istoriografia noastră, dedicată principelui Francisc Rákóczi al II-lea și deschide, în acest fel, o nouă direcție de cercetare.

Eugen Denize

* * *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Mureș, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1984, 391 p.*

Rezultat al unor îndelungate și insistente eforturi lucrarea pe care încercăm să o sunem atenției cititorilor, face parte din seria instrumentelor de informare științifică editate în ultimele decenii prin grija Direcției Generale a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România. Un astfel de instrument de informare științifică se adresează de obicei cercetătorilor pe care îi preocupă deopotrivă istoria locală ca și problemele mari din istoria poporului român, furnizîndu-i date legate de fondurile arhivistice sau colecțiile de documente păstrate într-o unitate de arhivă sau alta. Motivația elaborării unei astfel de lucrări este cît se poate de evidentă și lesne de înțeles: optimizarea valorificării multiple a patrimoniului arhivistic românesc. Ea trebuie să evidențieze mai cu seamă conținutul și valoarea documentelor, informațiile care prezintă interes științific și pot constitui, potențial, obiect de investigație și de studiu.

Printr-o întrepătrundere armonioasă a practicii arhivistice și a inteligenței științifice a văzut lumina tiparului și *Îndrumătorul* în Arhivele mureșene, care este subscris de Ioan Ranca șeful Filialei Arhivelor Statului din Tîrgu Mureș și de Viorel Grama, Ion Moldovan, Ionel Mureșan și Alexandru Pál-Antal.

Autorii *Îndrumătorului* în Arhivele mureșene au avut de învins greutățile pe care le ridică în special prin natura lor, arhivele feudale provenite din anii 1223—1848 și păstrate fie în original, fie în copie, punînd la încercare capacitatea lor intelectuală. Arhiviștii diligenți mureșeni au avut mai presus de toate pregătirea profesională adecvată și tenacitatea corespunzătoare pentru a trece peste aceste greutăți, izbutind să întruchipeze cu succes cuplul intelectual arhivist-cercetător, punînd pe masa cititorilor specialiști o lucrare indispensabilă în munca de investigație științifică.

www.dacoromanica.ro

Precedat de o *introducere*, caracterizată de un raționament concis de maximă utilitate *Îndrumătorul* în Arhivele mureșene prezintă pe 340 de pagini un număr de 43 de fonduri arhivistice și 8 colecții de documente formate pe melegurile mureșene în secolele XIII—XX și lista celor 369 fonduri eclesiastice păstrate în depozitele Arhivelor Statului din Tirgu Mureș. Fiecare fond și colecție de documente prezentate este urmată de o anexă bibliografică privind monografiile sau studiile științifice elaborate parțial sau în exclusivitate pe baza scriptelor aparținătoare fondului arhivistic sau colecției de documente în cauză. În final, *Îndrumătorul* mai cuprinde un *Indice general*, extins pe 47 de pagini, oferind cercetătorilor profesioniști și amatorilor o adevărată paletă tematică pentru fiecare fond și fiecare colecție de documente

Arhiviștii mureșeni prezintă chiar în acest prim volum al *Îndrumătorului* „principalele fonduri arhivistice...”: „Scaunul Mureș, Comitatul Tirnava și Primăria orașului Tirgu Mureș...” și multe alte fonduri arhivistice administrative, economice, de cultură, fonduri familiale și eclesiastice, respectiv colecțiile de documente (printre altele: Colecția de descripții urbariale, Colecția de tabele de impunere etc.). Fondurile arhivistice și colecțiile de documente cuprinse în lucrarea elaborată de arhiviștii mureșeni, apar în fața cititorului în structura lor organică, cu documentele păstrate până în zilele noastre, cu anii extremi și cantitatea în fascicule, volume, dar mai cu seamă cu indicațiile convenite privind domeniile, fenomenele, evenimentele, faptele și chiar persoanele care constituie obiectul documentelor în cauză și care au avut o rezonanță în trecutul istoric al patriei. Fondurile arhivistice și colecțiile de documente păstrate în depozitele Filialei Arhivelor Statului Județului Mureș constituie indiscutabil surse de informații incorporabile în patrimoniul științific național și merită interes din partea celor care studiază istoria marilor frământări și lupte sociale și naționale, istoria principalelor mase producătoare, procesele demografice, economico-sociale, social-politice și spiritual-culturale, istoria culturii material și spirituale românești și a naționalităților conlocuitoare, a mentalității economice țărănești etc.

Inevitabilele greșeli de tipar nu reduc cu nimic valoarea informațională și științifică a *îndrumătorului* în cauză, care n-ar trebui să lipsească din bibliotecile instituțiilor de cercetare cu profil adecvat și nici chiar din cele ale istoricilor.

Ca parte integrantă a infrastructurii științei și culturii românești, Arhivele Statului din România au cunoscut în ultimele decenii un proces intensiv de reînnoire și dezvoltare. *Îndrumătorul* în Arhivele mureșene, ca și altele din cele 18 *îndrumătoare* care au mai apărut până în prezent, atestă incontestabil și ni se pare extrem de expresiv pentru drumul parcurs de arhivistica românească pe calea modernizării.

Nicolae Szabó

STIG FÖRSTER, *Der doppelte Militarismus. Die deutsche Heeresrüstungspolitik zwischen Status-quo-Sicherung und Aggression. 1890 — 1913*, Stuttgart, 1985, XII + 322 p.

Întemeiată pe o largă informare, ca și pe utilizarea unor surse inedite din arhivele de la Koblenz, Freiburg, Berlin, Essen, München și Stuttgart, monografia lui Stig Förster, apărută sub auspiciile Institutului pentru istoria Europei din Mainz, reprezintă o importantă contribuție privind „preistoria” primului război mondial. Lucrarea este centrată pe teza „militarismului dublu”, Förster referindu-se la cele două fețe ale militarismului german din epoca studiată. Cel dintâi, „militarismul conservator”, era reprezentat de împărat și de cei din jurul său, de reprezentanții politici ai marilor proprietari agrari de la răsărit de Elba și de partea conservatoare a corpului ofițeresc. El avea un caracter reacționar și căuta să contribuie la menținerea unui status quo politic și social. Acest militarism „de sus” a acționat cu precădere în direcția dezvoltării flotei militare. Celălalt militarism, cel „burghez” al burgheziei mici și mijlocii, al radicalilor de dreapta și al național-liberalilor, al unei părți a ofițerimii era orientat deopotrivă împotriva mișcării muncitorești și a status quo-ului social și politic care favoriza vechile elite și le acorda privilegiile devenite anacronice. Caracterul contrarevoluționar era mai accentuat la purtătorii de cuvânt ai acestui militarism, exprmiind mai evident „imperialismul”. El urmărea „nu numai modificarea status quo-ului înăuntrul imperiului, ci și pe cel din afara granițelor”.

Întărirea cu precădere a armatei de uscat ori a flotei militare, funcția represivă internă sau acțiunile agresive externe dominan problematica celor două militarisme. Pozițiile împăratului, ale succesivilor săi cancelari — Caprivi, Bülow și Bethmann Hollweg — ale cercurilor militare și ale partidelor sînt și ele bogat detaliate. Este evidențiată și poziția constant opusă față de politica militară oficială a social-democrației în perioada cercetată (1890—1913).

Autorul demarhează patru etape în istoria politicii de înarmare a armatei în epoca wilhelmiană. De la 1890 la 1897 se remarcă o perioadă de intensă înarmare, corelată constituirii

sistemelor de alianțe opuse în Europa. De la 1897 la 1905 urmează o fază de „încetinire a creșterii armatei”, tinzându-se chiar la „o înghețare” a înarmării armatei de uscat, dar acționându-se în paralel în direcția realizării unui amplu program de construire și dezvoltare a flotei. Cea de-a treia etapă este cea a anilor 1905—1911 în care se înregistrează „o aproape completă stagnare a creșterii armatei”, pentru ca, în ultima fază, cea a anilor 1912—1913 să se treacă la „înfrigurată înarmare”, acordându-se armatei de uscat prioritate și nu flotei, ceea ce a reprezentat și o victorie politică a militarismului burghez.

Monografia este întregită printr-o bogată bibliografie și printr-un indice de persoane.

Lucrarea lui Stig Förster reprezintă neîndoiește una din cele mai de seamă contribuții la o problemă mult discutată; ea ajută la clarificarea unor neîndoiește responsabile istorice legate de pregătirea și izbucnirea primului război mondial.

Don Berindei

HENRI BERNARD, ROGER GHEYSSENS, *La bataille d'Ardenne. L'ultime Blitzkrieg de Hitler*, Éditions Duculot, Paris-Gembloux, 1984, 189 p.

A 40-a aniversare a bătăliei din Ardeni a readus în actualitate ultima ofensivă a Wehrmachtului pe frontul de vest și a prilejuit apariția unui șir de lucrări, care au sporit bibliografia — și altminteri bogată — consacrată acestui episod al celui de al doilea război mondial. Între aceste lucrări, care merg de la articolul comemorativ până la volumul monografic, cartea celor doi istorici belgieni se distinge prin originalitatea abordării logice perfecte a articulării și limpezimea de cristal a expunerii. Calitățile acestui remarcabil volum sînt firești sub semnătura unor istorici de prestigiu ca Henri Bernard și Roger Gheysens. La binemeritata notorietate a autorilor, rezultat al bogăției lor activități științifice, se adaugă interesul pentru doi istorici belgieni care au acordat atenție istoriei țării noastre: Henri Bernard este autorul articolului despre România din *Encyclopédie de la guerre 1939—1945* (Tournai, 1977, p. 363—366), iar Roger Gheysens a consacrat Actului de la 23 August 1944 un substanțial studiu în „Historia-Magazine. La seconde guerre mondiale”.

Volumul dedicat de cei doi istorici belgieni bătăliei din Ardeni, iese din făgașul obișnuit al acelei „histoire-bataille”, atît de ironizate astăzi. Înainte de a-i înfățișa originalitatea dispunerii materiei, să subliniem că volumul nu se intitulează „La bataille des Ardennes” ca toate lucrările de pînă acum, ci „La bataille d'Ardenne”, intrucît, așa cum remarcă îndreptățit autorii, Ardenne, care își trage numele de la *Arduinna silva*, este greșit pus la plural — Ardennes — cînd nu se referă la departamentul omonim francez (în limba română însă, rămîne să se utilizeze tot Ardeni).

Cartea lui Henri Bernard și Roger Gheysens nu este o nouă narație a ceea ce s-a numit „ultima aruncătură de zar” a lui Hitler (titlul cunoscutei cărți a lui Jacques Nobécourt, *Le dernier coup de dés de Hitler*, Paris, 1962) — precizăm că e vorba de frontul de vest, intrucît ultima contraofensivă a Wehrmachtului în timpul celui de al doilea război mondial a fost cea declanșată la 6 martie 1945 în zona lacurilor Balaton-Valencze. Autorii au decis — și hotărîrea lor este de salutat — să renunțe la episoadele pline de culoare ale acestei încheștări, povestite în lucrările anterioare (celebrul „Nuts” al generalului Anthony McAuliffe este abia menționat, p. 116) și să întreprindă, pe baza unei bogate informații, o analiză de istorie militară care, sacrificînd pitorescul în beneficiul cercetării riguroase a datelor și faptelor, să ofere cititorului pagini mai puțin atrăgătoare, dar mult mai folositoare pentru înțelegerea acestei ofensive-spasm al Wehrmachtului.

Cartea cuprinde trei părți, anexe, bibliografic și indici. Prima parte este consacrată perioadei imediat următoare bătăliei din Normandia și urmărește eliberarea Belgiei și criza cunoscută de forțele aliate în septembrie 1944, relevată cel mai pregnant de eșecul de la Arnhem. Foarte clare sînt paginile care înfățișează conflictul dintre cele două opțiuni în fața cărora se afla comandamentul aliat *Single Concentrated Thrust Policy*, cu cele două variante ale sale (Belgia-Olanda-capete de pod peste Rin-Ruhr, preconizată de Montgomery și Palatinat-Frankfurt, susținută de Bradley și Patton); de reținut distincția corectă, subliniată de autori, între bătălia de la Arnhem, încheiată cu un eșec, și ampla operație a liniilor de apă, care, fără a cunoaște un succes decisiv, a fost totuși un succes, precum și evaluarea eliberării Anversului ale cărui instalații portuare, grație mișcării de rezistență belgiene, nu au putut fi distruse de trupele germane, cei doi autori împărtășind opinia generalului G. Erskine, potrivit căruia, acest fapt avea să ducă la scurtarea războiului cu cîteva luni.

Cea de a doua parte, care constituie de fapt miezul cărții, relatează desfășurarea bătăliei din Ardeni, mai întîi din unghiul de vedere al Wehrmachtului, apoi din acela al Aliaților, stărînd în final, asupra luptelor importante: La Gleize-Stoumont, Saint-Vith și Bastogne.

Se subliniază marea înseamnăta a rezistenței prelungite opuse de Divizia 7 blindată americană la Saint-Vith (evacuat, totuși, la 22 decembrie) precum și a adesea eclipsată de rezistența de la Bastogne. „Consecințele acestei rezistențe (de la Saint-Vith — n.n.) sînt incalculabile”, conchid autorii (p. 71) și demonstrația lor pentru a susține acest punct de vedere este întru totul convingătoare. „Saint-Vith — scriu ei — constituie punctul culminant al bătăliei din Ardeni; acolo oamenii generalului-maior R. W. Hasbrouck și ai generalului de brigadă Bruce C. Clarke au adus decizia acestei întregi campanii de iarnă” (p. 73). De adăugat că, din punct de vedere tactic, bătălia de la Saint-Vith constituie „singurul exemplu de pe frontul occidental ale folosirii unei divizii blindate într-o apărare prelungită” (p. 96).

Ultima parte a cărții oferă bilanțul bătăliei din Ardeni. Autorii relevă cu dreptate consecințele negative ale eșecurilor comandamentului aliat după victoria din Normandia și divergențelor din cadrul acestui comandament (se vor citi cu deosebit interes aprecierile atât de nuanțate asupra lui Eisenhower și Montgomery). De reținut observația că „La sfîrșitul lui 1944, de fapt, Eisenhower nu mai este omul din iunie sau din septembrie. În această perioadă el a fost, neîndoind, prea mult un „chairman” (p. 145).

Ultimul capitol este dedicat forțelor speciale germane angajate în bătălia din Ardeni; gruparea Skorzeny (Operația Greif) și gruparea von der Heydte (Operația Stösser), ale căror operațiuni au fost confundate nu numai în epocă, dar și, mai tirziu, de către cercetători. Deși cele două operațiuni au eșuat ele au avut un puternic efect psihologic, creînd confuzie și tensiune în rîndul forțelor aliate. „Astfel de operații speciale merită un studiu amănunțit din partea experților militari” (p. 152) și ne îngăduim să sugerăm celor doi eminente specialiști întreprinderea lui.

Anexele cuprind tabloul forțelor militare de pe front în ziua de 16 decembrie 1944 (ziua declanșării ofensivei germane), structura unui șir de unități în timpul bătăliei din Ardeni, victimele civile și distrugerile din Ardeni.

Cartea oferă, așadar, o excelentă imagine asupra uneia din cele mai importante bătălii ale celui de al doilea război mondial și, dacă în privința aspectelor militare cititorul este cu prisosință satisfăcut, poate că în privința consecințelor politice, se puteau dezvolta și aprofunda cele nouă rînduri ce le sînt consacrate la p. 147.

Înărți de exemplară claritate, o ilustrație de bună calitate precum și o bibliografie întregesc această prezentare a bătăliei din Ardeni, care va deveni, în întinsa bibliografie ce i-a fost dedicată, o lucrare de referință. Henri Bernard și Roger Gheysens au făcut încă o dată dovada remarcabililor lor însușiri de analiști de profunzime ai fenomenelor militare

Florin Constantin

JASPER RIDLEY, *The History of England*, Macdonald and Co. Ltd., Sidney, London, 1983, 331 p.

Înainte de a se exersa într-o pretențioasă sinteză, Jasper Ridley a scris o scrie de biografii despre John Knox, Mary Tudor, Thomas Cranmer, Palmerston, Garibaldi și Napoleon III, un florilegiu de personalități care oricum solicitau o intensă angajare științifică și speculativă și care ar fi sancționat instantaneu tratări anodine și locuri comune. Cu acest palmares Jasper Ridley a realizat încă o sinteză între numeroase alte sinteze și tratate de istorie engleză care necesarmente se găsesse într-o strictă ierarhie, unele dintre ele fiind considerate clasice, altele de interes documentar sau și mai rău constituind materie brută pentru o eventuală statistică. În ce categorie intră lucrarea lui Jasper Ridley este greu de spus și ar fi neconstat dacă s-ar emite vreo caracterizare globală asupra ei, atît timp cît probabil nu există o viziune asupra sintezelor de istorie britanică. Pentru că faptele în ultimă instanță sînt aceleași, reluate și dispuse pe varii alinamente interpretative.

O narațiune consistentă asupra istoriei Angliei începe cu secolul V cînd în 446 iuții au invadat pentru prima dată Britania încă animată de nostalgii latine. De fapt legatul dominației romane funcționează și în cazul creștinării recentei Britanii anglo-saxone. În 627 Northumbria a trecut oficial la creștinism. Convertirea unui stat sau lider la religia creștină într-o împrejurare concretă reprezintă un act de o semnificație excepțională din mai multe rațiuni. Pentru Anglia evidente sînt apropierea de problematica Europei continentale, afirmarea unei noi concepții despre rolul statului, instituțiilor și conducătorului sacralizat de biserică, deturarea sensibilității populare spre un anumit scop și desigur o optică transformată asupra raporturilor cu celelalte regate anglo-saxone. Reacția pîgînă a regelui Penda și contracracția din 654 care se soldează cu moartea lui Penda și convertirea Merciei se inscrie în ecuația formulată mai sus. Cînd în 686 Sussex devine creștin se poate spune că Anglia a primit drept de cetate în Europa, chiar înaintea altor popoare.

Urătoria chestiune care reține atenția este penetrația daneză inițiată în 865 și care are ca reflex unificarea statelor anglo-saxone, sub conducerea lui Alfred Invingătorul noilor iuvadori la Edington în 878. Gesta unificatoare a lui Alfred, un rege aproape legendar,

rămâne viabilă de vreme ce în 975 liderii anglo-saxoni prestează omagiu regelui Edgar al Wessex-ului. Deși șansele de rezistență antidaneză erau mai mari Cnut a anihilat independența anglo-saxonă când în 1016 Anglia a fost alipită imperiului său scandinav. Practic acest fapt simbolizează criza societății anglo-saxone care nu a fost capabilă să respingă intruziunile unei societăți superior feudalizate iar momentul Hastings din 1066 anticipează realinierea Angliei la Europa medievală. William the Conqueror a reușit să mențină un echilibru între prioritățile ridicate de posesiunile europene și cele de dincolo de Canalul Minciei. Și totuși lăntația era prea mare astfel că în 1106 Henry I își ia la Tinchebrai revanșa pentru Hastings. Însă implicarea Angliei în evenimentele continentale este amplificată de Henry II, în fond beneficiarul unui prelungit război civil care s-a încheiat în 1153 printr-un compromis care-l propulsa la putere după moartea lui Stephen, nepotul lui William the Conqueror. Numele lui Henry II este indisolubil legat de cel al lui Thomas Becket care din 1162 era arhiepiscop de Canterbury. În 1170 Becket a fost ucis de oponenții imixtiunii papale în Anglia, dar asasinarea lui în secolul XII a produs efectele contrare celor pe care le-ar fi provocat în secolul XVI. Așa înțel în condițiile ostilității evasi-generale, Henry II s-a supus în 1174 unei penitențe publice care trebuia să-l concileze cu biserică.

Începutul secolului XIII este dominat de factorii care au concurat la acceptarea de către puterea executivă la 19 iunie 1215 a documentului Magna Charta care prefigurează un experiment inedit în istorie. Principele din Magna Charta au fost preluați în acțiunea politico-militară a lui Simon de Montfort care a fost inspiratorul prevederilor de la Oxford (1215) un recunoscut preluđu parlamentar. După aceste provocări grave la adresa integrității puterii executive, care semnificativ s-au derulat în condițiile în care monarhia era mediocru ilustrată, urmează dominația agitată a lui Edward I. În 1277—1282 acesta a cucerit Wales-ul și în 1294—1295 a înăhușit o masivă revoltă antiengleză. Apoi s-a îndreptat spre nord unde în 1290 tronul Scoției a rămas vacant. Edward I s-a prevalat de poziția sa de suzeran și a pretins să soluționeze succesiunea scoțiană în avantajul său. Această procedură care nu însemna o derogare de la regulile vasalității masca intenția regelui englez de a aplica Scoției același tratament ca și Wales-ului. De această dată însă, calculele monarhului englez au fost eronate deși Edward I a fost foarte aproape de scopul său, mai cu seamă după ce William Wallace, liderul rezistenței scoțiene a fost spinzurat în 1305. Anul următor, 1306, împotriva dominației engleze a izbucnit o nouă revoltă condusă de Robert Bruce. Mișcarea scoțiană dirijată de Robert Bruce posedă clare caracteristici ale unui război popular, dublată de calitățile deosebite ale acestui înfocat patriot scoțian care poate fi considerat arhitectul entității politice scoțiene. La 23 iunie 1314 armata engleză a fost dezastruos înfrântă de scoțieni la Bannockburn iar în 1328 Anglia recunoștea independența Scoției. Robert Bruce acest implacabil apărător al tradițiilor scoțiene moare în iunie 1329 într-un moment în care Edward III intra spectaculos pe scena politică engleză. Primul act al lui Edward III a fost eliminarea în 1330 a lui Roger Mortimer, unul din celebrii *King Makers* ai evului mediu britanic. Treizeci de ani mai târziu prin tratatul de la Breigny Anglia și-a valorificat succesele militare obținute împotriva Franței care trebuia să cedeze Gasconia și Aquitania. Pe plan intern Parlamentul a reglementat în 1363 atribuțiile judecătorilor de pace care vor avea un rol esențial în administrația locală.

Pe fundalul războiului de o sută de ani în Anglia se declanșează seismul social din 1381, motivat atât de controversele religioase cit mai ales de tensiunile care guvernau universul rural. Deși înfrântă, răscoala a contribuit la dispariția vilenajului, proces încheiat în a doua jumătate a secolului XV, tot în condițiile recrudescenței violenței interne. Este vorba de războiul celor 2 roze care începe în 1455 ca o reacție la gestiunea defectuoasă a lui Henry VI căruia i se impula și pierderea războiului de o sută de ani în 1453. Familia de York personificată de Edward IV a avut cîștig de cauză în fața familiei de Lancaster care a fost aproape exterminată în bătălia de la Tewkesbury din 1471. Totuși beneficiarul acestui masaeru nobiliar a fost ultimul Lancaster supraviețuitor, Henry Tudor care devine în 1485 regele Angliei. Autorul insistă asupra dinastiei Tudor din perspectiva luptelor religioase care opuneau catolicismul cu secesiunea protestantă. Succesorul lui Henry VII, Henry VIII s-a proclamat în 1533 seful suprem al bisericii engleze act în jurul căruia controversese vor atinge amplitudini nebănuite. Protestantismul nu s-a limitat numai la Anglia ci a făcut progrese și în Scoția unde în 1559 John Knox a condus o amplă mișcare în favoarea edificării unei biserici naționale. Sînt interesante aprecierile autorului în legătură cu greșeala politică a lui Felipe II care a ezitat să sprijine în 1569 o răscoală catolică izbucnită în Anglia ratînd probabil o ocazie care ar fi putut să se răzune în 1588.

Dacă Elizabeth I a reușit să menajeze suspiciunile Parlamentului și să forjeze un absolutism persuasiv, după 1603 monarhia intră în conflict acut cu instituția parlamentară. În 1628 este promulgată *Petiția drepturilor* prin care se stabilea dreptul exclusiv al Parlamentului de a impune taxe, iar în 1629 o lege declara vinovat de înaltă trădare pe cel care aduna impozite fără acordul notabililor. Într-un efort de reinstaurare a puterii regale Charles I a declansat în 1642 războiul civil care s-a încheiat cu rezultatele cunoscute și cu executarea monarhului la 30 ianuarie 1649. Revoluția burgheză din Anglia este în general un fenomen

bine conturat în rîndul istoricilor. Unica subliniere pe care o facem, obligați de accentele autorului, sînt conflictele religioase care compun panorama prolixă a vieții politice engleze de la jumătatea secolului XVII. Dictatura lui Cromwell a fost urmată în 1660 de Restaurație și mai ales de acțiunea procatolică a lui James II care în 1687—1688 a publicat de 2 ori Declarația de Indulgență care avantaja pe fideliu bisericii romane. Cum ordinea stabilită protestantă nu a admis această modificare, în 1688 s-a derulat Revoluția glorioasă, soldată cu celebrul *Bill of Rights* din 1689 care consacra supremația Parlamentului asupra puterii regale.

Secolul XVIII a asistat la consolidarea instituției parlamentare, la implantarea unei mentalități subordonate legilor, la formularea concertată a liniilor de politică externă. De asemenea, barierele de clasă intră într-un proces dizolvant care se va încheia însă destul de târziu. Chiar dacă regele George III a încercat prin intermediul lordului Bute, numit prim-ministru în 1762, să guverneze autoritar, acțiunea sa a eșuat lamentabil, asigurînd o dată mai mult preeminența parlamentarismului. Acum se pun bazele imperiului colonial englez (India, Canada), deși coloniile nord americane au fost pierdute. Contribuția decisivă a Angliei la înfrîngerea lui Napoleon care a încercat să elimine interesele engleze din Europa toamă în momentul în care revoluția industrială făcuse din insulele britanice furnizorul sigur al continentului a creat țării o imagine de mare putere, de un rol major în politica ulterioară.

Revoluția industrială a avut efecte deosebit de profunde nu numai în domeniul economic dar mai ales în spiritul vieții social-politice din ce în ce mai receptivă la programe de democratizare. În această etapă a apărut chestiunea socială și corolarul ei organizațiile muncitorești care s-au manifestat prin greve dar mai ales pînă în 1848 prin mișcarea chartistă. Legislația socială apare și se dezvoltă sub imperiul necesităților de moment. În 1802 a fost limitată munca copiilor la 12 ore zilnic, în 1842 s-a interzis utilizarea femeilor și copiilor în mine iar în 1847 a fost promulgat *Ten Hours Act*. Și sistemul electoral a fost supus asaltului grupurilor sociale care aspirau la participarea la conducerea statului iar o primă breșă în omni-potența minorității electorale s-a produs prin *Reform Bill* din 1832. În privința ideologiei politice două permanențe ni se par demne de subliniat. O atitudine de suficiență care investea sistemul britanic cu maximum de eficiență și justifica agresiunea și o conștiință nonconformistă orientată spre reforme și radicalism. Ultima poziție a fost tipizată de Partidul Liberal care în mod constant își revendică promovarea unui curs democratic. Clamările liberale încep să capete aspect de ficțiune cînd se produce impactul laborismului asupra politicii engleze (în 1892 primul laborist Keir Hardie pătrunde în Parlament). La începutul secolului XX Partidul liberal și-a consumat ultimele resurse în realizarea unui program progresist care trebuia în concepția liberală să se soldeze cu consecințe miraculoase. După 1906 Partidul liberal s-a confruntat cu numeroase probleme spinoase care au obstrucționat planurile reformatoare ale partidului. Boicotul Camerei lorzilor care bloca inițiativele din Camera Comunelor dominată de liberali a silit guvernul să declanșeze o adevărată campanie care să reducă atribuțiile aristocrației manevrată de Partidul Conservator. O altă problemă care a uzat guvernul liberal a fost mișcarea sufragetelor fondată în 1903 de Emmeline Pankhurst și care milita pentru obținerea de drepturi electorale pentru femei. Dar cea mai gravă problemă a fost cea irlandeză. În 1914 guvernul liberal a reușit să treacă prin Parlament *Home Rule* pentru Irlanda dar declanșarea primului război mondial a aminat aplicarea autonomiei ceea ce a provocat o ebuliție a forțelor politice irlandeze. În 1916 s-a declanșat în Dublin o insurecție reprimată feroce de autoritățile engleze. Maniera reprobabilă în care s-a comportat guvernul a mărit ostilitatea irlandezilor care s-au lansat în acțiuni de guerrilla prin intermediul IRA. În 1921 guvernul englez a semnat un acord cu Michael Collins, liderul IRA prin care era acordată autonomia unui număr de 26 de comitate irlandeze din totalul de 32, ceea ce practică a însemnat independența Irlandei.

Perioada interbelică cunoaște ascensiunea spectaculoasă a Partidului Laborist care în 1924 devine governmental. De fapt chestiunile sociale atât de presante după cum demonstrează greva generală din 1926 acaparează preocupările politice în anii 20 ai secolului nostru pentru ca în decada 30 pericolul fascist să absoarbă acțiunile guvernanților chiar dacă politica britanică a fost total falimentară. Autorul nu insistă asupra războiului din 1939—1945, în schimb surprinde cîteva momente definitorii pentru evoluția postbelică a Angliei. Astfel tratatul din 1946 încheiat de Anglia cu S.U.A., transformă primul stat într-un satelit și anulează veleitățile de mare putere arhipelagului britanic. Este vorba de o constantă în demersul istoriografic al lui Jasper Ridley care condiționează afirmarea Angliei ca mare putere de momentele dramatice cînd s-a opus proiectelor expansioniste ale statelor hegemoniste continentale (1559 și 1588 — Spania, 1805 — Franța, 1940 — Germania). Același criteriu funcționează și în cazul aderării Angliei la Piața Comună în 1973, de unde concluzia că colaborează intimă cu Europa sau cu o putere extracuropeeană are efecte mortale asupra prestigiului și orgoliului englez. Din această interpretare descinde și aserțiunea autorului că declinul actual este temporar și redresarea este la dispoziția energiilor proprii. Desigur autorul în mod deliberat nu a extins analiza epocii contemporane din dorința de a evita exprimări partizane și de a se păstra în rezerva urmărită cu rigoare pe tot parcursul unei cărți scris în cel mai agreabil stil britanic.

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sint prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sint rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea, ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Cu privire la începuturile evului mediu pe teritoriul României.

Orașele în Europa apuseană în Evul Mediu timpuriu.

Un cod agrar românesc din secolul al XV-lea.

Regimul politico-economic al gurilor Dunării în secolul al XV-lea

Politica Transilvaniei față de Țările române la începutul secolului XVII-lea.

Economia țărilor române în secolul al XVII-lea

Conflictul pentru succesiunea la tronul Austriei 1741 — 1748. Implicații diplomatice și militare.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Calculatorul electronic și informații numerice. Despre evoluția clasei marilor proprietari funciari în România (1957 — 1918)

Un proiect englez de organizare a Principatelor din timpul Conferinței de la Paris (1858).

Armata și societatea românească 1859 — 1877

Viața socială a Spaniei în presa românească pînă la primul război mondial
Oamenii de știință și viața politică a României.

Aspecte ale genezei „noului activism” al popoarelor din Ungaria (1900 — 1905).

România și țările balcanice în perioada 1900 — 1911.

Considerații privind social democrația germană 1869 — 1914.

„Noaptea cuțitelor lungi” în viziunea diplomației românești și americane
România și criza renană (martie 1936).

Relațiile culturale dintre România și Marea Britanie (1929 — 1939)

Aspecte ale procesului de creare a Frontului Național Unit Antijaponez al poporului chinez.

RMIS 0567 — 630

